

De historische romans en novellen van H. J. Schimmel

<https://hdl.handle.net/1874/362904>

A. qu. 192, 1943

**DE HISTORISCHE ROMANS
EN NOVELLEN VAN
H. J. SCHIMMEL**

Jkvr. C. M. DE BEAUFORT

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3147 088 7

Agw 192 1943

DE HISTORISCHE ROMANS EN NOVELLEN VAN H. J. SCHIMMEL

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN
DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
AAN DE RIJSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS
L. VAN VUUREN, HOOGLERAAR IN DE FACUL-
TEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE,
VOLGENS BESLUIT VAN DE SENAAT DER
UNIVERSITEIT TEGEN DE BEDENKINGEN
VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN
WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP DINSDAG
27 JULI DES NAMIDDAGS TE 3 UUR,

DOOR

JONKVROUWE CORNELIA MARIA DE BEAUFORT,
GEBOREN TE AMERSFOORT.

N.V. DRUKKERIJ P. DEN BOER - UTRECHT

Aan mijn Ouders.

Gaarne maak ik van de mij hier geboden gelegenheid gebruik om mijn oprechte dank te betuigen aan allen, die tot mijn wetenschappelijke vorming hebben bijgedragen.

Allereerst aan U, Hooggeleerde De Vooy, Hooggeachte Promotor. Gedurende mijn studiejaren en bij de voorbereiding van dit proefschrift vond ik U steeds bereid mij leiding en hulp te geven. Die leiding drong zich echter nooit op, steeds liet Gij mij de volste vrijheid om van de in Uw onderwijs aangegeven wegen, diegene te kiezen, die mij het meest aantrok.

Hooggeleerde Van Hamel, Uw belangwekkende colleges zal ik niet licht vergeten.

Uw onderwijs, Hooggeleerde Oppermann en Hooggeleerde Kernkamp, vormde een onmisbare schakel in mijn studie en was mij tot grote steun bij de voorbereiding van dit proefschrift.

Hooggeleerde Vogelsang, in Uw boeiende colleges hebt Gij mij veel schoons, dat men zo gemakkelijk voorbijgaat, leren zien en opmerken.

Met grote dankbaarheid herdenk ik de colleges van wijlen Prof. Valkhoff.

Gaarne betuig ik allen die mij bij het schrijven van mijn proefschrift, door het beschikbaar stellen van boekwerken en bescheiden of op enigerlei andere wijze, behulpzaam waren mijn hartelijke dank.

Met grote erkentelijkheid gedenk ik wijlen den Heer en Mevrouw de Fremery-Schimmel, die mij zo spontaan een collectie brieven ter inzage afstonden.

Verder wil ik nog noemen de bestuurders der Bibliotheca Thijmiana, die mij met grote bereidwilligheid toestonden kennis te nemen van de daar aanwezige brieven van Schimmel.

VOORWOORD.

Nu ik na het proefschrift van Dr. B. Hunningher: 'Het Dramatisch Werk van Schimmel in verband met het Amsterdamsche Tooneelleven in de 19e eeuw', op mijn beurt ook slechts een gedeelte van H. J. Schimmels overige oeuvre in beschouwing nam, moge ik de gedane keus met een enkel woord toelichten.

Als schrijver van historische romans genoot Schimmel bij zijn tijdgenoten een vrij grote bekendheid; de meeste zijner historische werken, zowel zijn drama's als zijn romans, brachten het tot een vierde en vijfde druk. In de toenmaals toonaangevende tijdschriften werden zijn romans veelal waarderend besproken. In breder kring werden echter Mevrouw Bosboom-Toussaint en Van Lennep meer gewaardeerd, eerstgenoemde wel vooral om de uitgesproken Protestant-Christelijke strekking harer werken, laatstgenoemde om zijn vlotte verhaaltrant. Thans kent men deze beide nóg; zelfs in particuliere boekerijen vindt men meestal een vrijwel volledige reeks hunner werken. Schimmel echter raakte op de achtergrond; men kent hem niet meer, en zijn volledige of zelfs alleen zijn historische werken vindt men maar hoogst zelden. De oorzaak hiervan ligt niet slechts in het karakter van zijn werk, dat minder 'gemakkelijk' dan dat van Van Lennep, heftiger en minder gekuist is dan dat van Mevrouw Bosboom-Toussaint, maar ook hierin, dat het nog gedeeltelijk verscheen in een tijd, toen nieuwe letterkundige stromingen reeds de overhand begonnen te krijgen. Toch verdient Schimmel, in het kader van zijn tijd gezien, en als behorende tot de omstreeks 1820 geboren generatie, zeker de aandacht.

Behalve het door Dr. Hunningher besproken dramatisch werk, schreef Schimmel enkele romans en novellen aan de eigen tijd ontleend, een vrij groot aantal gedichten en enige historische romans en novellen. Ik koos de behandeling van laatstgenoemde, omdat door een — hier mogelijke — vergelijking met de bronnen Schimmels werkwijze en opvattingen beter op te sporen waren, dan zulks bij de behandeling van zijn aan de eigen tijd ontleende werken, waarin men vaak zijn onmiddellijke nog niet bezonken

reactie op bepaalde gebeurtenissen vindt, mogelijk ware geweest. Ongetwijfeld is ook dit proza- en dichtwerk, zij het dan vermoedelijk niet in de eerste plaats als kunstwerk, belangwekkend als vergelijkingsmateriaal en spiegel van het tijdvak.

Doordat ik kennis kon nemen van een aantal door of aan Schimmel geschreven brieven uit openbare en particuliere verzamelingen, was het mij mogelijk op zijn verhouding tot sommige zijner tijdgenoten iets dieper in te gaan. Voorzover mij bekend, bevinden zich thans nog brieven van Schimmel in de tot 1950 verzegelde collectie De Vries (brieven aan Abr. de Vries Jo.zn.) in de Nationale Bibliotheek te 's-Gravenhage. In particulier bezit zouden er zich, gezien althans de aan Schimmel door verschillende letterkundigen gerichte brieven, nog vele kunnen bevinden.

Niet slechts tussen letterkundigen onderling, maar ook tussen hen en beeldende kunstenaars, vooral wanneer deze zich met de weergave van historische onderwerpen bezighielden, heeft in de vijftiger jaren van de vorige eeuw waarschijnlijk vrij veel contact bestaan. Het zal echter wel een vrome wens blijven dit contact, op een enkele uitzondering na, anders dan door de overeenkomst van een behandeld onderwerp of de aanwezige illustraties van een boekwerk vast te stellen.

HOOFDSTUK I.

LEVENSLLOOP.

Hendrik Jan Schimmel werd 30 Juni 1823 in 's-Graveland geboren. Zijn vader was daar burgemeester en notaris, een positie, die wel een zeker aanzien verschafte, maar waarvan de inkomsten niet ruim waren, terwijl de burgemeester-notaris vermoedelijk ook geen al te goed financier was. Op Hendrik Jan's moeder, Sara Meyse, rustte de zware taak met zeer beperkte middelen het huishouden gaande te houden.

Het is haar persoonlijkheid, die in 'Jan Willem's Levensboek' dichtung und wahrheit door Schimmel in 1896 opgetekend, op de voorgrond staat; zij was hem in de beslissende ogenblikken van zijn leven tot steun. Zijn vader komt in de tweede plaats: hij heeft zijn werk, dat hij erg gewichtig vindt, heeft zijn kaartavondjes bij vrienden, gaat uit vissen.

Er is een opmerkelijk verschil in de manier, waarop hij in deze autobiografie over zijn ouders schrijft: komt zijn vader ter sprake, dan is zijn toon licht spottend, enigszins uit de hoogte en aan de andere kant vergoelijkend: „'t was of het kleine dorp bij den dag in omvang, en mijn vader in beteekenis won. Ik kon 't hem in die dagen dikwijls aanzien, dat hij met zichzelf tevreden was, en dat gunde ik hem, o zoo graag!

Ik had den goeden man, dien ik van harte liefhad en die me nooit naging en 'bevitte' en 'bekibbelde', zooals Mama 't me bijna dagelijks deed, zoo dikwijls met de hand onder 't hoofd zien zitten, strak voor zich uit, of schuw naar de tafel starend, waarop door Mama met een bevende hand en met den mij maar al te goed bekenden zenuwtrek om neus en mond, lange strooken papier waren neergelegd.

Dan was 't me of geheel zijn wezen een glans van waardigen ernst omtoog, en in zulke oogenblikken rekende ik 't hem minder hoog aan, dat hij zoo weinig boeken had, dat hij nooit iets anders las als de Nederlandsche Staats-courant met bijlagen, en hij het door hem gevonden klad van mijn eerste gedicht voor mijn oogen verscheurd had met de grommende woorden: „vermors je tijd niet met zulk geknoei en geknutsel. Broodschrijvers, Jan Willem, en poëten hebben het gasthuis in 't verschiet: „Zelfs de groote Nomsz is er in gestorven, op een stroozak!”

Maar zoo iets lag reeds maanden achter mij, en sedert dien tijd had ik tal van verzen gemaakt, die mij hoe langer hoe beter bevielen.

Op zekeren heerlijken zomermorgen scheen de opgewektheid als zelden te voren, het bij Papa van alle zwaarmoedige beschouwingen gewonnen te hebben. Hij had, zijn vaste gewoonte volgende, na het ontbijt, met de geurende Goudsche pijp tusschen de lippen, voor zijn woning post gevat en met een zoet lachje om den kleinen mond, die eigenlijk weinig paste in het vleezig roodbruin gelaat, met nogal grove wangbeenderen en forschen neus met rooden top, den dorpsweg langs gekeken . . .

. . . Papa was weer op de bank gaan zitten. Ik rekte den hals en gluurde over het vensterkozijn. Ik zag hem met het mondstuk van zijn gouwenaar, langs de stugge krullen van zijn rossig-bruine pruik, het rechteroor, dat er half onder schuil ging, zacht strooken en streelen, en vervolgens, na een krachtig haaltje den tabaksrook langzaam uitademend, de opstijgende lichtblauwe kringen met een oog van welgevallen, bij hun langzaam verdwijnen in de lucht, naooogen. Hij zag er misschien kransen, eerekransen in; voor mij leken die kringen alleen op nullen." 1)

Geheel anders staat hij tegenover zijn moeder. Haar bewondert hij; met haar zwakke gezondheid moest zij alles en allen in het goede spoor houden, niet alleen het huishouden en de kinderen maar evenzeer den vader: „Mama, wier dik grijs haar hier en daar te voorschijn kwam uit de huismuts, stevig door een reep neteldoek aan het hoofd verbonden en dat verwarmend, maar waarin het magere gezicht voor een goed deel schuilging, hoewel de groote neus zichtbaar bleef evenals de kloek sprekende oogen! Wat waren haar gelaatszenuwen steeds in beweging! Wat trilden die smalle schouders, die ingezonken boezem! Hoe bleek en geslonken de wangen ook, toch scheen de winterkou gunstig op haar gestel in te werken, want in geen twee maanden hadden we 't angstwekkend geschreeuw gehoord, dat op hare toevallen volgde, of iets van de irritatie bespeurd, die ze gewoonlijk voorafging. Wat de kleine onoogelijke gestalte te dragen had en hoe heldhaftig zij 't droeg! Of de anderen dat ook wisten? Zij zag me daar juist aan en ik had volop de liefelijkheid — 't was oneindig meer nog! — van dien blik, die me jaren later nog, zelfs in oogenblikken van heftigen opstand tegen wereld en wereldorde, verteederde en rust gaf!" 2)

In verscheidene romans van Schimmel vinden we deze twee figuren beschreven: een onbeduidende vader en een moeder, die ten goede of ten kwade de leiding heeft.

1) Jan Willem's Levensboek blz. 46 vgg.

2) J. W. Lb. bldz. 157.

Hendrik Jan had op latere leeftijd nog drie zusters en één broer; van de tien kinderen, die het gezin geteld had, waren er n.l. vijf in de eerste levensjaren gestorven. In een brief aan Potgieter van 19 April 1858 schrijft hij: „heden is over mijn broeder consult geweest met Schneevooft. Ik heb dezen afzonderlijk gesproken en vernam het gevaar waarin mijn arme broeder verkeerde”.^{2a)}

In 'Jan Willem's Levensboek' is van een broer geen sprake, maar zijn er drie zusters; vooral de jongste is Jan Willems kameraadje: „twee jaar jonger dan ik, was zij, zelfs toen zij even de voetjes kon roeren en het mondje mij alleen als „boertje” kon naroeven, steeds op mijn spoor te vinden.

Haar uiterlijk had, gelukkig voor haar, weinig met het mijne gemeen. Alles was bij haar harmonisch. Lichtblonde lokken golfd en om haar klein, allervriendelijkst gezichtje, waarin een paar heldere lichtblauwe kijkers ieder toelachten, en deze pasten wonderwel bij de fijn gewelfde wenkbrauwboogjes, het klein, welgevormd neusje en mondje. De wangen droegen den bloes der gezondheid, en de bloedroode lippen lieten meest lieve, vriendelijke woordjes glippen, de liefste, de innigste voor mij! Meer dan dertig jaar reeds dekt de zerk haar groeve, maar de geur harer liefelijkheid wekt nog, bij het neerschrijven dezer regelen, een heerlijke en heilige herinnering op.”³⁾

Tegenover de min of meer strenge vrouwenfiguur van de moeder staat hier de zachte, begrijpende van het zusje. Ook dit motief vinden we in zijn romans: Mary Hollis tegenover Lady Digby; Brechtje tegenover Geertuid.

Schimmel begint zijn autobiografie met een citaat uit de 'Aphorismen eines Einsiedlers': „Dasz du dich selber erkennen lernst, dazu fandest du so viel Prüfsteine und verlockende Gärten an deinem Wege.”

Hij geeft dus zelf aan, wat zijn bedoeling geweest is: niet een reeks willekeurige herinneringen, maar de beschrijving van slechts diè feiten en personen, die zijns inziens invloed op zijn ontwikkeling hadden. Dat het met deze restrictie meegedeelde inderdaad voor hem belangrijk is geweest, wordt onopzettelijk bevestigd door het feit, dat in de zoveel vroeger reeds geschreven romans soortgelijke situaties en personen voorkomen.

Geheel nieuw is slechts de uitvoerige beschrijving van zijn jeugdvriendschap met het zoontje van den dorpsdokter, dien hij Rutger Jan Bontekoe noemt (in werkelijkheid: Klaas Rutger Pekelharing): „Ik had een boezemvriend. Zoover mijn herinneringen zich uitstrekken, was Rutger-Jan, de zoon van den dorpsgenees-

2a) Brieven van H. J. Schimmel aan E. J. Potgieter, Universiteits Bibliotheek Amsterdam, An 92s.

3) J. W. Lb. bldz. 24.

kundige, dat geweest. Hij was een jaar jonger dan ik, maar scheen wel een paar jaar ouder. Uiterlijk in alles een tegenstelling! Dik, vleezig, naderde zijn gezicht den volle-maansvorm; zijdeachtig, kastanjebruin haar dekte den forschen schedel, goedge oogen keken uit de kassen; een ronde, welgevormde kin sprak van tevreden kalmte, ook misschien van neiging tot zingenot." In alle opzichten waren zij verschillend, en pas toen zij voorgoed uiteengingen, merkte Jan Willem hoe zeer zij elkaar aanvulden.

Uiterlijk voelde hij zich weliswaar misdeeld: „Mijn donkerblond hoofdhaar verblijdde zich in een krachtigen groei; van nature stug en hard stond het op de kruin meest een duim steil in de hoogte; mijn gelaat was evenals hals en romp onevenredig; een groote neus overschaduwde bijna den kleinen mond; de lijn van den neus tot de fijne kin maakte slechts een derde van de geheele gelaatslengte uit; spierwit was de wang; alleen de blauwe oogen had ik eens hooren prijzen, toen ik onbemerkt een gesprek afluisterde door Mama en mijn oudste zuster, mij betreffende, gevoerd. Toch had ik toen den indruk ontvangen, dat zelfs de karige lof gedankt moest worden aan het verlangen, om toch iets te prijzen waar zooveel te laken was. Tot dat oogenblik had ik me er nog meê geveleid op het punt van welgemaaktheid tot de middensoort te behooren, al had ik ook dikwijls uit den volksmond bij mijn voorbijgaan zeer verdachte uitroepen gehoord, die ik dan toeschreef aan het ontbreken bij die kinkels van goeden en fijnen smaak." 4)

Dit belette echter niet, dat hij verder altijd de leiding had. Eindelooz zwierven zij rond in de velden en bossen om het dorp, vogel-nestjes uithalend, vissend en de literatuur beoefenend. De bibliotheek van den dokter was namelijk vrij goed voorzien, vooral op het gebied van de toneelletterkunde. Zo lazen zij o.a. 'Aran en Titus' en veel stukken uit het eind van de 18e eeuw. Maar 't meest hielden zij van Helmers' 'De Hollandsche Natie'. Soms vertelde Hendrik Jan zelf-bedachte verhalen, of las eigen gedichten, ter beoordeling, voor; heel veel kritiek kon hij echter toch nog niet verdragen.

Hendrik Jan bezocht na de dorpsschool, vanaf zijn negende jaar, als extern-leerling de kostschool van den heer Baudet. Het was een gunst, dat hij er mocht komen, en leraren en medeleerlingen hebben hem dat wel duidelijk doen voelen. Maar het onderwijs was er goed (klassieke en moderne talen, wiskunde) en het feit, dat velen van zijn adellijke medescholieren op hem neerzagen, spoorde hem aan om op intellectueel gebied uit te blinken. Al spoedig kreeg hij er de bijnaam 'Scherp Heintje'. Een korte samenvatting

4) J. W. Lb. bldz. 20.

van wat hij hieromtrent in 'Jan Willem's Levensboek' meedeelt, vindt men reeds in de roman 'Sinjeur Semeyns', waarin Semeyns in veel opzichten een zelfportret is: „wel wat heel trotsch is hij (Semeyns) altijd geweest. Hij ging op het Fransche school bij de Oude kerk, waar de zonen van den rijkdom ook leerden. Ik geloof echter niet op dezelfde kondities, want eens kwam hij thuis met gehavende kleeren en met opgezwollen oog en bebloeden neus. Hij had de stoutheid gehad met drie andere jonge heeren te vechten... Hij had de aanvaller niet mogen zijn en niet mogen weigeren exkuus te vragen. Hij had zich in hun zaken gemengd, en toen gehoord, dat hem dat niet aanging, vooral hém niet, die maar voor half geld op school ging en eigenlijk achter hen aan behoorde te loopen als ze uit school kwamen. Toen moest hij ten antwoord hebben gegeven, dat hij de eerste was van de klasse en dus meer dan zij; en toen moest hij ze met minachting hebben aangezien... 5)

Toen Hendrik Jan de school ruim vier jaar bezocht had, werd deze opgeheven. 't Liefst zou hij nu naar Amsterdam zijn gegaan, om daar verder voor de studie aan de Universiteit opgeleid te worden, maar dat was te duur: hij kwam thuis op het kantoor van zijn vader. Voor den eerzuchtigen, leergierigen jongen volgden moeilijke jaren: zijn vrienden gingen studeren, hij moest in 's Graveland blijven en deed slechts notarisklerk-werk. Ongetwijfeld herinnerde hij zich deze periode van zijn leven, toen hij als terloops in de roman 'Mylady Carlisle' opmerkte: „te geringe arbeid voor wie de zwaarste niet te zwaar zou vallen, verplichte ledigheid waar werken en handelen gevoeld wordt een behoefte en een voorwaarde tot ontwikkeling te zijn, zij voeren tot onverschilligheid: de doffe wanhoop eener eens veerkrachtige ziel". Heel eenzaam voelde hij zich nu in 't kleine dorp, waar niemand zijn aspiraties deelde, waar alles voortging, zoals 't al jaren lang gegaan was en men van de buitenwereld bijna niets merkte. De ingezetenen hadden veelal uitsluitend belangstelling voor de dorpsgebeurtenissen, voor datgene wat hun onmiddellijk raakte, terwijl de eigenaars van de grote buitenplaatsen, die slechts enkele maanden in het dorp vertoefden, zich met de dorpsnotabelen niet inlieten. Wel hadden zij veel invloed, en reikte hun macht ver boven die van den schout, zoals zij den burgemeester noemden, die met zijn gemeenteraad, uit neringdoenden samengesteld, weinig tegen hen vermocht.

Van het groter wereldgebeuren drong af en toe eens iets door. Men beleefde de jaren van de Belgische Opstand; Hendrik Jan was toen nog te jong om er veel van te begrijpen, of om mee te kunnen zingen „met de kwikkende en kwakkende patriotsche dichters van '30 tot '38". 6)

5) Sinjeur Semeyns III bldz. 288.

6) Voorbericht 'Innerlijk Leven' blz. 11.

Wanneer hij echter later nagaat, wat hem er toe bracht om vooral historische stof in proza en poëzie te bewerken, noemt hij ook deze gebeurtenissen: „dat kind (H. J. Sch.) was op zeventjari- gen leeftijd omwalmd van buskruiddampen en van den wierook van den geestdrift. Gants een volk was als één man verzezen en had zich om den troon van een Oranjevorst geschaard, dien men even- als de eerste van zijn geslacht, den eere naam van Vader des Vader- lands schonk. Ik kon toen nog niet begrijpen wat edel enthousiasme alle rangen had aangegrepen, wat warmte er gevaren was in de anders zoo koude harten, wat zelfverloochening in de anders zoo zelfzuchtige hoofden; maar één feit is mij onvergetelijk gebleven, en door dat eene feit kon ik op rijper leeftijd alle andere begrijpen. Wij zaten aan 't middagmaal. Daar werd de voordeur, die „aan stond” door onzen dominee plotseling opengeduwde, en met een for- sche stem, forscher nog dan hij ooit van den preekstoel had doen hooren — en de dorpskerk bleek meest te klein voor het geweld der toongolven welke hij in staat was in beweging te brengen! — galmde het ons toe door den breeden gang: „Brussel is ingenomen; stroomen bloeds heeft het gekost!” En na die woorden stooft de goede driftige man verder, om het heuchelijke nieuws op dezelfde wijze aan alle huizen in de kerkbuurt meê te deelen. Zijn eigen maal zal voorzeker dien dag ijskoud door hem genuttigd zijn.”⁷⁾

Onder de dorpsbewoners bracht de 'Afscheiding' en alles wat daarmee samenhang vermoedelijk meer beroering. In 'Jan Willem's Levensboek' wordt verteld, hoe een bijeenkomst van Separatisten, die op vletten in de vaart gehouden zou worden, verhinderd werd. Vooral de dominee was tegen hen; hij was een ontwikkeld man en helde later over tot het modernisme. „Hij noemde zich liberaal. Verre van de stoere orthodoxie der twee vorige eeuwen, bestreed hij die met al den gloed zijner welsprekendheid, die in zulke oogen- blikken zich verre buiten de muren der dorpskerk met groote kracht deed hooren. Op dit punt gaf hij tittel noch jota prijs, was hij onver- zettelijk positief. Ja, hij was liberaal, maar duldde niet dat een ander het niet of meer of anders was; hij was liberaal zooals Vader Willem, die uit vrees voor de roode spoken van revolutie en onge- loof, zich wel eens het zwaarste middeleeuwsche pantser aanschoot.

Maar daardoor was onze dominee in mijn oogen dikwijls zoo prettig inconsequent, juist zoo'n echt menschenkind!

Ik was al jaren onder de geestelijke leiding van Zijn WelEer- waarde geweest en had alle vraagboekjes en de daarbij behorende teksten, psalmen en gezangen van buiten geleerd. Ik wist nu wel alles wat ik noodig had te weten, maar stond toch nog ver van den leeftijd af, die, volgens mijn leermeester, ieder leerling bereikt moest hebben, om een goed redenhebbend en redengevend lidmaat

7) Voorber. Inn. L. bldz. 10.

der Kerk te worden. Daarom moest ik blijven catechiseeren, zij 't ook maar eenmaal in de week en dan in de studeerkamer en met Dominee alleen. In deze samensprekingen leerde ik den man van nabij kennen en kreeg ik hem lief. Door zijn aanschouwelijke voorstellingen der feiten boeide hij mij, door zijn ethiek greep hij me dikwijls in de ziel, maar in zijn dogmatiek verveelde en vermoeide hij me ontzettend". 8)

Veel van het toen geleerde en, wat het dogmatisch gedeelte betreft, slechts node aanvaarde heeft hem in zijn later leven niet kunnen voldoen. Men merkt het in zijn romans: hij is goed op de hoogte van de verschillende dogmata, zijn personen spreken er over, zij vinden steun en troost in bepaalde (en dan ook geciteerde) bijbelgedeelten, maar zij overtuigen niet, want de schrijver zelf twijfelt.

Aan het rustige leven in de oude, vertrouwde omgeving kwam onverwacht een einde door 't sterven van burgemeester Schimmel in November 1842. Hendrik Jan moest nu trachten zo spoedig mogelijk een betrekking te vinden; voor hem, die geen bepaalde vooropleiding gehad had, ging dit niet zo gemakkelijk.

Tenslotte kreeg hij in het voorjaar van 1843 in Amsterdam een plaats op één van de kantoren, ingesteld om de nieuwe rente van de staatsleningen na de conversiewet van Van Hall te berekenen. Weldra verhuisden zijn moeder en zusters nu ook naar de stad. De overgang was groot: van het stille 's Graveland naar Amsterdam. Zelfs jaren later staan zijn eerste indrukken hem nog levendig voor de geest: „Ieder die zijn jeugd op het land gesleten heeft, kent de onaangename gewaarwording bij eene verplaatsing te midden eener volkrijke stad, wier bewoners de straten overvullen. Het is of men zijn persoonlijkheid verliezen zal te midden van het gewoel; het is of men zich eenzaam gevoelt onder die duizenden, terwijl de eenzaamheid van het eenzaamste woud vol leven en afwisseling was; het is of men den weg niet zal kunnen vinden tusschen die hooge muren van steen, welke de nauwe benauwde straten aan weerszijden begrenzen, terwijl men op de onafzienbare heide, waar het oog geen enkele boomgroep bespeurde, gewoon was den weg te vinden, zelfs in het duister van den nacht. De stoutmoedige en vermete Zweder had niet vermoed ooit een dergelijke gewaarwording te zullen leeren kennen". 9)

Hoewel Zweder overigens geenszins een zelfportret van den schrijver is, voelt men in deze regels het zelf-doorleefde.

Met de aankomst in Amsterdam eindigt 'Jan Willem's Levensboek'. In overeenstemming met zijn bedoeling om een ontwikke-

8) J. W. Lb. bldz. 91, 106.

9) Sinj. Sem. II bldz. 258.

ling weer te geven, vat hij, zonder in details te treden, tenslotte nog samen, wat het verblijf in Amsterdam in de allereerste plaats voor hem beteekend heeft.

„Hij heeft er zich jaren lang gebaad in levende wateren! Het afmattend broeden in de eenzaamheid werd er verkeerd in krachten-stalend handelen.

Hij heeft lang bij de kleinheid gewoond en haar moeten dienen; hij heeft zich kunnen oefenen in geduld, in lijdzaamheid, in zelf-beheersching.

Hij heeft er triomfen gevierd en nederlagen geleden; en gene, die de ijdelheid streelden, brachten hem minder gewin dan deze, die tot zelf-critiek dwongen — die moeder der bescheidenheid.

Het is hem vergund geworden, eerst aan de voeten, later aan den disch neer te zitten van de ontwikkeldste zijner tijdgenooten, en, door hen geleid en gesteund, den Tempel der Wetenschap te naderen, zij 't ook niet verder dan in den buitensten Voorhof. De eerste zoenoffers, die hij er blijde bracht op de brandende altaren, waren de verwarrende leerstellingen, die hem van der jeugd af, tot stilling van den honger zijner ziel, nog wel als weeldebrood waren voorgezet. En als herboren, als bevrijd van alle knellende banden, aanbad en verheerlijkte hij de nieuwe Godheid!

Maar toen hij aan de groeve stond van al de teergeliefden, in de voorgaande bladen herdacht, vond hij alle steunsels verdwenen en de zonnige idealen der jeugd weggezonden in den donkeren afgrond, door het eenzijdig weten gedolven. Van buiten geen antwoord op zijn angstig vragen ontvangend, en toch naar een antwoord smachtend, trachtte hij een blik te slaan in het diepste van zijn Ik, van zijn wezen, en hij vond daar vreemde, wondere teekenen, door de materialistische Wetenschap nooit opgemerkt, of, wél opgemerkt, maar harer aandacht onwaardig geacht.

En hij ging dieper en dieper en vond het antwoord waarnaar hij gezocht had. Zijn winter was voorbijgegaan en een nieuwe lente aangebroken, die hem de oude idealen, maar in majestueuzer gestalten en met meer dan de oude schoonheid, terugbracht. En hij leerde inzien, dat de materialistische Wetenschap, hoeveel eere zij ook verdient om hare grootsche ontdekkingen op physisch gebied en „door haar correcties van het misdruk der Kerken”, zooals een schrijver 't ergens pittig uitdrukte, toch het beste en belangrijkste deel van haar taak onafgewerkt liet.

Nuttig en voor haar noodig er op te wijzen, dat de mensch „dier” is, maar nuttiger en meer noodig nog er op te wijzen, dat hij „geest” is evenzeer; dat hij „dier” is als bij toeval, maar „geest” bij recht van geboorte; dat, hoe alledaagsch zijn plichten soms ook schijnen, zijn leven een verheerlijkende beteekenis heeft, zijn minste daden den weerschijn toonen van Goddelijke bedoe-

lingen, zijn kortste oogenblikken overstraald worden door de majesteit der eeuwigheid." 10)

Zijn positie als letterkundige en zijn veelzijdige werkzaamheid op dit gebied laat hij hierbij buiten beschouwing. Toch heeft hij zich gedurende vele jaren, voorzover zijn tijd het toeliet, aan de literatuur in al haar verschillende genres gewijd. Reeds vanuit 's-Graveland had Hendrik Jan getracht een paar gedichten in de Almanakken te doen opnemen. De redactie van de Muzenalmanak plaatste echter de haar aangeboden „Lentezang” niet. Robidé van der Aa, redacteur van de 'Almanak voor het Schoone en Goede' schreef hem daarentegen: „Ik ontving van UEd. een dichtstukje: 's Menschen Geest, dat hoezeer niet vrij van te groote weelderigheid, veel goeds bevat, — wilt U de redactie toestaan het hier en daar een weinig te wijzigen, dan zal deze het gaarne opnemen, de ruimte, zooals het zich laat aanzien het toelatende, anders zal zij het UWE. in dank terugzenden” (25 Aug. 1842). 11) Niettegenstaande deze hoopgevende brief werd het, om welke reden ook, toch niet opgenomen, maar vond een plaats in dit Jaarboekje voor 1844.

Dan vindt men gedurende enige jaren zijn naam niet meer in de Almanakken. Hij streefde reeds naar hoger: in December 1845 biedt hij, weliswaar tevergeefs, een „vaersjen” aan de redactie van 'De Gids' aan. 12)

Meer succes had hij weldra met zijn drama's. Als jongen had hij velerlei stukken gelezen, nu kon hij ook de opvoeringen gaan bijwonen; wat hij zag, stond echter qua inhoud en spel op een een zeer laag peil. Zijn eigen lectuur en studie, de klachten en felle kritieken van de „Spektator van Tooneel, Concerten en Tentoonstellingen” 13) brachten hem er toe daaraan zijn kracht te beproeven.

17 April 1847 werd zijn drama 'Maria Tudor' opgevoerd en een week later schreef Alberdingk Thijm hem: „Ik heb nog geene gelegenheid gehad, om uw stuk te gaan zien; neen zelfs nog geen rustig uur kunnen vinden om het te lezen. Intusschen heb ik er genoeg kennis mee gemaakt om op te merken, dat de gave, die het voortgebracht heeft, ver boven het gewone staat. Ik zou mij niet alleen vereerd rekenen, zoo mij een bezoek van den auteur ten deel mocht vallen, maar ik ben zelfs zoo vrij van U hiertoe uit te noodigen daar ik U over een literair plannetje wenschte te onderhouden, waarvan de verwezenlijking allicht

10) J. W. Lb. bldz. 242—244.

11) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

12) Brieven van H. J. Schimmel aan E. J. Potgieter. Universiteits Bibliotheek te Amsterdam. An 89.

13) Men zie hiervoor Dr. B. Hunningher: Het Dramatisch Werk van Schimmel in verband met het Amsterdamsche Tooneelven in de 19de Eeuw, bldz. 49 vgg., 76.

goede vruchten zou dragen voor de algemeene zaak der kunst en waaraan gij een krachtige stoot zoudt kunnen geven." 14)

Het gevolg van het bezoek was, dat Schimmel mederedacteur van 'De Spektator' werd. In datzelfde jaar werd zijn betrekking opgeheven en daar het tot 1849 duurde voor hij een nieuwe werkkring had gevonden, had hij aanvankelijk ruimschoots gelegenheid om zich aan de letterkunde te wijden.

Reeds in December 1847 werd zijn tweede drama, 'Joan Woutersz' opgevoerd. Hij had dit opgedragen aan Jacob van Lennep en het hem ook vooraf ter lezing gezonden. Van Lennep gaf schriftelijk een hele reeks aanmerkingen, hoofdzakelijk betreffende stilistische en historische onnauwkeurigheden, grammatikale fouten, minder goed vloeiende versregels, waarvan Schimmel dankbaar gebruik maakte. In de derde druk van 1856, die blijkbaar een herdruk zonder veranderingen van de tweede druk van 1850 is, zijn de door Van Lennep aangegeven verbeteringen in de tekst opgenomen. Daarnaast maakte hij enkele aanmerkingen op het geheel; de classicus of, zoals Schimmel later schrijft, de dichter van het gezond verstand, van het juiste milieu, kon zich niet verenigen met verschillende romantische (Van Lennep schrijft „schrikbarend onwaarschijnlijke”) situaties. 15)

Door de Rederijkerskamer Achilles, in 1847/'48 door Van Lennep opgericht, waarvoor Schimmel, hoewel slechts „beschouwend” lid, zijn volgend historisch drama 'Gondebald' schreef, kwam hij later meer met Van Lennep in aanraking. Maar de grote bewondering, die ons uit de toewijding van 'Joan Woutersz' tegenklinkt (in de laatste twee regels uit hij tevens, zij 't misschien onwillekeurig, de practische overweging: Wie anders hem (Schimmel) verstiet, leidt wis hem vriendelijk binnen, als hij úw naam op 't voorhoofd draagt), heeft hij voor Van Lennep, niet lang behouden. Steeds kritischer stelde hij zich tegenover hem, zodat hij in 1885 kon schrijven: „misschien griefde ik Van Lennep later (d. i. ná Joan Woutersz) vaak, omdat ik zijn kunst oefening waagde af te keuren en ik niet hoog genoeg stond om objectief te zijn”. 16)

Van Lennep, de gevierde schrijver, inspireerde door zijn werken den beginner, ontving hem minzaam, maar stond in alle opzichten te ver van hem af, om hem meer dan oppervlakkig te beïnvloeden.

Van veel meer belang voor zijn vorming was zijn vriendschap met Alberdingk Thijm, met wien hij door zijn mederedacteurschap van 'De Spektator' 17) in geregeld contact kwam. Alberdingk

14) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

15) Blijkens een brief uit de collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

16) Aant. Dramatische Werken.

17) 'De Spektator van Tooneel, Concerten en Tentoonstellingen'.

Thijm, slechts een drietal jaren ouder dan Schimmel, was hem, hoewel ook hij slechts lager onderwijs gevolgd had en reeds jong in de handel was gegaan, in ontwikkeling op letterkundig en kunsthistorisch gebied vooruit, dank zij de liefde voor poëzie, muziek en beeldende kunsten, die er in zijn ouderlijk huis heerste.¹⁸⁾ Hij had reeds verscheidene gedichten gepubliceerd, zelfs in 'De Gids',¹⁹⁾ en Potgieter had hem al „de profeet van het Katholieke Nederland” genoemd. Toen Thijm in 1847, na eerst medewerker te zijn geweest, hoofdredacteur van 'De Spektator' werd, sprak het vanzelf, dat dit maandblad voortaan Christelijk georiënteerd zou zijn.

Op aesthetisch gebied mochten de medewerkers met hem van opvatting verschillen, op dit punt duldde hij geen afwijking. In November 1848, vermoedelijk naar aanleiding van de woelingen van dat jaar, stelde Thijm in een aantal punten een „geloofsbelijdenis”, zoals hij ergens schrijft, van 'De Spektator' op. Punt 14 daarvan luidt: „een onschatbare kenbron voor de Historie van het menschdom is de Heilige Schrift”. Hij laat er op volgen: „ziehier de vlag waaronder 'De Spektator' vaart. Die banier gedooft wel vlaggen neven zich van de gewesten of steden, die men tot haar rijk betreft en ook van vreemde volken, maar geen vanen gedooft zij, die haar zouden uitsluiten”.²⁰⁾

Schimmel, nog streng orthodox Protestant, maar vooruitstrevend op letterkundig en, in deze tijd vooral, op dramatisch gebied, paste aanvankelijk zeer goed in deze omgeving. Hij kreeg nu de gelegenheid om zich op 't schrijven van proza en 't stellen van kritieken toe te leggen.

De recensies in 'De Spektator' werden veelal slechts met een letter getekend, en maar van enkele is later bekend geworden, wie zich er achter verscholen.

Uit een collectie brieven van Schimmel aan Alberdingk Thijm²¹⁾ kan zijn auteurschap van enkele stukken worden vastgesteld.²²⁾

In de jaargangen 1848 en 1849 zijn de stukken getekend H- en S- wel van Schimmel, mogelijk ook de met -L getekende, die reeds in de jrg. 1847 voorkomen.

In het Juninummer van 1847 bespreekt Thijm (onder de letter M-) 'De twee Tudors'. Hij wijst erop, dat de personen niet voorgesteld zijn volgens de (juiste) historische overlevering, maar dat de omstandigheden geregeld en langs de weg der karakterontwikkeling uit elkaar voortvloeien. Ware het stuk nog te schrijven, dan zou hij de keus van het onderwerp ontraden; de kunst moet geen

18) Te Winkel: Ontwikkelingsgang der Ned. Lett. IV II. bldz. 774.

19) De strijd op Duiveland. De Gids 1844.

20) De Spektator enz. 1848 bldz. 405; Onder wat vlag varen wij.

21) Zich bevindend in de Bibliotheca Thijmiana in het St. Ignatius College te Amsterdam.

22) Zie hiervoor Aanhangsel bldz. 147.

burgerhaat en onverdraagzaamheid aanvuren. De kunst moet het toevluchtsoord blijven voor strijdenden en verdrukten. Daarom keurde hij ook 'Joan Woutersz' af. Schimmel had het hem in manuscript ter beoordeling gezonden en schreef er bij: „Gij de uitmuntende linguïst en versifikateur zult dikwerf bedenkelijk het hoofd schudden: haal mij ferm door wanneer ik het verdien”.²³⁾ Zijn bezwaren heeft Thijm blijkbaar mondeling geuit; in 'De Spektator' wordt het niet besproken.

Uitvoerig schrijft hij echter over 'Gondebald' in het artikel 'De keuze van den Kunstenaar'.²⁴⁾ Onderwerp, tijdvak, strekking zijn geheel overeenkomstig zijn wenssen voor het drama.

Voor hem is kunst de uitdrukking van de schoonheid en daarvan zegt hij: het wezen van de schoonheid is eeuwig. Want God, de waarheid, schoonheid, goedheid, is eeuwig. Schoonheid nu sluit waarheid in, brengt goedheid voort, maar stelt zich het voortbrengen van goedheid en waarheid niet ten doel; onwillekeurig maar noodzakelijk is de schoonheid met geen van beiden in strijd. Alleen van de zuivere geest kan men met zekerheid zeggen, dat deze eeuwige schoonheid zal voortbrengen.

Vandaar dat hij schrijft: in onze hedendaagse maatschappij zou alleen de oprechte Jood naast den Christen nog kunstenaar kunnen zijn. Daarom handhave men het Christendom tegen zijn antipode het materialisme en breke geen lans met hen, die onder dezelfde leuze strijden als wij. Men doet voor kunst en maatschappij beter werk door 'Gondebald' dan door 'Joan Woutersz' te schrijven. Het is laakbaar taferelen te bewerken, waarvan het glanspunt een strijd van de kritiek van het Christendom tegen de praxis is; men wissele daarover wetenschappelijk van gedachten. Door ze in de kunst te bewerken kan men velen kwetsen, of men wordt vals in zijn voorstelling door „den tyran” te wijten, wat men in zijn hart aan het R. K. autoriteitsbeginsel blijft wijten.

In een vorig nummer van 'De Spektator'²⁵⁾ had de medewerker S.²⁶⁾ bij de recensie van ten Kate's 'Zang des tijds' en Hofdijks 'Wee over de aard', beide naar aanleiding van het Juntoproer te Parijs geschreven, o.m. opgemerkt: Het Christendom is de enige gids, die ons kan leiden op 't steile pad, dat naar de bergtop voert. Te weinig is men ingedrongen in de geest van het Christendom. Dit vindt zijn oorzaak in de *vormen*, waarin zich het Christendom hult, die ongeschikt zijn voor deze tijd. De waarheid, een afstraling van de Godheid, moet zich moduleren naar de verschillende perioden, die de menselijke ontwikkeling doorloopt.

23) Brieven van H. J. Schimmel aan J. A. Alberdingk Thijm zich bevindend in de Bibliotheca Thymiana, St. Ignatius College te Amsterdam.

24) De Spekt. 1848.

25) November 1848.

26) D.i. Schimmel, zie bldz. 147.

Onze wereldbeschouwing verandert, als wij aan de hand van de wetenschap de wereld óm en in ons doorlopen. Er zijn er die weinig geloof hechten aan de onwraakbare getuigenissen der wetenschap, die de behoefte aan gedurige wijziging der godsdienstvormen naar de voortgaande ontwikkeling der mensheid loochenen.

Met de eerste opmerking van S- is Thijm 't volkomen eens.²⁷⁾ Maar volgens hem zijn 't niet de *vormen*, die verouderd zijn: het conflict komt voort uit het verschil tussen het levensbeginsel van het Christendom en 's mensen natuur. De enige schone toekomst voor de kunst is haar optreden in „een verhoogd christelijk leven”. De kunst van de toekomst zal daarom vooral subjectief moeten zijn. In 'Gondebald' keurt hij enkele uitdrukkingen af, omdat daarin „een valsche waarheid een objectiviteit à la Victor Hugo”, die zich niet met het gevoel van den Christenkunstenaar laten verenigen, tot uiting komen. In een brief antwoordt Schimmel hierop: „de te groote objectiviteit waarvan ge mij hebt beschuldigd, die valsche waarheid à la Victor Hugo, noem ik het inwilligen van eischen, die de stof aan den kunstenaar doet. Dit gezegde van u zou een breed antwoord kunnen uitlokken.

Nog meer echter uwe aanmerking, die de eeuw-keuze van kunstwerken geldt. Gij hebt mij er reeds vroeger over gesproken; de kunstenaar kieze geen stoffe die den strijd voorstelt of die den bestaanden strijd verbitteren kan, welke er gevoerd wordt tusschen Christen en Christen. Wij moeten geen lans breken met hen die onder dezelfde leuze strijden! Maar gaat die uitspraak door, wat wordt den kunstenaar dan niet ontnomen of liever wat blijft hem dan nog over! De Katholiek sluite zijne Middeleeuwen af, zooals de Protestant het met zijn 16e en 17e eeuw moet doen. Beide punten stip ik natuurlijk maar eens even aan. Zoo wij elkander spreken, en ik hoop dat dit spoedig het geval zij, kan dit meer in het breede worden uiteengezet . . .” (De brief is ongedateerd, maar moet van het einde van 1848 zijn).²⁸⁾

Dit is het diepgaande verschil, dat er langzamerhand tussen Thijm en Schimmel ontstaat: Schimmel raakt hoe langer hoe losser van bepaalde godsdienstvormen en dogmata, Thijm houdt daaraan vast. Wanneer in 1850 'De Spektator' ophoudt te verschijnen, is ook de mogelijkheid van samenwerking van Schimmel en Thijm vrijwel ten einde.

In het Septembernummer van 1849 bespreekt de medewerker S- onder de titel 'De mensch in de natuur' Hofdijs 'Een kunstenaars Idylle'. S- gaat de aard van de idylle zowel bij de klassieken, als in de moderne tijd, na: in de idylle van den Christendichter zal de verbeelding een mindere rol moeten spelen en de eerste plaats

27) De keuze van den kunstenaar.

28) Brieven van H. J. Schimmel aan J. A. Alberdingk Thijm zich bevindend in de Bibliotheca Thijmiana, St. Ignatius College te Amsterdam.

moeten laten aan het hogerstrevend verstand en de onsterfelijke gedachte. In 't algemeen is de moderne, de Christelijke poëzie, gedachtenkunst bij uitnemendheid; daardoor kan zij afstand doen van alle rhetorische zwier en kan zij alle bijkomende versierselen ontberen door alleen haar hand te reiken aan de filosofie. De idylle verplaatst den mens in zijn oorspronkelijke reinheid. Niemand drukte dit schoner uit dan de Israelietische wijsgeer Mozes. Maar dit is slechts een voorstelling van den filosofisch-poëtischen wetgever: hij stelt het toekomstige voor in de vorm van het voorledene. Het Eden ligt niet in het verleden maar in de toekomst, wanneer de mensheid in haar harmonisch rapport met het noodlot en de uitwendige natuur, een gevolg van de gelijke ontwikkeling van 's mensen physische en geestelijke krachten, zal voortleven; dit heeft Mozes in het boek Genesis ook bedoeld.

Dit zijn opmerkingen, die Thijm niet kan goedkeuren. Hij geeft echter geen systematische weerlegging; in een brief, zoals hij er, met de ondertekening Pauwels Foreestier, verscheidene publiceerde, brengt hij deze recensie tussen andere kwesties ter sprake. Hij doet als neemt hij de beweringen van S- niet helemaal au sérieux: S- heeft dat nu wel neergeschreven, maar meent het natuurlijk niet zo; hij, Pauwels Foreestier begrijpt dat wel, maar zoiets kan toch een verkeerde indruk wekken. Er is in dit artikel van Thijm iets onrustigs: hij voelt dat Schimmel een kant opgaat, waar hij hem niet volgen kan of wil, en hij zou hem zo gaarne aan zijn zijde houden.²⁹⁾

In de laatst verschenen nummers van 'De Spektator'³⁰⁾ bespreekt Thijm 'Giovanni di Procida', opgevoerd in Febr. 1849. Hij vindt er veel in te prijzen en weerlegt vooral de kritiek van Kiehl³¹⁾: deze sloot zich volkomen af in zijn verstandscombinaties en is dus geen bevoegd rechter. Want hoewel het verstand, de kritiek, de kunstwerken moet ontleden en beoordelen, vermag het niets zonder gevoel. Evenzeer voor Schimmel als voor Kiehl bestemd, is hetgeen hij laat voorafgaan: het gevoel des harten, dat verheven instinkt, raakte na de Middeleeuwen, naarmate het verstand zijn werkkring uitbreidde, verdoofd, het werd op een dwaalspoor gebracht. Men zie slechts naar de Renaissance. Maar nieuwe krachten ontwaakten in den mens: de Romantiek, de Christenkunst. Thijm is geen verstandsaanbidder; hij gelooft niet, dat ons eindig verstand bestemd is om de Godheid te peilen. Wellicht kan het ons nog de rapporten doen vinden, die wij vroeger zonder bewustzijn getrouw bleven.

Het geloof van de Middeleeuwen en het verderfelijk heidendom van de Renaissance zijn twee thema's, waar Thijm dikwijls op

29) De Spekt. October 1849, bldz. 387.

30) November, December 1849.

31) In het Letterlievend Maandschrift 1849, bldz. 663—697.

terugkomt. In 'De Gids' geeft Schimmel weldra kritiek hierop bij de bespreking van de almanakken. Het heftigst is hij in zijn beoordeling van Thijms gedicht 'Vervallen Christen Tempels' in de 'Almanak voor het Schoone en Goede' van 1853. De geprikkelde stemming, die er bij velen juist in het voorjaar van 1853 ten opzichte van de Rooms Katholieken heerste, wordt hier, zij 't misschien onwillekeurig, in weerspiegeld.

In een brief van 5 April 1853 naar aanleiding van deze recensie betreurt Thijm het, dat voor Schimmel verschil van zienswijze, verschil van geloof, een beletsel voor vriendschap schijnen te zullen vormen. Zijnerzijds blijft de vriendschap bestaan, omdat hij „zijn ziel aan die van Schimmel verwant voelt”.³²⁾ Een paar maanden tevoren had hij, eveneens naar aanleiding van een uitlating van Schimmel, geschreven: „ik had bij U schifting verwacht van wezen en door de omstandigheden, door aktie en reaktie te weeg gebrachten (mooglijken) schijn. Mijn hart klopt warm voor alle grootheid; maar ik ben geen poët genoeg (in den gewonen zins des woords) pour gobe l'écaillé et l'huitre à la fois. Hartelijk dank; de schulp ligt mij te zwaar in de maag. Ik voel hoog voor krijgsmoed, en daarom is Prins Maurits mijn man; maar kan ik vergeten dat hij de beul van Oldenbarneveldt is? . . .” (8 Januari 1853).³³⁾

„Aktie en reaktie” eisten van Thijm iets anders, dan hetgeen hij eens als mogelijk had voorgesteld: „aldus is het in mijn hart en met mijn kunstenaars-predilektiën gesteld, dat ik morgen met plezier een novelle zal schrijven, ontleend aan dat eigenaardig kontra-remonstrantsche tijdperk, dat niet vele punten van aanraking met de middeleeuwen schijnt aan te bieden, en dat ik daarin met al mijn hart een dominee tot hoofdpersoon en gunsteling van den lezer maken zal. Zoo weinig antipathie heb ik tegen het pittoreske van *Uw Holland*. Ik sluit niets uit. Die tijden zijn voorbij. Zelfs de stijl Pompadour vindt immers een gedistingeerde plaats in mijn aesthetiek, zoo ascetisch ze ruiken moge. En dat verlang ik en vooronderstel ik zoo van U ten opzichte der Middeleeuwen — en daarom hoor ik U ongaarne zeggen en geloof U niet, als gij getuigt: „Mijn Holland begint in 1581” . . .” (6 Januari 1849).³⁴⁾

Later ziet Schimmel dit in; hij staat dan zelf in veel opzichten minder scherp tegenover het Katholicisme, zoals hij in een brief van 1877 aan Thijm schrijft: „Al leven wij ook niet meer samen en weet ge dus weinig van mijn intiem leven, toch zou het U uit de woorden welke wij wel eens wisselden, gebleken kunnen zijn, dat ik veel meer dan vroeger het schoone en diepzinnige van den door U gehuldigde Godsdienstvorm erken en veel minder

32) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

33) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

34) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

op heb met het platte rationalisme van het moderne Protestantisme" (12 Sept. 1877).³⁵)

Maar al kan hij dān Thijms persoonlijkheid waarden, diens onderwerping aan hetgeen hij het Rooms-Katholiek autoriteitsbeginsel noemt, blijft hem een grief. Tekenend voor zijn eigen opvattingen is de karakteristiek, die hij in 1889 (Thijm is dan juist overleden) in het voorbericht van de bundel 'Innerlijk Leven' van hem geeft:

„. . . mijn sympathie voor Thijm werd allengs minder, sedert hij de plaats veroverde waarop zijn geboorte en zijn talenten hem recht gaven.

Toen ik hem leerde kennen was hij „de Spaanschgezinde Nederlander”, die zich niet ontzag de grootste figuren uit den tijd van de Republiek der Geuniëerde Provinciën kritiesch en vrij oneerbiedig aan te zien, en tot straf daarvoor vaak zeer grof en onbeschaamd in het maatschappelijk leven werd bejegend. Is 't hem toch niet gebeurd, dat men hem voor de voeten spuwde en hem een schimpwoord toesnauwde? De smaad was voor hem een bewijs van erkenning en onderscheiding, en vuurde daarom zijn moed, in plaats van dien te breken, bijkans tot overmoed aan.

Hij heeft zijn tegenstanders, zoo niet tot bewonderen dan toch tot zwijgen genoodzaakt, en zijn geestverwanten van lieverlede rondom zich weten te scharen, hen op velerlei gebied een leider weten te zijn, hun krachten, hier en daar, maar verspreid en versnipperd, als wegschuilend, tot eenheid gebracht en, wat misschien nog meer beteekent, tot bewustzijn van eigen vermogen opgewekt.

Een schoone ridderlijke figuur was hij in dagen van strijd tegen onrecht en dwang, tegen de zieke gevoeligheid en den ongepasten hoogmoed van het Calvinisme, dat zich maar al te vaak nog in de verdwenen maar betreurde Staatskerk droomde! Een ridderlijke figuur is hij gebleven, vooral naar de schatting van hen, die vermoeden konden tot wat strijd, tot wat zelfbeperking hem het aanvoederschap der zijnen vaak verplichtte.

Op den bodem van zijn hart sluimerde — ik meende het vaak op te merken — een zucht naar algeheele vrijheid; in zijn brein was ruimte voor de kiem van mannelijke zelfstandigheid; als kritische geest stond hij hooger dan als dichter; diep en stout konden soms zijn gedachten in den bloeitijd der jeugd zijn; de logika was dikwijls zijn trouwe bondgenoot, en nochtans . . . heeft hij in de sfeer der Gedachte niet vruchtbaar kunnen arbeiden. Wat kan daarvan de oorzaak zijn? Zou het antwoord op die vraag gevonden kunnen worden in het volgend historiesch feit? 't Was in den zomer van '72. Hij en ik hielden toen tijdelijk verblijf in 't Gooi en reisden dan dikwijls samen. 't Scheen wel

35) Brieven van H. J. Schimmel aan J. A. Alberdingk Thijm zich bevindend in de Bibliotheca Thijmiana St. Ignatius College te Amsterdam.

dat de oude vriendschap herleven zou. Aanvankelijk scheen dat zoo, maar toch spoedig bleek dat beider levenslijnen niet meer parallel liepen. „Wat is uw lektuur tegenwoordig?” zoo klonk zijn vraag op den ouden innemenden toon. „Gott und die Natur, van Ulrici”, andwoordde ik, en onder den levendigen indruk van het meesterwerk dier dagen, gaf ik hem een oppervlakkig verslag van den rijken inhoud. Zijn oogen vonkelden; zijn geestdrift — hij kende die nog, de gelukkigel — uitte zich welsprekend. „Mag ik u het boek leenen en dan het vervolg: Gott und der Mensch?” vroeg ik. Hij wendde zich een oogenblik zwijgend af en zeide toen op half schertsenden toon: „Duitsche filosofie! Daar ben ik bang voor! Stuur me maar niets!”

Hij wist te gehoorzamen zelfs in zijn gedachten, zoo peinsde ik nog toen hij niet meer naast mij was.

Ik had ontzach voor de macht, die er hem toe verplichtte en ook eerbied voor de wilskracht van den mannelijken geest, die zich zulk een gehoorzaamheid opleggen kon

En talrijke bonte menigte was saamgevloeid toen „de Spaanschgezinde Nederlander” ten grave werd gedragen. Zijn geestverwanten of liever zijn partijgenooten vormden de meerderheid, maar ook velen zijner vroegere tegenstanders schaarden zich eerbiedig aan de groeve. Men herdacht, geloof ik, minder den uitmuntenden stylist, den puntigen dichter, den vlotten redenaar, het scherp kritiesch verstand dan het karakter, het nobel gemoed en de bijna eenige plaats, welke hij zich onder de zijnen, die nog het voorrecht hebben tot erkentelijk bewonderen in staat te zijn, had weten te veroveren.

Toen ik zijn lijkst zag wegdragen, rees de vraag in mij: „wat zou hij geworden zijn indien hij in het Calvinisme ware geboren?” En ik gaf mij het voor velen misschien onzinnig antwoord: Aanvankelijk vurig prediker van de leer der vaderen; weldra echter zou hij, het hem aangeboren keurslijf scheurend en van zich werpend, de wapenen hebben gegrepen, welke een tot de uiterste consequenties voortdrijvende logika onder zijn bereik had gebracht; en dan zou hij ten laatste misschien als zoo velen onzer meestal voortreffelijke, eerlijke denkers een schuilplaats hebben gezocht en gevonden in de rijen der journalisten van den eersten rang, en hoofdartikelen hebben geschreven, die meer dan één dag levens verdienden, terwijl hij nu, in de laatste jaren van zijn leven, meestal slechts verslagen — en maar zelden Lessingsche — gaf van „publieke vermakelijkheden”.

Schimmel veronderstelt, dat Thijm, onder andere omstandigheden, een ontwikkeling vrijwel parallel aan de zijne zou hebben doorgemaakt. Thijm spreekt van „mijn ziel aan de uwe verwant”. Er moet dus in de eerste jaren van hun samenwerken een grote overeenstemming in hun denken en streven geweest zijn.

Thijm was aanvankelijk de wegwijzer; hij wees Schimmel op de Duitse Romantiek, waarvan men de invloed in zijn drama's uit die tijd en in zijn recensies in 'De Spektator' bespeurt. De keus van onderwerp en tijdvak van 'Gondebald', van 'Giovanni di Procida', van de ballade 'Margaretha van Henegouwen'³⁶⁾ was in Thijms geest.³⁷⁾

Maar Schimmel ging verder dan Thijm; gaarne geeft hij het tot dusver aanvaarde prijs voor de nieuwe conclusies van de (materialistischer wordende) wetenschap.³⁸⁾ In zijn enthousiasme over de nieuw gevonden overtuiging, ergerde 't hem enigszins dat Thijm, bij zoveel overeenstemming in denkwijze, bleef vasthouden aan hetgeen hem een verouderd en gelukkig overwonnen standpunt toescheen. Uit de correspondentie blijkt, en dat is in het gegeven geval ook begrijpelijk, dat vooral Thijm de scheiding betreurt. Schimmel daarentegen kwam juist toen met Potgieter in aanraking, met wien hij, „zich naar den geest meer verwant voelde”³⁹⁾ en vond weldra in de Gidsredactie, waarin hij in 1851 werd opgenomen, een kring, die evenals hij vrijer stond tegenover het nieuwe dan Thijm.

Potgieter werd nu zijn bereidwillige, maar veeleisende leermeester. „Wie geen fikschien stoot kan velen, hij zit wankel in 't zaâl” was zijn stelregel⁴⁰⁾ en vooral in de redactievergaderingen zal dit tot uiting zijn gekomen. Ook op zijn eigen werk verwachtte hij kritiek van zijn medewerkers; aan Schimmel zond hij het eerste gedeelte van Salmagundi met het verzoek „zijn op- en aanmerkingen, zijn oordeel”⁴¹⁾ daarover te geven.

Schimmel vindt 't stukje uitstekend, hij bewondert Potgieters talent van „schilderen en opmerken”. Hoewel niet als aanmerking bedoeld, laat hij hierop volgen: „de figuren zijn, hoewel de omtrekken scherp zijn begrensd, voor mij nog wel geen handelende personen geworden, werden mij nog wel geene goëbekenden (hoe kan het anders?) toch gevoel ik reeds voor, wat partij het talent zal weten te trekken van de voorgestelde wezens”. Schimmel, allereerst dramaturg, verwacht handelende personen en 't zijn nog slechts wezens. Dat blijkt ook uit de aanmerking, die hij maakt: „Een kleine aanmerking! Het is een nietigheid maar ik geloof, dat zij goed verholpen kan worden, en het verzuim licht kan worden hersteld. Ziet Huibert zooveel, kan hij het zien, wat gij ons wilt doen gelooven, terwijl de jonkman op de straat bij de dubbele stoep naar

36) Nederland 1849.

37) Ook Thijms spelling van de bastaardwoorden, zoals hij deze in het, in 1843 bij Nayler onder de letter M uitgegeven: 'Over de spelling van de Bastaardwoorden in 't Nederduisch', had uiteengezet, neemt Schimmel grotendeels over.

38) Zie bldz. 8.

39) Voorbericht 'Innerlijk Leven'.

40) H. P. G. Quack: Herinneringen.

41) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

binnen staart? Ge zult mij toch geen onrecht doen met te gelooven, dat ik waarde hecht aan deze aanmerking (26 Maart 1851).⁴²⁾

In de bestaande versie ziet Huibert echter nog zóveel, dat Schimmels aanmerking daarop nog toepasselijk is.⁴³⁾

Potgieter stelde bij dit stuk een eigenaardige wijze van samenwerken voor: enkele personen en episoden in het vervolg van dit artikel zullen door andere redactieleden bewerkt worden. Ook Schimmel wilde hij een gedeelte daarvan opdragen; deze achtte zich er echter niet toe in staat, tenzij er toestanden zouden komen, die hij heel goéd kende. Potgieter drong er toen niet verder op aan.

Steeds was hij bereid de jongeren, van wie hij wat verwachtte, met raad en daad bij te staan. In 1889 schrijft Schimmel naar aanleiding van een gedicht van 1860 ('Een volks verrijzenis'): „de invloed van Potgieter en van mijn omgang met al de andere redacteuren van „de Gids” werd meer en meer in die dagen merkbaar. Ik kan den invloed door dat Tijdschrift op mij uitgeoefend niet te hoog schatten”.⁴⁴⁾ Hoeveel hij echter voor zijn ontwikkeling aan zijn mederedacteuren verschuldigd moge zijn, op letterkundig gebied was Potgieter zijn leidsman. In de keuze van tijdvak en onderwerpen (minder in de uitwerking) van zijn historische romans en novellen, eveneens in enkele niet historische schetsen⁴⁵⁾, maar vooral in zijn kritieken in 'De Gids' blijkt dit. In het laatste geval ligt het voor de hand, dat Potgieter als hoofdredacteur veelal de te recenseren werken aanwees. Zijn keus zien wij vermoedelijk in Schimmels recensie van 'Het huis met zeven gevels' van Hawthorne, één van Potgieters lievelingsauteurs;⁴⁶⁾ in diens artikels over Conscience, Ledeganck en van Beers, in een tijd, dat Potgieter zich hoe langer hoe meer van de Nederlandse letterkunde afwendt;⁴⁷⁾ in de bespreking van Van Lublink Weddiks 'De binnenkamer van een kruidenier'.⁴⁸⁾ De invloed van zijn stijl is in de kritieken, waar Schimmel dus toch al minder vrij tegenover hem stond, veel sterker dan in de romans en novellen.⁴⁹⁾

Meer dan de andere redacteuren waardeerden Potgieter en Schimmel Da Costa. Schimmel was met hem in aanraking gekomen na het Bilderdijkfeest van '56, door Da Costa en 'De kamer opgericht in 1844' georganiseerd. Een cantate met tekst van Schimmel

42) Collectie brieven van H. J. Schimmel aan E. J. Potgieter. Universiteits Bibliotheek Amsterdam An. 90a.

43) Salmagundi. Nagelaten Werken. Schetsen en Verhalen II bldz. 265.

44) Inn. Leven bldz. 237.

45) Op de overeenkomst van 'Een alledaagsch geval' en 'Blauwbes' werd reeds meermalen gewezen.

46) Verg. Potgieter: Onderweg in de regen.

47) De Gids '56, '57, '58.

48) De Gids '53.

49) Men zie b.v. de aanhef van de artikels 'De dichterschilder' en 'Hendrik Conscience'. De Gids '51 en '56.

werd bij die gelegenheid ten gehore gebracht, terwijl Da Costa de feestrede uitsprak en gedeelten van Bilderdijks werk door leden van de Kamer werden voorgedragen.

Gedurende enige tijd kwam Schimmel toen één avond per week bij hem en zette Da Costa hem zijn overtuiging op Christelijk en Christelijk-Historisch gebied uiteen. Schimmel kon deze niet delen en verbaasde zich erover, dat Da Costa, bij zoveel kennis en studie, nog daaraan vasthield, maar hij bewonderde hem in zijn opvatting van de Geschiedenis. Want: „Da Costa wist het algemeene te zoeken in het bijzondere en een idee ten grondslag te leggen aan een feit”, schrijft hij in 1889 in een aantekening bij zijn eigen gedicht 'Jeanne d'Arc', waarin hij slechts „de omschrijving van een historisch feit” kan zien.⁵⁰⁾ Hetzelfde had hij ook reeds uitvoeriger uiteengezet in zijn bespreking van Da Costa's 'Slag bij Nieuwpoort'.⁵¹⁾ Bij Da Costa's overlijden enige maanden later verscheen Potgieters 'Isaac da Costa' als in memoriam in 'De Gids', een gedicht waarvoor Schimmel „slechts hulde heeft en waarmee hij zich als „Gids-zoon” gelukwenscht”.⁵²⁾

Tegenover Katholieke auteurs is Potgieter verdraagzamer dan Schimmel. In de jaren 1860—'61 komen Potgieter, Alberdingk Thijm, Schimmel en mogelijk nog anderen vrij geregeld bij elkaar. In de correspondentie is Schimmel degene, die met beiden dag en uur vaststelt. Maar in 1864 schrijft Potgieter aan Huet: „het spijt mij van Schimmel, dat zijn anti-Hofdijkszin hem in zulk (antipapistisch) gezelschap brengt”.⁵³⁾ Zowel in het werk van Hofdijk als in dat van Thijm mist Schimmel de door hem zo hooggeschatte en onontbeerlijke geachte Rede.

In 1859 bood Busken Huet zijn artikel 'Stichtelijke lectuur' aan 'De Gids' aan, en maakte kennis met Potgieter. Tussen hen ontstond weldra grote vriendschap, vooral van Potgieters kant, want (zoals Huet zelf schrijft) Potgieter meende in hem terug te vinden, wat hij in Bakhuizen van den Brink voor 'De Gids' verloren had.⁵⁴⁾ Waarschijnlijk had hij reeds gehoopt in Schimmel een zodanig medewerker te vinden. Maar enerzijds miste deze de brede wetenschappelijke (universitaire) basis, die Drost, Bakhuizen van den Brink en later Huet bezat, terwijl de omstandigheden niet hadden meegebracht, dat dit gemis, zoals bij Potgieter, door een verblijf in het buitenland gedeeltelijk werd aangevuld, anderzijds lag zijn belangstelling op een ander terrein: hij wilde zélf scheppen. Uit

50) Inn. Leven bldz. 237.

51) De Gids 1860: 'Een bladzijde uit onze Geschiedenis'.

52) Brieven van H. J. Schimmel aan E. J. Potgieter. Universiteits Bibliotheek Amsterdam An. 93p.

53) E. J. Potgieter: Brieven aan Cd. Busken Huet, uitgegeven door G. Busken Huet.

54) Cd. Busken Huet: Persoonlijke herinneringen aan Potgieter.

zijn bijdragen in 'De Gids' valt af te leiden, dat Potgieter wel geacht heeft hem in de door hem (Potgieter) gewenste richting voort te stuwen. Immers: na de drie novellen van 1851, '52 'Een avond bij Mevrouw de Staël', 'Het Directoire', en 'Achtien Brumaire' vindt men in 'De Gids' van zijn hand tot 1861 slechts artikels en recensies; daarna, kort na elkaar 'Mylady Carlisle', 'Uit de zeventiende eeuw', en 'Herinneringen'. In de eerste periode schrijft hij wel romans en novellen, maar dán verschijnen ze in het tijdschrift 'Nederland' en in de Almanakken.

In '59 is Huet medewerker en in '62 mederedacteur van 'De Gids' geworden. Dit verklaart het verschil in Schimmels bijdragen: wat Potgieter van hem verwacht had, verwacht hij voortaan van Huet. Hij liet Schimmel los en deze volgde eigen voorkeur in zijn bijdragen.

Busken Huet werd nu degene met wien Potgieter alles afdeed; maar de overige redacteurs aanvaardden niet evenveel van hem als van Potgieter. Al moge 't wellicht waar zijn, dat Potgieter van '62, '63 af steeds verdriet had van 'De Gids' en dat Huet de enige was, wiens streven hem met de dusgenaamde medewerking van de andere redacteurs verzoende (Huet aan Mevr. Bosboom Tousseint Januari '65),⁵⁵⁾ aan de andere zijde zijn er stellig ook grieven geweest. Dit leidde tenslotte tot het uittreden van Potgieter en Huet uit de redactie.

Toen dit gebeurde was Schimmel ziek. Hij trachtte Potgieter nog op zijn besluit te doen terugkomen, want, hoewel hij in deze kwestie meer aan de zijde van de andere redacteurs stond, vond hij toch dat Potgieter „niet kon, niet mocht bedanken" (20 Januari 1865).⁵⁶⁾

Na die tijd is de verhouding tussen hen beiden nooit meer de oude geworden. Potgieter toonde een geraaktheid en onverschilligheid, die Schimmel zich zeer aantrok.

Toen Schimmel ook uit de Gidsredactie was getreden (1867), ontmoetten zij elkaar wel weer, maar de vroegere vertrouwelijkheid keerde niet terug.

In zijn brieven aan Huet uit Potgieter zich soms enigszins spottend en dikwijls afkeurend over Schimmel.

Weldra nam hij 't laatstgenoemden kwalijk, dat deze het tijdschrift 'Nederland' (waarvan hij op dat tijdstip geen redacteur was) met bijdragen steunde. Hij veronderstelt dan zelfs, dat Schimmel in maar schijnbare vriendschap van 'De Gids' scheidde (27 October 1869).⁵⁷⁾ Toen deze hem om een bijdrage voor 'Nederland' had gevraagd, schreef hij daarover aan Huet:

55) Brieven van Cd. Busken Huet, uitgegeven door zijne vrouw en zijn zoon, dl. I bldz. 127.

56) Brieven van H. J. Schimmel aan E. J. Potgieter. Universiteits Bibliotheek te Amsterdam. An. 94r.

57) E. J. Potgieter. Brieven aan Cd. Busken Huet. II bldz. 280.

„Schimmel is bezig voor Nederland een novelle te schrijven; hij wilde dat ook ik de behulpzame hand leende. Ik heb hem gezegd, dat ik bij de liefde naar rust die mij onderscheidt, vooreerst aan Bakhuizen van den Brink genoeg had. Bovendien zoo gemakkelijk het dien Heeren valle, uit gebetenheid op de Gids, Nederland voor een tijd op te beuren . . . er wordt een kern van jongelui vereischt om duurzaamheid van nieuw leven te waarborgen. En waar die te vinden? Gezwegen dat ik die hulp dan nog liever aan Quack (secretaris van de Gidsredactie) toewenschte, wiens eerste nr. inderdaad beter is” (14 Januari 1869).⁵⁸⁾

In Schimmels literaire loopbaan was het medewerken aan 'De Gids' slechts een schakel; voor hem, die niet in de eerste plaats door kritieken leiding wilde geven, waren er, anders dan voor Potgieter, naast 'De Gids' nog vele andere mogelijkheden.

Reeds aan de eerste jaargang van het bovengenoemde, in 1849 door J. P. de Keyser opgerichte maandblad 'Nederland' met de ondertitel 'proza en poëzie van Nederlandsche auteurs', had hij meegewerkt met zijn gedicht 'Margaretha van Henegouwen', waarvan hij later schrijft: „Een getuige van de uitersten waarin het Romantisme vervallen kan. Een tafereel vol sieraden van den tweeden rang”,⁵⁹⁾ maar waarvoor de Keyser tóen slechts lof had: „Vriendelijk dank voor uw schoone bijdrage. Lof hebt gij van mij niet noodig, en de tijd ontbreekt mij in détails te treden. Vergun mij als mijn overtuiging uit te drukken, dat 't een der beste stukken van mijn tijdschrift zal zijn”.⁶⁰⁾ In 1853 werd Schimmel er redacteur van. Heel veel naam had het toen nog niet gemaakt. Mevrouw Bosboom-Toussaint, die voor de eerste jaargang haar 'Don Abbondio II' had afgestaan en aan wie Schimmel nu een bijdrage vroeg, antwoordde dat zij na het voltooien van haar Leicester-arbeid èn voor 'Nederland' èn voor 'De Gids' iets zou schrijven. Zij laat er op volgen: „de Gids zegt gij immers niet voor goed vaarwel? Dat zou mij spijten, want in opregtheid, ik houd het er voor dat gij bij den laatsten beter past dan bij de ietwat wankele (uit nood) zeker zich aan alles vastgrijpende redactie van Nederland uit het gene er opgenomen is in het tijdschrift twijfel ik of gij er mee zamenstemmen kunt op den duur.”⁶⁰⁾

In deze redactie, die hij aanvankelijk alleen, later bijgestaan door één of twee anderen waarnam, was hij de leidende figuur. Na zijn bedanken in 1866 schijnt het moeite gekost te hebben nieuwe redacteurs te vinden. Potgieter schrijft tenminste aan Huet: „Het arme Nederland, ik spreek van het Tijdschrift, zoekt weer een nieuwe redacteur . . .” (27 October 1869).⁶¹⁾ Gedurende

58) E. J. Potgieter. Brieven aan Cd. Busken. Huet II blz. 9.

59) Inn. Leven.

60) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

61) E. J. Potgieter. Brieven aan Cd. Busken Huet. II blz. 280.

deze periode schreef Schimmel verscheidene gedichten, een roman, en enige novellen voor dit tijdschrift.

Laat men zijn dramatische werk buiten beschouwing ⁶²⁾ dan is er nog één soort van literatuurbeoefening, waaraan hij, evenals al zijn tijdgenoten, medewerkte, n.l. de Almanakken en Jaarboekjes. Er moet in de eerste helft van de vorige eeuw een grote vraag naar deze boekjes zijn geweest. Hoe anders de talloze verschillende uitgaven te verklaren, van de eigenlijke almanak, waarin de kalender met de data van feestdagen, zon- en maansverduisteringen, jaarmarkten e. d. hoofddoel was en de letterkundige bijdragen slechts een aanhangsel vormden, tot de prachtalmanakken of jaarboekjes, waarin de kalender ontbreekt en de verzamelaar „alles wat niet in strijd was met het schoone” kon opnemen. ⁶²⁾

GEDURENDE drie jaar trachtte Potgieter op dit gebied een voorbeeld te geven in zijn jaarboekje "Tesselschade" (1838—'40), dat hij vooral aan het „schoone geslacht” opdraagt, want „een letterkundig Jaarboekje is een hulde aan het schoone geslacht” en wanneer dit bundeltje „genade mocht vinden in haar oogen”, zal wel geen beoordelaar „het durven wagen scherp te zijn.” ⁶⁴⁾ Tegenover de reeds bestaande jaarboekjes heeft het zich echter niet kunnen handhaven; daarenboven stelde Potgieter waarschijnlijk ook hier te hoge eischen aan de bijdragen.

De uitgevers zorgden er steeds voor, de samenstelling aan een enigszins bekend auteur op te dragen. Want slechts beginners en zeer middelmatige dichters en prozaïsten boden bijdragen aan, anderen moest men er om vragen. Hoe vurig men misschien eens gehoopt had een stukje proza of poëzie in een almanak geplaatst te krijgen, weldra zuchtte men als er alwéér om een bijdrage gevraagd werd. Na 1850 schijnt 't steeds moeilijker geworden te zijn redelijke bijdragen te krijgen en lieten de auteurs zich er soms „grof” voor betalen. ⁶⁵⁾ Een auteur, op wiens werk men prijs stelde, kon echter in ruil voor het gevraagde een bijdrage aanbieden.

Naast de commerciële belangen van den uitgever moesten de samenstellers hun eigen naam als letterkundigen hooghouden; wel konden zij zich altijd op gebrek aan medewerking beroepen, maar in de tijdschriften werd tenslotte het gebodene besproken. Ook in 'De Gids' gebeurde dit (o.m. door Schimmel), slechts zelden kon echter de inhoud der prachtbanden de goedkeuring van deze recensenten verwerven. Eén van deze recensies had zelfs ongedacht verstrekkende gevolgen, aangezien zij gedeeltelijk de aanleiding werd, dat Potgieter en Huet uit de Gidsredactie traden.

62) Men zie hiervoor Dr. B. Hunningher op. cit.

63) Voorbericht Nederlandsche Volksalmanak voor 1854.

64) Voorbericht bij het Jaarboekje Tesselschade voor 1838.

65) A. C. Kruseman: Bouwstoffen voor een Geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel.

Geen wonder dat de samenstellers al het hunne deden om zo goed mogelijk voor den dag te komen.

In soms precieus gestelde briefjes werd om bijdragen gevraagd. Zo schrijft Mevrouw Bosboom-Toussaint aan Schimmel naar aanleiding van een door hem gezonden bijdrage:

„Gij weet niet, hoeveel leed het mij doet U te moeten zeggen dat de Almanak zoo goed als afgedrukt was, toen ik uwe vriendelijke missive ontving. Niet dat het mij spijt, dat de jaargang 1854 klaar is! Maar dat ik uwe allerliefste bijdrage niet plaatsen kan, die er juist zoo goed geschikt voor was. De almanak die zoo dikwijls hongert, in de noodzakelijkheid een fijn schoteltje af te wijzen, daar het dessert zelfs reeds is afgeloopen! Ik vraag U of dat niet is om eene redactrice tot desolatie te brengen! Een vogeltje zoo fijn en teer dat men het in de holle hand zou kunnen koesteren, nu weer de vrije wereld in te zenden! Vergt gij het mij? Gunt gij mij niet liever het tot '54 te verplegen en dan de ruimte te geven? Ik durf het nauwelijks vragen, wetende hoe vaak zij die poëterij hanteren op allerley soort van contributie worden gesteld. Doch indien het eenigszins mogelijk is beschouw dan dit versje als gegeven en vergeet het tot later.”⁶⁶⁾ Blijkbaar heeft Schimmel aan dit verzoek voldaan, want in de almanak 'Voor het Schoone en Goede' voor 1855 is er in zijn gedichtje, 'Gedachten', sprake van een vogel.

In dezelfde geest schrijft Van Lennep hem: „Ik heb reeds een menigte voorraad en daarom maak ik te meer haast; want zoo het een voorrecht is aan lorren van poëtafsters en prozaschrijvers te kunnen zeggen: „ik heb geen plaats meer”, zoo is het verdrietig dat te moeten zeggen, wanneer iemand als gij met een bijdrage komt” (6 Mei 1860).⁶⁷⁾

Een andermaal stelt hij een ruil voor: „Gij hebt mij onlangs gevraagd, bij gelegenheid iets aan Nederland te leveren en ik heb het niet afgeslagen. Maar wat gij voor uw Landsbegrooting verlangt, dat vraag ik wederkeerig voor mijn Provinciale begrooting: eilieveel iets voor Holland waar ik U ten vorige jare gemist heb. Ik wensch dit te eer, omdat gij beschuldigd wordt van een zeer booze recensie van den laatsten jaargang geschreven te hebben. Ik heb die niet gelezen; want als ze in de daad boos is, en van U, dan zou ik mij maar bedroefd hebben en ik blijf liever vroolijk en in harmonie met iedereen. „Zoo veel in U is, houd vrede met alle menschen”, zegt de Schrift.

Nu is een van beiden waar: of gij hebt die booze recensie geschreven of gij hebt die niet geschreven. Hebt gij die niet geschreven, dan moet gij mij een vaersjen voor Holland zenden, om te toonen dat gij steeds in de beste verstandhouding zijt met

66) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

67) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

den Redacteur. Hebt gij ze wel geschreven, dan moet gij evenzeer mij een vaersjen zenden, om mij te helpen een almanak, die ten vorige jare in uwe oogen niet deugde, beter te maken. Gij ziet dus, dat gij er in geen geval buiten kunt . . ." (19 April 1856).⁶⁸⁾

Zeer bescheiden stelt Ten Kate een ruil voor: „Ik kom U eene propositie doen. Den hoogsten prijs stel ik op eene bijdrage uwer hand voor de Vergeet-mij-niet. Misschien is weerkeurig, een stukje van mij voor uwen Volksalmanak of voor Nederland U niet ongevallig. Willen wij nu ruilen? Misschien zult gij zeggen dat ik een egoïst ben, die koper voor goud aanbiedt; maar „die geeft wat hij heeft, is waard dat hij leeft”, en bovendien zoo gij den ongelijken handel (onverhoopt) afsloegt, omdat gij uwe schade niet wilt, ik zou er met onderwerping toe moeten zwijgen. Toch reken ik een weinigje op uwe edelmoedigheid . . ." 69)

Ook de 'Enkhuizer Almanak' had een letterkundig gedeelte, dat gedurende een aantal jaren door Heye werd verzorgd. Hij schrijft daarover aan Schimmel: „Wat astronoom, als hij de loop der planeten naspeurt, wendt zich niet het eerst tot hun beweegkracht de centraal zon? Zoo doe ook ik! Kan er van uw schrijftafel ook een snippet voor mijn gepeupel almanak vallen? Kort, puntig. Proza of poëzij? 'k Heb echter groote haast: want met Mei reeds heb ik den uitgever copij beloofd. Weet ge wel dat dit voddeken 80.000 lezers heeft . . ." (16 Maart 1854).⁷⁰⁾

Gedurende enige jaren (1849—'57) redigeerde Schimmel alleen en met De Bull de 'Nederlandsche Volksalmanak', geen praechtjaarboekje, goud op snee met overdadig versierde band, maar een eenvoudig ingenaaid bundeltje met allereerst een kalender. De almanak was bestemd voor alle „oorspronkelijke Nederlanders", was niet „door één kleur of richting gekenmerkt" en niet „voor één stand bedoeld" (zoals een eenzijdige opvatting van de term „Volk" zou kunnen doen veronderstellen). De samenstellers hoopten „het algemeen ware en goede in schoone vormen, zoo veel mogelijk van Nederlandsch karakter" aan te kunnen bieden.⁷¹⁾ Na een paar jaar schrijft Schimmel, dat zij door de nadruk te leggen op het nationale weinig bijdragen van literaire vrienden ontvingen.

Het vooropgestelde doel beperkte uiteraard het aantal medewerkers en lezers. Voor de jaarboekjes gold dit niet; alleen de 'Almanak voor het Schoone en Goede' had een min of meer omschreven doel: vooral dameslectuur te zijn. Het literair geweten van de redacteurs, dat bij deze jaarlijks samen te stellen bloemzeringen niet al te nauwgezet kón zijn, besliste dus over de opname

68) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

69) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

70) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

71) Voorrede Volksalmanak voor 1850.

van proza en poëzie, waarvan een groot gedeelte anders vermoedelijk nooit gedrukt zou zijn.

Toch droegen volgens Kruseman⁷²⁾ de 'Muzenalmanak' en de 'Almanak voor het Schoone en Goede' in 't bijzonder, er toe bij om de letterkunde, de schilder- en graveerkunst onder het grote publiek in ere te brengen (in alle jaarboekjes en almanakken werden n.l. enige „plaatjes" opgenomen, waarbij soms de graveur als illustrator optrad, maar omgekeerd den schrijvers ook wel verzocht werd iets bij een plaatje te schrijven).

Tot zeer vleiende conclusies omtrent de literaire ontwikkeling van dat publiek kan dit niet leiden. Enige malen voert Schimmel ons in een recensie in deze kringen binnen, wanneer hij niet alleen het letterkundig product, maar ook den gemiddelden lezer over de hekel wil halen.⁷³⁾ Niettemin werkte hij tussen 1850 en '60 geregeld mee aan de jaarboekjes.

Met een ongelofelijke werkkraft wist hij in die jaren de avonturen, die zijn betrekking bij de Handelmaatschappij hem vrijliet, te benutten voor zijn literaire werkzaamheden. Naast de ideële factoren, welke hem tot schrijven drongen, waren de emolumenten, uit zijn letterkundig werk voortvloeiend, hem, den kostwinner voor zijn moeder en zusters, stellig ook een prikkel tot zo grote productiviteit.

Pas het jaar 1863 bracht een verandering ten goede in zijn maatschappelijke positie door zijn benoeming tot directeur van de Crediet-Vereeniging; in zijn huiselijk leven trof hem echter slag op slag; binnen enkele jaren stierven zijn moeder, zusters en enige broer. In een paar gedichten vindt men de weerklank daarvan. Maar weldra kon hij een opgewekter toon doen horen na zijn huwelijk met Mej. Anna Maria Kalf, in 1865.

Slechts kort duurde zijn geluk. In Februari 1872 stierf zijn vrouw, enige maanden na de geboorte van een dochttertje. Een sober maar welsprekend verslag van het gebeurde geeft Potgieter in een brief aan Huet (22 Februari '72). De mens Potgieter spreekt hier zijn innig medelijden uit; de criticus bespreekt in dezelfde brief Schimmels zo juist verschenen gedicht 'Aan mijn Vaderland', waarin hij zeer veel afkeurenswaardigs vindt.⁷⁴⁾

Schimmel was zo volkomen terneergeslagen door dit verlies, dat men een ogenblik voor zijn verstand vreesde. Zijn grote wilskracht en de steun van zijn schoonzuster, die hem er toe bracht de sinds 1865 vrijwel verwaarloosde studie en literatuurbeoefening weer op te vatten, deden hem erover heen komen. In 1873 hertrouwde hij met haar.

72) Bouwstoffen enz.

73) Een soirée littéraire 'De Gids' 1860 II; Mozaïk 'De Gids' 1865 I; Mozaïk 'De Gids' 1865 III.

74) E. J. Potgieter. Brieven aan Cd. Busken Huet III blz. 139.

Een periode van literaire activiteit, waarbij zijn zeer werkzaam aandeel aan de oprichting (in 1875) en in standhouding van de vereniging „Het Nederlandsch Tooneel” genoemd moet worden, brak aan.

De „handelswaereld” kon hij nu weldra „ontvluchten”.⁷⁵⁾ In 1878 trok hij zich uit het zakenleven terug en vestigde zich te Bussum.

Reeds lang was hij op godsdienstig gebied een zoeker. Na de vele sterfgevallen in zijn familie wendde hij zich tot het Spiritisme; dit is zeker niet gebeurd zonder nauwkeurige studie van het voor en tegen, en van de verschillende richtingen, die er zich in aftekenden. Volgens H. N. de Fremery⁷⁶⁾ had het Spiritisme slechts zijn belangstelling. Hiermee wordt vermoedelijk bedoeld, dat hij zich niet actief op spiritistisch terrein bewoog en b.v. niet in de redactie van enig spiritistisch blad wenste opgenomen te worden. Maar een overtuigd aanhanger van het Spiritisme werd hij wel. In één van zijn 'Opstellen over Spiritisme' schrijft hij: „het spiritualisme is geen religieuze secte, maar een wetenschappelijke richting, die tot doel heeft alle bestaande secten te doordringen, te vergeestelijken, te verzoenen”. Koel verstandelijk als hij was, heeft hij zich nooit laten meeslepen door onzekere hypothesen: „één enkel wetenschappelijk gestaafd feit geldt oneindig meer, dan alle mededeelingen, hoe rein ook van inhoud waarvan de herkomst niet met zekerheid kan worden nagegaan”.

In het na 1873 door hem geschrevene kan men nagaan, hoe zijn nieuwe opvatting zich ontwikkelde en tot een vaste overtuiging werd.

Aanvankelijk plaatste hij het grootste deel van zijn proza en poëzie in 'Nederland', waarvan hij weer enkele jaren (1882—'86) mederedacteur werd.

Na zijn laatste historische roman, 'De Kaptein van de Lijfgarde' (1888), werkte hij gedurende een paar jaar slechts mee aan de tijdschriften 'Spiritistische Bladen' en het 'Spiritualistisch Weekblad'. Maar zoals vroeger de medewerking aan 'De Gids' alléén, hem niet voldeed, bood blijkbaar ook nu die aan zo speciaal georiënteerde tijdschriften hem niet voldoende gelegenheid om zich uit te spreken. Bijna 70 jaar oud nam hij in 1891 met enige anderen de redactie van het zo juist opgerichte 'Elseviërs Maandschrift' op zich. De weinige bijdragen, die er van zijn hand in verschenen zijn echter onbelangrijk en voor een algemeen tijd-

75) In een brief aan Alberdingk Thijm: Geloof mij ik heb er behoefte aan om eens de handelswaereld voor goed te ontvluchten in het boek en studeervertrek van een hooggeschaten vriend (3 December 1849). Brieven van H. J. Schimmel aan J. A. Alberdingk Thijm zich bevindend in de Bibliotheca Thijmiana. St. Ignatius College te Amsterdam.

76) In Memoriam H. J. Schimmel. Het Toekomstig Leven. December 1906.

schrift wat te spiritistisch georiënteerd. Hetzelfde kan gezegd worden van zijn afzonderlijk verschenen roman 'Het Zondekind' (1898). Slechts enkele details daarvan staan op één lijn met vroeger werk of met het in 1896 verschenen 'Jan Willem's Levensboek'.

Volgens de gegevens van M. G. L. van Loghem⁷⁷⁾ was hij van 1897 tot 1900 mederedacteur van het tijdschrift 'Van eigen Bodem' (een uitgave van Elsevier); men vindt er echter geen bijdragen van hem in.

Na 1900 trok hij zich uit deze redacties terug. Maar de schrijver rustte nog niet; tot zijn overlijden in November 1906 bleef hij medewerken aan het spiritistisch tijdschrift 'Het toekomstig Leven'.

77) Levensberichten der Afgestorven Medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1906-'07.

HOOFDSTUK II.

HISTORISCHE ROMANS.

Bij een beschouwing van Schimmels oeuvre valt, met uitzondering van het in zijn laatste levensjaren door hem geschrevene, allereerst de grote verscheidenheid op. Geen literair genre liet hij onbeoefend; een volledige chronologische uitgave van zijn werk zou een bonte doorenmenging van toneelwerk, poëzie, romans, novellen en kritieken opleveren.

Voor het toneel had Schimmel steeds grote belangstelling. Zodra hij in Amsterdam de gelegenheid had gehad toneelstukken te zien opvoeren, ging hij zelf aan het werk om iets anders en beters te leveren.

Met Victor Hugo's opvatting van het drama was hij 't groten-deels eens: „de oude vormen kunnen niet dienen, wanneer men in 't drama boeiende situaties, hartstocht en karakterschildering wil weergeven”. Schimmel wilde evenals Victor Hugo het drama „niet ons toneelspel, dat zich bij voorkeur ophoudt in den burgerlijken, dus meest prozaïschen kring des menschelijken levens, maar het drama, dat de poëzy doet huwen aan de historie: of liever den historischen roman van Walter Scott in een drama-tiesch kleed.”¹⁾

Die „burgerlijke dus meest prozaïsche kring des menschelijken levens” ontvluchtte Schimmel in de Geschiedenis: „Gelukkig wie voor eenige oogenblikken de waereld om zich heen verlaten en op de wicken der verbeelding het verleden mag inzweven”.²⁾ Zo schreef hij in 1848; enige jaren later voegt hij er echter aan toe: „Er is veel aantrekkelijks in het beschrijven van onze tijden van roem en eer. Maar het is, geloof ik, onze plicht het heden niet voorbij te zien voor het verleden. De eisch om de stem van de zuivere menschelijkheid te verheffen in een maatschappij, die hoe langer hoe meer verstoffelijkt wordt, is groot en een kunstenaar van de 19de eeuw waardig.”³⁾

Voor Schimmel en zijn Nederlandsche tijdgenoten had het vervullen van deze plicht ook het voordeel, dat zij voor een niet-historische roman of novelle veel minder studie behoeften te

1) Voorbericht 'Twee Tudors'.

2) Voorbericht 'Giovanni di Procida'.

3) De Gids 1853 I.

maken. Weliswaar schrijft Schimmel aan het begin van deze zelfde recensie: „konden wij niet bevroeden, hoeveel studie het vordert, niet in de studeercel, maar in de waereld, hoeveel opmerkingsgave, hoeveel takt zoodanige voorstelling (van het heden) noodzakelijk maakt, het zou ons te recht mogen bevreemden, dat wij in onze gansche literatuur op zoo weinig geslaagde pogingen hebben te wijzen." Maar dit gehele artikel is enerzijds een poging het schrijven van niet-historische romans aan te bevelen, anderzijds een opsomming van de redenen, die het niet-schrijven ervan verontschuldigen.

Ook voor hem geldt grotendeels datgene wat Mevrouw Bosboom-Toussaint, aan haar roman 'Frits Millioen en zijn vrienden' werkend, aan Potgieter schrijft: „Werken? Wat zal ik U zeggen, slapjes aan. Het regte plezier is er niet meer en zal er ook niet zijn voor ik eerst weer aan een fikschen historischen roman ben. Ik voel dat ik in die oude tijden leef en gelukkig leef. Wat ik nu werk is om een oude belofte aan 'Nederland' af te doen en om het mijzelve met studie enz. niet te moeilijk te maken, niet historisch" (2 April 1867).⁴⁾

Persoonlijke herinneringen en onwillekeurig opgedane ervaringen leverden stof genoeg, om beloften aan tijdschrift- of almanak-redacteurs gedaan, af te doen.

Schimmel beschouwt deze gebeurtenissen soms van de humoristische, vaker van de enigszins gevoelige kant. Gevoel en verbeelding beslaan een belangrijke plaats in het werk van de romantici. In Schimmels historische romans overheerst de verbeelding, in de meeste andere het gevoel. In beiden is hij een kind van zijn tijd, die, wat het laatste betreft, het in onze ogen sentimenteel overdrevene nog onder 'gevoel' rangschikt. Zelfs in 1885 schrijft hij van zijn drama 'Schuld en Boete': „'t stuk behoort tot 't larmoyante genre en heeft als zoodanig verdienste"; verder vindt hij er niet veel goeds meer van te zeggen; het is inderdaad een draak: „de taal is hol en opgeschroefd, de toestanden zijn pathetisch in de slechte zin des woords, in de hoogste mate gezocht en onwaarachtig," luidt het oordeel van Dr. Hunningher.

Ook in het dagelijks leven zoeken de romantici de tragische momenten; wanneer de werkelijke tragiek ontbreekt, wordt als surrogaat het pathetische, larmoyante gegeven. Hoe schriller tegenstelling, hoe beter. Vandaar dat ellende en wantoestanden, die men om zich heen ziet, een dankbaar onderwerp zijn; niet omdat men een bepaald stelsel wil bestrijden en een ander propageren, maar om de daarin liggende (al of niet tragische) tegenstellingen. Zo ontstaat een weergave van de werkelijkheid,

4) Brieven van A. L. G. Bosboom-Toussaint aan E. J. Potgieter, bewerkt en toegelicht door J. Bosboom Nzn.

die, hoewel nog niet objectief, toch een stap is naar het realisme. In principe is men er nog tegen en formuleert Schimmel de gangbare opvatting, als hij schrijft dat de kunstenaar de werkelijkheid verwerkt, volmaakt, afrondt, leven geeft door zijn geest.⁵⁾ Eveneens hiervan uitgaand kan Busken Huet in zijn recensie van de 'Sproken en Vertellingen', een verzameling van in almanakken en tijdschriften verschenen schetsen en novellen, schrijven, dat Schimmel naar het ultra-realisme overhelt: hij is niet keurig en sober genoeg in het aanstippen van bijzonderheden.⁶⁾ Voor den tegenwoordigen lezer ligt het bezwaar niet in de details op zich zelf, maar in het feit, dat zij als zodanig niet passen in het geheel van de novellen, dat zij te veel contrasteren met de vaak voorkomende rhetorische wendingen, de soms onnatuurlijke dialoog, de bloemrijke taal.

Het heden kan Schimmel niet boeien; daarom verzuimt hij, het te „verwerken” en te „volmaken”. In zijn niet-historische romans en novellen komen herhaaldelijk dezelfde personen en situaties voor. Vergelijkt men deze, dan krijgt men de indruk, dat men een vrij volledige levensbeschrijving van de Schimmel bekende 's-Gravelanders voor zich heeft, en dat een tijdgenoot zonder moeite personen en plaatsen zou herkennen.

Dit karakteriseert Schimmel: wat hij zag heeft hij scherp waargenomen, wat hem eens ergerde, vergeet hij niet. Die herinneringen schrijft hij neer, maar hij ziet niet uit naar iets anders. Onwillekeurig leveren verblijf en werkkring in Amsterdam nieuwe indrukken: hij ziet de armoede in de kleine steegjes, waar de gemeente het niet nodig vindt bestrating aan te brengen, en de predikanten zich door ziekentroosters en catechiseermeesters laten vertegenwoordigen; hij ziet de onder schone schijn verborgen ellende van huwelijken uit eer- of geldzucht gesloten; hij ergert zich aan hen, die, om vooruit te komen, telkens wisselen van politieke gezindheid; hij leert renteniers en speculanten kennen.

Over één van deze schetsen, 'Eene Reunie', schrijft een tijdgenote: „De Reunie van Schimmel zou mij meer geamuseerd hebben als ik er maar geen oude vrienden in had behoeven te zien. 't Zijn allemaal „nijdigards”, zei mijne zuster, die het mij las. Zij zijn er tenminste meer op uit hun vernuft dan hun hart te toonen, zooals — entre nous — Schimmel zelf” (14 Januari 1859).⁷⁾

Zo is zijn kunst dus toch af en toe daguerreotype, hoewel hij juist betoogt, dat een kunstenaar dit niet moet nastreven. Op dit punt is hij het in theorie geheel met Potgieter eens, en diens

5) De Gids 1853 I.

6) Deze recensie verscheen ongetekend onder de titel 'Uit onze letterkundige Schilderschool' in De Tijdspiegel van 1863. Uit een brief (collectie de Fremery-Schimmel) van Busken Huet aan Schimmel blijkt, dat hij de schrijver ervan is.

7) Brieven van A. L. G. Bosboom-Toussaint aan E. J. Potgieter. 'Eene Reunie' verscheen in de Almanak Holland voor 1859.

novellen hebben hem zo niet beïnvloed, dan toch de weg gewezen. Maar Potgieter blijft ten allen tijde de didacticus; hij heeft zich een ideaal gevormd van toestanden en personen die het heden niet biedt, maar die hij in het verleden meent te vinden. In verscheidene van zijn novellen wordt aangegeven hoe het is, en daar tussen door bepleit hoe het zou moeten zijn. Dit komt bij Schimmel niet voor; in later jaren formuleert hij het ten duidelijkste met betrekking tot het toneel: „'t mag geen leerschool van ethische begrippen zijn”. Wanneer hij dus het hem omringende weergeeft, is hij hierin in hoge mate subjectief: nu eens sarcastisch, dan medelijdend, partijdig in de persoonsbeschrijving, maar zijn utopieën worden er niet doorheen gewezen.

In de Volksalmanak voor 1854 schrijft Schimmel twee schetsjes: 'Een zestiende-eeuwer' en 'Een negentiende-eeuwer'. In strekking zijn beide typisch Potgieteriaans, maar Schimmels voorkeur voor de 16de en 17de eeuw blijkt slechts aan wie beide leest.

Beter dan in het heden kan hij in het verleden de karakterontwikkeling van niet alle daagse persoonlijkheden beschrijven, terwijl hij er echter evenzeer (want hij wil zich niet geheel van zijn eigen tijd losmaken) „de rijkdom der gebeurtenissen van het tegenwoordige en de ideën van het heden” in terugvindt, maar „zonder om zich heen de wapens te hooren kletteren en de leuze te hooren aanheffen der wrijtende partijen en zonder de krampachtige schokken, de barenswēen mee te gevoelen, die de menschheid moet doorstaan eer zij vrucht baart.”⁸⁾

In de voorberichten, die hij, geïnspireerd door Victor Hugo's 'Préface de Cromwell', als een soort manifest bij zijn eerste drama's schreef, geeft hij reeds zijn standpunt t. o. v. de officiële geschiedbronnen aan. Meer rustig betogend komt hij er later in enkele recensies op terug, en schrijft dan: Men moet geen romantische geschiedenis schrijven; d. w. z. dat men niet een, zij 't ook belangrijke, episode uit de geschiedenis moet populariseren door een aantal historische personen te laten handelen en spreken, zoals de gestaafde historie vaststelt, terwijl daardoor de karakters en het motief van de handeling geenszins verklaard worden. Dus geen stuk of roman om een daad, maar de daad om het stuk. Desnoods een historische onjuistheid, wanneer de eenmaal gegeven karakters zich maar logisch ontwikkelen en „de handeling gehoorzaamt aan de algemeene wet der beweging en eenheid in zichzelf heeft”¹⁾ Bij den geschiedschrijver neemt het feit de voorrang, bij den dichter is de mens belangrijker dan het feit. Het devinatorische van den kunstenaar moet dat wat de geschiedvorscher, ontdekte, aanvullen. In dit verband haalt hij, met de restrictie „gedeeltelijk juist”, een passage uit Heine's Reisebilder

8) Voorbericht 'Giovanni di Procida'.

aan: „Seltsame Grille des Volkes! Es verlangt seine Geschichte aus der Hand des Dichters und nicht aus der Hand des Historikers. Es verlangt nicht den treuen Bericht nackter Thatsachen, sondern jene Thatsachen wieder aufgelöst in die ursprüngliche Poesie woraus Sie hervorgegangen Die Geschichte wird nicht von den Dichtern verfälscht. Sie geben den Sinn derselben ganz treu und sei es auch durch selbst erfundene (maar altijd mogelijke en noodzakelijke) Gestalten und Umstände." 9)

In het tijdschrift 'Nederland' verschijnt in datzelfde jaar een schetsje 'Een ziekbed' geschreven naar aanleiding van een schilderij van H. J. Scholten; in een naschrift, waarin Schimmel de volgens hem communis opinio inzake schilderijen, historische momenten voorstellend, en zijn eigen mening daaromtrent aangeeft, vindt hij evenzeer gelegenheid opmerkingen de historische roman betreffend te maken. Schimmel merkt op, dat enerzijds de smaak van ons volk voor voorstellingen uit het dagelijks leven, anderzijds de, voor 't voorstellen van onderwerpen aan de historie ontleend, noodzakelijke studie de beeldende kunstenaars weerhoudt zich aan de weergave van dergelijke taferelen te wijden. Bovendien stelt, anders dan dit elders het geval is, de Regering hier te lande geen belang in een kunst, „welke haar almacht dienstbaar wil maken aan de reproductie van een historiesch feit en alzoo aan de opbouw of versterking eener nationaliteit . . .”. Aanmoediging hiertoe, n.l. tot beoefening van „het hoogste genre der beeldende kunst: het historie-vak”, moet dus van particuliere zijde komen. De weinige aan de historie ontleende schilderijen zijn meestal niet bijzonder geslaagd, omdat de kunstenaar slechts de officiële geschiedenis raadpleegde en niet trachtte door te dringen in het intieme leven der historie-mensen. Men moet niet het leven op het doek afschaduwden maar, na eigen waarneming der historische werkelijkheid, naschepden. De moeilijkheid voor de schilderkunst is, dat zij slechts één moment kan weergeven; de idee, die zij wenst weer te geven moet daarom voor een belichaming geschikt zijn. Het behandelde onderwerp (Corn. de Witt wordt gedwongen het Eeuwig Edict te herroepen) achtte Schimmel daarom weinig geschikt voor een aanschouwelijke voorstelling. Zijn grootste bezwaar tegen het schilderij is echter, dat de voorgestelde personen niet voldoende deelnemen aan de handeling (de zielestrijd van De Witt) en slechts als typen geslaagd zijn.

Telkens trekt Schimmel in dit betoog parallellen met de historische roman. Het hierboven aangehaalde is, hoewel hij naar de letter slechts op de beeldende kunst doelt, voorzover het uitvoering en doel van het historisch schilderij betreft, eveneens zijn opvatting ten opzichte van de historische roman.

9) De Gids 1857 II.

Ook somt hij een paar eisen op, die voor beide genres gelden: evenzeer als de historische roman moet de historische kunstvoorstelling een ander doel hebben dan historie te onderwijzen. Daarom zal Schimmel het niemand uit bekrompen nationalisme kwalijk nemen, wanneer hij zijn stof aan de buitenlandse historie ontleent. Evenals in de bovenaangehaalde recensie stelt hij zijn standpunt t. o. v. de officiële geschiedbronnen vast. Hij constateert, dat de hedendaagse beoordelaars het den dichter kwalijk nemen, als deze een feit op Woensdag i. p. v. zoals het werkelijk plaats had, op Dinsdag doet gebeuren. Z. i. doet dit tot de waardering van een feit weinig af en op de waardering daarvan is toch de beoefening en de voorstelling der geschiedenis gegrond. Niet de blote feiten maar de idee of, zoals hij het hier uitdrukt, de waardering van een feit zijn hoofdzaak bij de weergave, in welke vorm ook, van een episode uit de geschiedenis.

Toen hij dit in 1857 neerschreef, had hij zelf al enige historische romans en novellen geschreven, en was hij dus niet meer uitsluitend theoreticus. Toch zijn zijn eigen eerste prozawerken in dit genre niet veel meer dan een streven in de aangegeven richting.

De eerste dag eens nieuwen levens.

Met zijn in 1854 in het tijdschrift 'Nederland' verschenen roman 'De eerste dag eens nieuwen levens' met de ondertitel 'De overgang van Enkhuyzen in 1572'¹⁰⁾ keerde hij, na zijn novellen aan de Franse en aan een latere periode der Vaderlandse geschiedenis ontleend, terug tot het tijdvak, dat hij voor zijn drama 'Joan Woutersz' (1847) reeds enigszins bestudeerd had, maar toen, blijkbaar onder invloed van Thijm, verder had laten rusten en behalve in zijn gedicht 'Pieter Dirksz. Hasselaar'¹¹⁾ gedurende enige jaren niet meer behandelde.

In de Volksalmanak voor 1854 verscheen zijn schetsje 'Een Zestiende-Eeuwer', dat, zoals hij zelf in een aantekening meedeelt, een uitwerking is van hetgeen hij in het werk van A. Beelo 'Noord-Holland en de Noord-Hollanders in den vrijheidsoorlog tegen Spanje' (1852) in een noot vond opgetekend.¹²⁾

Hij vond hierin eveneens de overgang van Enkhuyzen naar de zijde van den Prins in 1572 beschreven. Voor zijn roman maakte hij echter vooral gebruik van het door Beelo herhaaldelijk genoemde werk van Gerardt Brandt: 'Historie der Zee en Koopstad Enckhuizen'. In 1666 anoniem bij den drukker Egbert van den Hoof verschenen, werd deze Historie in 1747 opnieuw uit-

10) In 1855 afzonderlijk uitgegeven.

11) Aurora 1850.

12) Het exemplaar van dit werk, dat de Amsterdamse Universiteits Bibliotheek bezit, maakt deel uit van de verzameling Potgieter.

gegeven met een vervolg door Sebastiaan Centen. Deze tekent in een noot aan, dat Brandt de schrijver is van het oudste gedeelte.

Brandt neemt vaak met zeer geringe wijzigingen gedeelten uit Hooft, Bor, Van Meteren over, maar is uitvoeriger dan zij, daar hij nog allerlei speciaal op Enkhuizen betrekking hebbende bronnen raadpleegde. 't Valt daarom moeilijk na te gaan of Schimmel genoemde schrijvers ook bestudeerd heeft. Slechts op één plaats kan dit met zekerheid geconstateerd worden: in een brief in geheimtaal¹³⁾ zijn alle eigennamen door andere vervangen; enkele daarvan vindt men bij Brandt, Hooft, Van Meteren; alleen Bor somt er nog meer op dan Schimmel er in deze brief verwerkt, zodat deze dus hiervoor Bor heeft moeten kennen. Het lijkt daarom waarschijnlijk, dat hij Hooft althans ook geraadpleegd heeft¹⁴⁾, ook al volgt hij, wat getallen en details betreft, steeds Brandt.

Men is bij een nadere vergelijking van dit werk met de bronnen soms geneigd van een wat al te letterlijke overname te spreken, wanneer blijkt, dat gesprekken vaak woordelijk worden geciteerd. Schimmel schijnt hiermee echter een zekere lokale kleur aan zijn verhaal te willen geven, want overigens staat hij wel vrij tegenover zijn bronnen. Zo noemt hij b.v. één van de burgemeesters van Enkhuizen steeds Jan Vest, terwijl zijn bronnen van Vesterman spreken; in het gedeelte voorafgaand aan de beschrijving van de overgang van de stad schrijft Brandt, Velius citerend, dat o.a. burgemeester Jan Vest Spaansgezind was. Daaraan houdt Schimmel vast, terwijl Brandt later met Hooft Vesterman schrijft.

Schimmel heeft door deze roman sommige der genoemde en soms sprekend opgevoerde personen nader willen karakteriseren en eigen leven willen geven, om daardoor hetgeen de bronnen als een feit constateren te verklaren.

Nu zijn de gebeurtenissen, zoals deze in het historisch verslag tot ons komen, reeds tamelijk ingewikkeld, doordat de overgang slechts aarzelend geschiedde en 't aanvankelijk onzeker bleef, of de Spaans- dan wel de Prinsgezinde burgers de overhand zouden krijgen. Daarmee vervlecht Schimmel nu zoveel mogelijk de intrige, die hij in het particuliere leven van enkele der leidende personen opzet. Kenmerkend voor hem is de gecompliceerdheid van het geval: ruim 20 jaar vóór het hier vermelde is de vrouw van een vooraanstaand Enkhuizer burger, Freerijk Simonsz, te Amsterdam ten huize van haar vrienden, de admiraal Kolterman en zijn vrouw, bij de geboorte van haar eerste kind overleden.

13) Romantische Werken I bldz. 132. Uitgave in 3 delen bij D. A. Thieme 1870. Hierin werden opgenomen: 'Generaal Bonaparte en zijn tijd', 'De eerste dag eens nieuwen levens', 'Een Haagsche Joffer', 'Mary Hollis', 'Mylady Carlisle' en een aantal novellen.

14) Wanneer Beeloo de episode van P. D. Hasselaar vertelt, verwijst hij naar Hooft en naar Schimmels gedicht.

Omdat Kolterman en zijn vrouw overhellen tot 't Protestantisme verwisselt een oude dienstbode dat kind met hun inmiddels ook geboren kind. Zij wil n.l. dat 't kind Kolterman Katholiek zal worden opgevoed en weet, dat Freerijk Simonsz dat is. Niemand merkt dit. Het vermeende kind van Kolterman wordt na het overlijden van zijn ouders door den schout Bardes, een historisch persoon, opgevoed, wordt Protestant en treedt in het verhaal als de zendeling van den Prins op.¹⁵⁾ Op haar sterfbed bekent de dienstbode aan Bardes en admiraal Boshuizen, wat zij deed. Voordat Bardes dit uitvoerig aan zijn vermeende kleinzoon heeft kunnen meedelen, wordt hij gevangen genomen, voor de Raad van Beroerten gebracht en is na zijn vrijlating krankzinnig.¹⁶⁾ De admiraal Boshuizen, vurig Katholiek, is dus de enige kenner van het geheim. Intussen is de gierige, schatrijke Freerijk Simonsz de eerste rechthebbende op de bezittingen van schout Bardes na diens kleinzoon, die echter in het Spaansgezinde Holland geen rechten kan doen gelden. Voor Freerijk Simonsz is 't dus van het grootste belang, dat zowel Bardes als diens kleinzoon geheel verdwijnen. Bovendien haat hij Kolterman, omdat hij reden heeft te veronderstellen, dat door diens invloed zijn (vermeende) zoon en zijn bij hem inwonend nichtje — met wie Kolterman in stilte reeds beloften van trouw wisselde — tot het Protestantisme overhellen, wat hem in zijn eerezuchtige plannen, waarbij hij de hulp van de geestelijkheid behoeft, zou kunnen hinderen.

Dit zijn de factoren — zij worden den lezer slechts geleidelijk onthuld — die de houding van deze personen in het politieke conflict, dat zich in Enkhuizen ontketent, beïnvloeden. De strijd in de stad brengt ook de beslissende botsing in hun onderlinge verhouding te weeg, en met de overgang van de stad komt het ook tussen hen tot een oplossing. Aan de daarbij ontstaande psychologische complicatie, dat n.l. Kolterman zijn eigen vader Freerijk Simonsz diep veracht vanwege zijn dubbelhartig, slechts op winstbejag gericht gedrag, wordt een wat abrupt einde gemaakt, door Simonsz enkele dagen na de ontdekking van het „geheim”, bij een poging om de stad weer in handen van de Spanjaarden te brengen,¹⁷⁾ te doen omkomen.

Te Winkel¹⁸⁾ noemt deze roman een echt geuzenverhaal en Ten Brink¹⁹⁾ schrijft: „hier vindt men het doldrieste, forsche geuzengeweld”; hij voegt er echter aan toe: „de wat al te fijn gesponnen intrige is misschien oorzaak, dat deze roman zoo

15) Dit laatste is historisch.

16) Eveneens historisch.

17) Dit is weer onhistorisch.

18) Ontwikkelingsgang van de Ned. Letterk. IV², bldz. 818.

19) Gesch. der N. Ned. Letterk. in de 19e eeuw II bldz. 325 vgg.

weinig bekend is." Niet zozeer de fijn gesponnen intrige, als wel het feit, dat het historisch en het onhistorisch gedeelte beiden zo uitvoerig behandeld zijn, maakt het lezen van deze roman vermoeiend. Eén van beiden had als achtergrond moeten dienen; nu wordt onze aandacht te veel verdeeld over allerlei episodes, die hetzij voor het fictieve hetzij voor het historisch gedeelte gemist zouden kunnen worden.

Daarbij komt, dat Schimmel om het tijdvak zo volledig mogelijk voor te stellen, personen in zijn verhaal heeft betrokken, die als typen van bepaalde, toen aanwezige bevolkingsgroepen in hun verschillende schakeringen moeten dienen. Wanneer Brandt schrijft, dat er in Enkhuizen monniken waren die zich misdroegen, of dat er een geuzenpredikant was, naar wiens preken velen kwamen luisteren, dan last Schimmel tafereeltjes in, waarin met name genoemde personen in overeenstemming daarmee een rol vervullen.

Over de Watergeuzen zwijgt Brandt, daar zij bij de overgang van Enkhuizen niet actief optraden. Maar Schimmel heeft ze in zijn roman niet willen missen: ²⁰⁾ op zijn reizen *buiten* de stad komt de hoofdpersoon enige malen met hen in aanraking, wordt door hen uit Spaanse gevangenschap bevrijd en een andermaal met hen in een gevecht tegen de Spanjaarden gewikkeld. Vooral deze laatste episode, waarbij zij tenslotte in een molen door de Spanjaarden belegerd worden, zal wel aanleiding gegeven hebben tot de qualificatie 'Geuzenverhaal'.

't Was niet de eerste keer, dat een episode uit de zestiende eeuw in romanvorm behandeld werd; Mejuffrouw Toussaints 'Het huis Lauernesse' was in 1840 verschenen, en Oltmans' 'Het slot Loevestein' reeds in 1834.

Oltmans schreef zijn roman onder de onmiddellijke invloed van de Belgische opstand; in zijn voorwoord spreekt hij van „vaderlandsche mannen, die de heilige geboortegrond met gespierde vuist tegen den afvalligen Belg verdedigen en de grens onder het donderend Voorwaarts overschrijden". Van de „veelvuldige kloekmoedige daden, die dit rusteloze tijdperk hebben gekenschetst", heeft vooral die van Van Speyck hem getroffen en hem herinnerd aan de roemrijke daden van de voorouders. Nu hij een dergelijke daad, in het verleden volbracht, heeft trachten „af te malen", beroept hij zich op de vaderlandsliefde van zijn lezers, opdat zij niet te streng in hun oordeel over dit werk zullen zijn. Zijn doel is, aan te tonen dat de „oude Nederlanders veel edeler, stouter en grootscher daden verrichtten, dan wij vermoeden." Zo werd zijn roman in hoofdzaak de beschrijving van de verrassing van Loevestein door Herman de Ruyter in 1570 en de her-

²⁰⁾ Waarschijnlijk putte hij zijn gegevens over hen uit Van Groningen: 'Geschiedenis der Watergeuzen'. Een werk, dat hij elders noemt.

overing daarvan door de Spanjaarden, waarbij persoonlijke moed en trouw aan een eens gegeven woord een voornaam rol spelen.

In 'Het huis Lauernesse' behandelt Mej. Toussaint een veel minder bekend deel (1521) van de historie. Haar doel is de invloed van de Hervorming op het burgerlijk en huiselijk leven der Nederlanders te schetsen; er is nog geen opstand; wel worden de ketters al streng vervolgd, maar de grootste strijd wordt gestreden in de harten der mensen, die zich moeten stellen tegenover degenen die hen 't dierbaarst zijn.

Bij Schimmel vinden wij motieven van beiden. In zijn beschrijving van gevechten en 'spannende' ontvluchtigen herinnert hij aan Oltmans. Het begin van 'De eerste dag eens nieuwen levens' is geheel in die stijl; één ontvluchting wordt zelfs bevorderd, doordat Spanjaarden een vuur aanleggen in een geplunderd klooster, waar de Geuzen buskruit op de vloer gestrooid hadden. Ook is er een zekere overeenkomst in de hoofdpersoon. In Oltmans' roman is 't Herman de Ruyter, die in het gehele boek niet met die naam genoemd wordt, maar bij zijn medestanders als Van den Bosch, bij de Spanjaarden als de geheimzinnige 'emisario' of 'boodschapper' bekend staat, en die telkens weer door listen en vermommingen aan de Spanjaarden ontsnapt.

Schimmels hoofdpersoon noemt zich Jan Kolterman, maar blijkt later anders te heten; ook hij is een boodschapper van den Prins, ook hij vermomt zich herhaaldelijk en redt zich door listen en leugens uit de meest ingewikkelde situaties. Maar De Ruyter is slechts een door Oltmans bewonderde figuur, terwijl Kolterman Schimmels opvattingen over velerlei deelt en diens idealen nastreeft. Daarin komt hij overeen met de figuur van Paul, den jeugdigen Geuzen-prediker uit 'Het huis Lauernesse' — deze weet ook niet wie zijn ouders zijn en verneemt dit eveneens aan het eind van de roman — die Mej. Toussaints opvattingen over het evangelisch Christendom en den waren Christen vertegenwoordigt.

Men behoeft deze twee figuren maar te vergelijken om te begrijpen, dat al wil Schimmel de tegenstelling Katholiek—Protestant ook in zijn roman doen uitkomen, het resultaat in dit opzicht zo volkomen onderdoet voor hetgeen Mej. Toussaint in haar werk bereikte.

Kolterman is Protestant, omdat hij voor de ontwikkeling van de mens de vrijheid van denken onmisbaar acht en gewetensdwang een ongerijmdheid vindt: „de Heere God gaf u een lichaam, over welks krachten, gij, namelijk uw onsterfelijke geest, gebied voert, en over dien geest, namelijk over u zelve, zou een menselijke macht buiten u heerschen? Waarom ketent men ook niet het lichaam als de geest in boeien ligt?” Maar bij de beschrijving van een Geuzenpreek schrijft Schimmel: „O, wij kunnen haar

noode begrijpen, en het tuige tegen ons voor de vierschaar der geschiedenis, die kracht onzer vadersen, die kracht hunner overtuiging, die zucht naar de verkondiging van het woord Gods."

En van Kolterman, die deze preek bijwoont, heet het: „Hij evenwel had zijne verbeelding niet aan band kunnen leggen, had zijne aandacht niet kunnen dwingen, was de preek niet gevolgd. Was zij niet voor hem geschikt? Behoorde hij reeds door ontwikkeling des geestes tot een volgend tijdvak, en kon hij de onsamenhangende voorstelling, den hortenden gedachtenloop niet voorbijzien, schoon hij instemde met den geest van de prediking?"²¹⁾

Schimmel (en Kolterman met hem) mist die „overtuiging", waardoor Mej. Toussaint figuren als Paul, Gideon Florensz. e. a. kon scheppen. Vandaar waarschijnlijk ook, dat hij over de teruggekeerde ballingen (eens om hun geloof gevluht), die toch een belangrijke rol bij de overgang van de stad speelden, weinig meer meedeelt, dat hetgeen hij in de bronnen vond.

Hij voelt echter zelf het weinig overtuigende van zijn voorstelling, waarbij de romantische „kinderverwisseling" een zo belangrijke plaats inneemt, want hij besluit zijn verhaal met de als een verontschuldiging klinkende verklaring: „... wat bij beider geboorte was voorgevallen, hetgeen raadselachtig en vreemd, alleen zijn verklaring vond in den heerschenden geest dier dagen, in den sektehaat, welke iedere daad in die eeuw tintte..." Terwijl hij in een nabeschouwing nog eens nadrukkelijk de lof zingt van de, in het verhaal slechts oppervlakkig behandelde, ballingen.

De hoofdzaak ligt voor hem elders: hij ziet in de overgang van Enkhuizen een eerste gevolg van de, hoe dan ook, ontwaakte vrijheidszin, waardoor een geheel land tot welvaart kwam. In de toewijding bij de uitgave van 1855²²⁾ schrijft hij: „der stede van Enkhuizen, die het eerst door eigen kracht het juk der dwingelandij heeft verbroken, den grondslag heeft gelegd tot de vrijheid welke een machtige republiek deed verrijzen uit een nietig wingewest, worden deze bladen uit eerbied en als herinnerings-offer toegewijd door den schrijver."

En in zijn slotwoord komt hij er nog eens op terug: „Eere zij der stad, die het eerst de boeien afwierp en zooveel toebracht om hare zustersen op te wekken uit den slaap. De moedige daad erlangde hare belooning, want evenals zij de eerste was geweest in moed, werd zij de eerste in welvaart, in handel en macht."

De stuwende kracht daarbij, Kolterman, die (zonder naam, familie of bezit) de vrijheid wel 't meest „om haar zelfswil" verdedigt, is verreweg 't uitvoerigst getekend; de overige personen vertegenwoordigen een meestal niet verder gemotiveerde, maar

21) De eerste dag eens nieuwen levens, bldz. 183, 156.

22) In de Rom. Werken niet herdrukt.

slechts door woorden of daden tot uiting komende karakter-eigenschap of opvatting.

Meer dan het geheel, dat door te grote uitvoerigheid wat verward is, zijn het juist de afzonderlijke tafereeltjes met hun vlotte dialoog en vaak scherp geziene details, die in deze roman de aandacht vragen en die tevens aantonen, hoe zeer Schimmel op dit tijdstip nog in de eerste plaats dramaturg is.

Een Haagsche Joffer.

Nog sterker blijkt de invloed van het toneel in zijn volgende, in 1856 verschenen, roman 'Een Haagsche Joffer'; daaruit kon hij zeer gemakkelijk een drama trekken, omdat (naar zijn eigen woorden)²³⁾ de roman al bijna een toneelspel was, zodat dit reeds in Februari 1857 kon worden opgevoerd. Schimmel ging voor deze roman uit van een passage in Dudley Carletons 'Letters', die hij in de vertaling, welke Wagenaar²⁴⁾ er van geeft, citeert: „Maar Carleton, antwoordde: dat men, om zijne Majesteit gerust te stellen, iets meer dan bloote woorden geven moest; dat hem niet onbekend was, hoe dikwijls Juffrouw Serklaes, de oude Haagsche vrouw, die men de koppelaarster van 't Bestand noemde over en weder reisde om voorstellen te doen tot bestand of tot vrede . . .”²⁵⁾

Over deze Juffrouw Serklaes, de hoofdpersoon van zijn roman, had hij nog enkele gegevens kunnen vinden in de door Mr. G. W. Vreede gepubliceerde 'Correspondentie van M. d'Espesses, ambassadeur pour le Roy Louis XIII',²⁶⁾ waarnaar deze in een later geschreven artikel, 'De laatste ziekte van Prins Maurits'²⁷⁾ verwijst. Bovendien noemt Mr. C. M. van der Kemp in zijn 'Maurits van Nassau' drie resoluties van de Staten Generaal, waarin haar geld wordt toegestaan.

Naar alle waarschijnlijkheid heeft Schimmel deze bronnen niet gekend; bij hem is Juffrouw Serklaes een burgerjuffrouw, die behalve dat zij geheime zendingen vervult, ook handel drijft in boter en koloniale waren, terwijl d'Espesses schrijft: „la Damoiselle de Cerclas, de la maison de Liuthen; son frère naguère décédé, était bailly de Reinlandt, et a pension sur l'abbaye de Rinsburch, affectée à l'entretienement des pauvres nobles.”

Zijn voorstelling van de verhouding tussen Aartshertogin Isabella, Kardinaal de la Cueva en Spinola ontleende Schimmel

23) Aantekening bij het drama. Dramatische Werken.

24) X 489.

25) Alleen vóór in de afzonderlijke uitgave, niet in de Rom. Werken.

26) Compte rendu de la Commission Royale d'Histoire. Brussel 1839.

27) Nijhoff Bijdr. III 91.

in grote lijnen aan Th. Juste: 'Histoire de Belgique'. Het begin van zijn roman is een vrijwel woordelijk citaat hieruit.²⁸⁾ De betrekkelijke vaagheid van deze gegevens bood hem volop gelegenheid ze tot een intrige-roman, zijn voorkeur in deze periode, te verwerken.

Zijn verhaal verplaatst ons in Brussel omstreeks 1624: de kardinaal de la Cueva, de heerszuchtige raadsman van de Aartshertogin-weduwe Isabella, tracht het gezag zoveel mogelijk aan zich te trekken. Tussen hem en den veldheer Spinola heerst een gespannen verhouding, daar deze laatste zich niet aan hem wenst te onderwerpen. De la Cueva wil hem naar Spanje doen terugroepen en vervangen door Willem van Stoutenburg, dien Schimmel hier, waarschijnlijk bij vergissing, den oudsten zoon van Van Oldenbarnevelt noemt, en dien hij onder de naam De Valckenaere in Brussel introduceert; deze is geheel van hem afhankelijk en hem dus volkomen onderworpen. Om De Valckenaeres aanzien te verhogen wil de kardinaal hem doen huwen met de zeer rijke en aanzienlijke Adèle d'Oultremont, een wees en pupil van Isabella. Bovendien geeft hij hem de leiding in een expeditie, die Prins Maurits moet oplichten en in Brussel brengen. Juffrouw Serklaes, in Brussel gekomen, zogenaamd om nieuwe vredesonderhandelingen aan te knopen, maar in werkelijkheid (volgens Schimmel) om te zien of Willem van Stoutenburg daar is, weet in enkele dagen de plannen van den kardinaal grotendeels te ontdekken en te doen mislukken door haar contra-intriges.

Aan de historische loop der gebeurtenissen is hiermee geen geweld aangedaan. Wat er van de volgens Schimmel gekoesterde voornemens slaagde, n.l. de vervanging van Spinola door een ander, met name Hendrik van den Berg — in het slothoofdstuk wordt hierop gezinspeeld — is weer historisch.

Anders is het met de historische personen, die hier ten tonele gevoerd worden en aan wie het beramen van of de medewerking aan deze plannen in de schoenen wordt geschoven; de voorstelling, die men zich van hun karakter en hun opvattingen vormt, geldt uiteraard niet alleen voor deze ene episode.

't Is daarom waarschijnlijk niet toevallig, dat Alberdingk Thijm in de Volksalmanak voor Katholieken voor 1858 een schetsje over Albertus en Isabella schrijft, waarin Isabella als waarlijk godvruchtig, liefdadig en verstandig wordt voorgesteld, terwijl zij volgens Schimmel bekrompen godsdienstig en zeer weinig zelfstandig in haar oordeel was.

De 'Vaderlandsche Letteroefeningen'²⁹⁾ wijzen op enige historische onjuistheden (het karakter van Isabella, de leeftijd

28) Zie hiervoor Vaderl. Letteroef. 1857 II.

29) 1857 I.

van den Kardinaal; Stoutenburg sterft niet in 1624) en onduidelijkheden, maar de recensent vindt er ook zoveel prijzenswaardigs in, dat hij concludeert: het werk is Schimmel waardig.

Bakhuizen van den Brink daarentegen besluit zijn recensie met de woorden: „dit is geen kunst- maar knutselwerk.”³⁰⁾ Op de fouten tegen de historie gaat hij niet nader in, daarvoor verwijst hij naar het artikel in de 'Vaderlandsche Letteroefeningen'. Zijn grote bezwaar is, dat Schimmel een historisch beeld vormde, door onbelangrijke personen als Juffrouw Serklaes en Willem van Stoutenburg een te belangrijke rol te laten spelen. Dit laatste acht hij ook strijdig met de kunst, omdat z. i. de band tussen mensen en feiten niet louter toeval mag zijn. Bovendien kan hij zich geen kunst denken, die niet bezielde is door een verheven voorstelling van haar onderwerp, en Schimmel beroofde Juffrouw Serklaes juist van alles wat tot een dichtelijke gedachte aanleiding kon geven.

In de aantekeningen bij het drama 'Juffrouw Serklaes'³¹⁾ schrijft Schimmel, dat Bakhuizen van den Brink in zijn kritiek voor een goed deel gelijk had, maar, voegt hij er bij, ook ongelijk, want Bakhuizen van den Brink had nooit oog voor de verdiensten van een fijn gesponnen intrige en levendige en puntige dialoog.

Het geringe succes van het drama schrijft Schimmel toe aan de gebrekkige samenstelling, maar vooral aan „de eenzijdigheid, die alleen aan het koude verstand het woord laat.” Hiermee is ook de kernfout van de roman aangewezen. Alle bezwaren die Bakhuizen van den Brink aanvoert, vloeien voort uit deze eenzijdigheid. Wil men aan het verstand een alles overtreffende invloed toekennen, dan moeten personen, die daarin uitblinken (de kardinaal, Juffrouw Serklaes) ook de machtigste blijken. Schimmel noemt het hoofdstuk, waarin blijkt, dat Juffrouw Serklaes den Kardinaal overwonnen heeft, 'schaakmat'. Zij herinneren inderdaad het meest aan twee schaakspelers, die de stukken naar willekeur verzetten. De Kardinaal verliest hier, niet omdat een ander principe zegeviert, maar omdat hij in zijn berekeningen faalde.

Het behoeft geen betoog, dat bij een dergelijke beschouwing zoveel factoren verwaarloosd en andere te veel op de voorgrond gesteld worden, dat men van een vervorming van het historisch beeld moet spreken.

Hoewel Schimmel altijd aan het verstand een belangrijke plaats is blijven toekennen, is toch geen van zijn latere romans meer zo uitsluitend een intrigespel. Ongeveer tegelijk met deze roman ver-

30) Konst en Letterbode 1857.

31) Dramatische Werken II.

schijnt er een uitvoerig artikel van Schimmel in 'De Gids'³²⁾ over Hendrik Conscience. Tegen de historische romans van Conscience heeft hij velerlei bezwaren, die hij alle terugleidt tot de vier of vijf maal herhaalde stelling: Conscience heeft meer gemoed dan intellect en daarom... De nadruk, die hij er hier op legt, doet vermoeden, dat hij enerzijds op dit tijdstip aan het intellect inderdaad een zeer belangrijke plaats wenst in te ruimen, terwijl hij anderzijds het zwakke punt van 'Een Haagsche Joffer' beseffend, door dit betoog heeft willen aangeven, wat men toch met intellect zou kunnen bereiken.

Het is wel eigenaardig, dat in het jaar 1856 ook Lodewijk Mulder's roman 'Jan Faessen' verschijnt, waarin de opzet en het mislukken van de aanslag op Prins Maurits door Willem van Stoutenburg en zijn handlangers beschreven wordt.

Mulder's verhaal mist de levendige handeling en vlotte dialoog, die we bij Schimmel vinden. Maar uitgaande van de gegevens, die hij bij Wagenaar e. a.³³⁾ hieromtrent heeft kunnen vinden, overtreft hij Schimmel in de psychologische details, die hij van zijn personen weet te geven.

Mogelijk werden zij beiden tot een bestudering van deze periode geïnspireerd door het schilderij van H. J. Scholten 'Een voetval' (voorstellend de Weduwe van Oldenbarnevelt met haar schoondochter en kleinzoon Prins Maurits om genade smekend voor Reinier van Groeneveld), dat door de Maatschappij Felix Meritis „met goud werd bekroond". Schimmel had dit onderwerp reeds in een schetsje in de 'Nederlandsche Volksalmanak' voor 1855 behandeld; het daarbij afgedrukte plaatje is van H. ten Kate.

In het voorjaar van 1857 won Scholten een prijs met zijn schilderij 'Vi coactus' (Cornelis de Witt, ziek te bed liggend, wordt gedwongen 't Eeuwig Edict te herroepen). Naar aanleiding daarvan schreef Schimmel in het tijdschrift 'Nederland'³⁴⁾ 'Een ziekbed'.

Een moment uit het politieke leven van Johan de Witt vinden we in 'Een secrete resolutie'³⁵⁾. Tegenover hem stelt hij in het dramatisch tafereel 'Het Kind van Staat' (1859) den jeugdigen Prins van Oranje, die in veinzen en zelfbeheersing een evenknie van De Witt blijkt te zijn. De stof hiervoor ontleende hij aan 'Elizabeth Musch',³⁶⁾ waar eveneens de verhouding van de prinsgezinde partij tot Engeland wordt beschreven.

Men kan dit beschouwen als grepen uit de studie, die hij op dat tijdstip voor zijn volgende historische roman maakte.

32) 1856 II.

33) In zijn 'Historie der Reformatie' behandelt G. Brandt deze episode zeer uitvoerig.

34) 1857 II.

35) Almanak Holland 1858.

36) Aantekeningen bij 'Het Kind van Staat'. Dramatische Werken II.

Om intussen aan zijn literaire verplichtingen te voldoen schrijft hij, behalve enige uitvoerige recensies in 'De Gids', voor 'Nederland' een roman 'Drie tijdvakken uit een leven'³⁷⁾ en een novelle 'Uit het leven eener vrouw', beide aan de eigen tijd ontleend, en 'De vlucht uit Bologna, een episode uit de jeugd van Napoleon III.³⁸⁾ Wel een bewijs, dat ook voor hem de behandeling van dergelijke onderwerpen minder tijdrovend was.

Mary Hollis.

In 1860 verschijnt dan zijn breed opgezette roman 'Mary Hollis'. Hij behandelt daarin een uit politiek oogpunt belangrijke episode uit het leven van Prins Willem III, n.l. diens bezoek aan zijn oom Karel II van Engeland in de winter van 1670/'71. De geschiedschrijvers uit die tijd, Tobias van Domselaer in 'Het ontroerde Nederland', en Sylvius, die Aitzema's 'Saken van Staet en oorlog' voortzet, geven een uitvoerig verslag van de wijze, waarop de Prins reisde, vertellen wie er in zijn gevolg waren en hoe hij in Engeland werd ontvangen.

Wagenaar deelt slechts mede, dat de Prins in 1670 naar Engeland vertrok en daar van Slachtaand tot Sprokkelmaand 1671 bleef; en citeert dan een passage uit Burnets' 'History of my own time', waarin deze vertelt, dat Karel II den Prins zocht afkerig te maken van de Hervormde godsdienst, en smaak te geven van de Roomse. Maar daar de Prins geen „zin betoond had", kreeg hij slechts algemene beloften. Wagenaar vervolgt dan: „Of er wijders ook eenige pogingen gedaan zijn, om den Prins te trekken in het heimelijk Verbond tusschen Frankrijk en Groot-Brittannie, waarin men gelijk wij boven zagen, plaats voor hem scheen te willen open houden, heeft onzes weetens niemand aangetekend."

De mededelingen van Van Domselaer en Sylvius als decor gebruikend, stelt Schimmel 't nu voor, als zou de Prins door zijn behendige vragen de gehele inhoud van het verdrag te weten zijn gekomen.

De uitwerking van dit gegeven vormt echter slechts een onderdeel van deze roman, waarin ons tevens de Engelse samenleving van dat tijdvak in haar verschillende geledingen wordt beschreven.

Schimmels voornaamste bron daarvoor was: Macaulay: 'The History of England from the accession of James the Second'. Hoewel Macaulay zijn eigenlijke geschiedschrijving pas met het jaar 1685 begint, geeft hij in vogelvlucht een overzicht van de Engelse geschiedenis tot op die tijd, en is over de toestand tijdens de regering van Karel II reeds zeer uitvoerig.

37) Afzonderlijk uitgegeven onder de titel 'Twee Vrienden'.

38) Nederland 1858 I, II, III en 1859 II.

In zijn 'A history of English Literature' zegt Buchan van Macaulay: „he builds up his scenes bij a multitude of small details like an historical novelist.”

Schimmel behoefde inderdaad soms niet veel meer te doen dan een episode uit Macaulay's werk te dramatiseren om die in zijn roman te kunnen opnemen.

Voor al in het eerste boek (de roman is in vier boeken verdeeld) komt dit sterk uit. De landedelman en zijn gezin, die Schimmel ons daar voorstelt, bezitten alle eigenschappen en eigenaardigheden, die volgens Macaulay³⁹⁾ den landedellieden eigen waren. Maar Schimmel specialiseert het volgens Macaulay algemene type door aan de tegenwoordigheid van een Hollands landbouwer Sir Henry Digby's interesse voor land- en tuinbouw toe te schrijven, terwijl de nu volgende wel wat buitengewone gebeurtenissen een bijzonder stempel drukken op de ontwikkeling van Sir Henry's zoon Charles. Zijn ouders laten hem n.l. als page met een incognito reizend edelman, die van de weg afgedwaald bij hen om een onderdak vraagt, naar Londen gaan. Uit een „terzijde” opmerking van den edelman (die de hertog van Buckingham blijkt te zijn) kan de lezer opmaken, dat hij den jongen man, die „een waardig vertegenwoordiger van den schoonheidstype van den Angel-Saksischen volksstam” is, in een intrige wil gebruiken. Doel en afloop van deze intrige worden ons in de volgende boeken voorgesteld.

Het blijkt dan (ik stip slechts de hoofdlijnen aan), dat Buckingham koning Karel II aan de invloed van diens Franse minnares, Mademoiselle de Quérouaille wil onttrekken door haar op een ander te doen verlieven. Die ander moet Charles Digby zijn, dien hij daartoe een aanstelling bij de Lifeguards der Koningin bezorgt. Mylady de Castlemaine, 's konings Engelse minnares, die eveneens Mademoiselle de Quérouaille gaarne verwijderd zag, werkt eerst met hem mee, maar wanneer 't blijkt, dat Mademoiselle de Quérouaille niet de minste aandacht aan Charles schenkt, beraamt zij een ander plan. Mary Hollis, Charles' vroeger speelmakkertje, dochter van een Puriteins predikant, wier „schoonheid kon wedijveren met het marmeren beeld des kunstenaars, maar beziel en vol uitdrukking”, is op bevel van Buckingham ontvoerd en naar Londen gebracht. Zij ontsnapt 's nachts uit het huis, waar deze haar laat wonen. Charles, die met een troepje luidruchtige jongelieden door de stad zwerft, vindt haar meer dood dan levend op een stoep neergezegen, en doet haar in een naburig huis opnemen. Aangezien het Mary's innige wens is, persoonlijk den Koning om de invrijheidstelling van haar vader te vragen, kost het Mylady de Castlemaine, die door Charles van haar hoorde, weinig moeite haar met de belofte, dat zij den Koning haar verzoek zal kunnen

39) Zie zijn hoofdstuk: the state of England in 1685.

voorleggen, te overreden bij haar in Whitehall te komen wonen. Door Mary wil zij Karel II van Mademoiselle de Quérouaille afleiden. Zij slaagt hier in zoverre in, dat Mary inderdaad een zeer grote invloed krijgt, niet door aan zijn lusten toe te geven, maar door hem te wijzen op zijn plicht als koning. Het gevolg is, dat zowel Mylady de Castlemaine als Mademoiselle de Quérouaille uit Whitehall verwijderd worden. Buckingham, die toen dit alles gebeurde, zwaar door Charles in een duel⁴⁰⁾ gewond te bed lag, weet na zijn herstel den Koning weer tot zijn vorig lichtzinnig leven terug te brengen. Nu hetgeen zij bereikt had te niet is gegaan, offert Mary ook de invloed, die haar eens gesproken woorden mogelijk nog op den Koning zouden kunnen hebben, op om Charles, dien zij reeds lang beminde, te redden. Charles is n.l. voor een laatste ontmoeting met een hem nog steeds niet van naam bekende geliefde bescheiden naar een vertrek in de door de Koningin bewoonde vleugel van het paleis. Mary weet, dat deze onbekende de koningin zelf is. Juist voordat de Koning in het vertrek waar zij zijn, binnendringt, komt Mary ze waarschuwen en blijft bij Charles, zodat de indruk gewekt wordt, dat Charles om harentwil daar kwam. „... in geen oogenblik van haar leven was Mary edeler en reiner geweest dan in dezen. Zij had zich geroepen gedacht om een gantsch rijk te behoeden; zij had zich zelve verheven geacht tot een profetesse des ouden verbonds en had hare kracht gevonden in de opwinding der dweeperij. Zij had thands echter alles prijs gegeven en zich opgeofferd voor éenen: zij had het kunnen doen omdat zij niets meer wilde zijn dan vrouw: de minnaresse had de dweepeerster overwonnen.”

Men verwacht misschien, dat ik hiermee de slotzin van deze roman citeerde? Allerminst. De historische personen verlaten we pas, nadat zij weer teruggebracht zijn in het officiële historische spoor; d.w.z. na het vertrek van den Prins van Oranje naar Holland en na de verbanning van Mylady de Castlemaine en den hertog van Buckingham naar Frankrijk, waardoor de invloed van Mademoiselle de Quérouaille en dus van Lodewijk XIV op Karel II bevestigd wordt.

Wat de onhistorische betreft: wanneer Schimmel ons Charles en Mary, na veel protest van Charles' ouders, in een gelukkige echt verenigd, heeft voorgesteld, laat hij er nog een 'Besluit' op volgen, waarin hij in enkele bladzijden de gebeurtenissen van het

40) Dit duel vindt plaats na een gemaskerd bal, terwijl de betrokkenen hun maskerade-costuums nog dragen. Het is merkwaardig, dat in 1857 in Parijs zowel J. L. Gérôme (1824—1904) als Th. Couture (1815—1879), een dergelijk gegeven op het doek brachten. Gérômes schilderij wordt in de 'Konst en Letterbode' van 5 Juli 1857 gekarakteriseerd als: „eene phantastisch-romantische voorstelling: Duel de Masques”.

jaar 1688 meedeelt. Charles Digby kiest daarbij de zijde van den Prins, en wordt ter beloning van zijn dappere daden tot viscount verheven. Maar zijn dapperheid is dan nog slechts een voorwendsel om met een lofzang op de daad van Willem III te kunnen eindigen.

Daarmee wijst Schimmel ons het standpunt aan, van waaruit wij zijn roman moeten beschouwen om te begrijpen, waarom hij de twee elkaar op dat tijdstip nog nauwelijks beïnvloedende feiten: Willem van Oranje's bekwaamheid en de verhouding van den Engelschen Koning tot zijn Parlement en tot Frankrijk, beide zo uitvoerig behandelde. Alleen door te verwijzen naar de gevolgen kan hij een compositie aannemelijk maken, waarin al hetgeen over Willem van Oranje wordt meegedeeld anders gerechtvaardigd zou moeten worden door één episode, waarin deze de door de hoofdintrige ontstane toestand beïnvloedt. Wel komt Willem van Oranje voortdurend met de, in de intrige betrokken, personen in aanraking, maar die ontmoetingen dienen slechts om hem nader tot zijn eigen doel, het ontdekken van het geheim verdrag van Dover, te brengen.

In een uitvoerige recensie in 'De Gids' ⁴¹⁾ vestigde Joh. C. Zimmermann (onder het pseudoniem Bern. J. Koster) reeds de aandacht op deze zijde van Schimmels talent, dat n.l. zijn werken altijd een doel en strekking hebben en dienstbaar gemaakt zijn aan een hogere idee, zodat feiten en personen er niet alleen om zich zelf zijn, maar tevens lasthebbende vertegenwoordigers van begrippen zijn. Zimmermann wijst dan vooral op de soms minder gelukkige gevolgen daarvan in Schimmels persoonsbeschrijvingen: verscheiden van zijn karakters zijn slechts de conventionele uitdrukking van bepaalde eigenschappen.

Zijn kritiek geldt vooral de algemeen menselijke kant van het werk. Over de keus van het onderwerp laat hij zich slechts zijdelings uit, door te constateren dat men nooit een volkomen zuivere weergave van de vormelijke verschijning van personen uit een omgeving, die men niet kent (in dit geval hovelingen e. d.), kan geven. Want onwillekeurig werkt men naar regels en conventies, naar zekere geijkte types, die de rol van eigen herinneringen spelen.

De historische juistheid komt in deze recensie in het geheel niet ter sprake, terwijl de anonieme recensent in de 'Tijdspegel' ⁴²⁾ slechts opmerkt, dat naar zijn mening, de karakterbeschrijving die Schimmel van Willem III geeft, niet doet vermoeden, dat deze zo'n uitstekend man zou worden.

De intrige, waarin Schimmel de Engelse koninklijke familie

41) Een nieuwe historische roman. 1861 I.

42) 1861 I.

betreft, wordt blijkbaar zonder protest geaccepteerd; over de plotseling toch wel zeer grote invloed van Mary Hollis op den Koning verbazen de recensenten zich niet. Zij hebben zich waarschijnlijk niet verder verdiept in de volgens Te Winkel „weinig verkwikkelijke” hofgeschiedenis van Engeland, en indien zij er het werk van Macaulay of Burnet op nageslagen hebben, hebben zij kunnen constateren, dat Schimmel verschillende daar verspreide gegevens in zijn verhaal opgenomen heeft, daarbij sommige karakters (o.a. Karel II en Mylady de Castlemaine) onveranderd latend, andere wijzigend.

Zo vinden we wellicht het uitgangspunt voor de figuur van Mary Hollis in de volgende mededeling van Burnet: ⁴³⁾ „the king had an other mistress, that was managed by Lord Shaftsbury, who was the daughter of a clergyman Roberts. In whom her first education had so deep a root, that, though she fell into many scandalous disorders, with very dismal adventures in them all, yet a principle of religion was so deep laid in her, that though it did not restrain her, yet it kept alive in her such a constant horror at sin, that she was never easy in an ill course”

De algemene indruk die de roman maakt, blijft echter ook met dergelijke vrije interpretaties beantwoorden aan die welke de bronnen van dat tijdvak geven.

'Mary Hollis' werd vrijwel tegelijkertijd zowel in het Duits als in het Engels vertaald. De Duitse vertaler, C. Senden, schrijft in October 1869 aan Schimmel, dat zijn vertaling de pers heeft verlaten. Met tegenzin heeft hij moeten toestaan, dat de uitgever de titel veranderde in 'Staats und Liebes Intriguen', maar aan een publiek, dat Schimmels naam niet kent, moest een kleine aanwijzing omtrent de inhoud gegeven worden. Verder heeft hij tot zijn leedwezen twee hoofdstukken, waarin over de macht van de Verenigde Provinciën en de opvoeding van den Prins wordt uitgeweid, moeten bekorten, omdat dit het Duitse publiek niet zou interesseren. ⁴⁴⁾

Ook de Engelse vertaler, A. van Wijngaerden Bickers, een in Engeland gevestigd Nederlander, blijkt tegen de voorstelling in 't algemeen geen bezwaren van de zijde van het publiek te verwachten. Slechts één literaire vrijheid van Schimmel durft hij niet overnemen, en wel het hoofdstuk waarin deze, blijkbaar uitgaande van Maucaly's mededeling: „the last wolf that has roamed our island had been slain in Scotland a short time before the close of the reign of Charles the Second”, ⁴⁵⁾ een wolvenjacht doet plaats vinden in de omgeving van Londen. De vertaler, die, naar zijn zeggen, overigens slechts kleine wijzigingen maakte, schrijft hier-

43) History of my own time I.

44) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

45) Op cit. I 311. 11th. edition London 1856.

over: „I have come so far with my translation now as the 6th chapter vol. III, and to this I have but one objection, namely that there are not and were not at that time any wolves in England.

Allow me to quote a passage from Keightley's *History of England: Edgar (the Peaceful) 959—975* . . . the reign of this prince is remarkable for the extirpation of wolves in England. Driven from the plain country these animals harboured in the mountains of Wales, whence they descended to commit their ravages. Edgar changed the annual tribute imposed by Athelstane on the Welsh Princes to that of 300 wolves' heads, and so active a chase was kept up against the wolves that the race was soon extinct. As this peculiarity of the old man's reign occurs in every English schoolbook you can imagine what a fine dish it would make for the critics to see a foreigner spend 35 pages on a English wolf's hunt A. D. 1670. I will leave the chapter untranslated for the present until I hear from you again. My own idea is to make it a fox-hunt (29 Juli 1869).⁴⁶⁾

Uit Van Wijngaerden Bickers' brieven valt af te leiden, dat de roman eerst in een week- of maandblad verscheen, maar dat de voorgenomen uitgave als afzonderlijk boek minder vlot tot stand kwam. Van Wijngaerden Bickers stelt 't voor als zou er hierbij sprake zijn van kwaadwilligheid bij den uitgever. Toch verscheen het in 3 delen bij denzelfden John Camden Hotten onder de titel: 'Mary Hollis a Romance of the Days of Charles II and William Prince of Orange' by H. J. Schimmel, author of 'Lady Carlisle'. Datum of jaar van uitgave worden daarbij niet genoemd.

Mogelijk was de belangstelling van het publiek niet zo groot, als Van Wijngaerden Bickers zich voorstelde, toen hij schreef: „de Engelsche lezers en zelfs de lezeressen zijn Miss Braddon lang moê" en „ik ben moreel overtuigd dat 'Mary Hollis' bij het beschaafde Engelsche publiek een beter onthaal zou vinden dan 'Henry Dunbar' of een der tallooze producten van Mrs. Henry Wood en dergelijke 'sensation novels'" (12 July 1865).⁴⁷⁾

Al stond Schimmels werk wellicht boven hetgeen er op dat tijdstip in Engeland verscheen, 't was toch een genre, dat het Engelse publiek in Scotts romans reeds vele jaren had kunnen genieten.

Juist van 'Mary Hollis' schrijft Te Winkel, dat het de invloed van Scott ook in bijzonderheden verraadt⁴⁸⁾ en Vissink⁴⁹⁾ constateert, dat Schimmel hierin een beeld van Engeland geeft, zoals Scott zou hebben kunnen geven.

De diepergaande invloed van Scott ligt vooral hierin, dat hij

46) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

47) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

48) Op. cit. VII 256.

49) H. Vissink: Scott and his influence on Dutch literature.

ditmaal uitgaat van onhistorische personen⁵⁰) en geen volkomen bepaalde historische gebeurtenis uitwerkt, maar door grotendeels gefingeerde feiten tijd en personen tracht te karakteriseren.

Wat de personen betreft, houdt hij deze nieuwe werkwijze nog niet geheel consequent vol; in het middengedeelte van de roman wordt verreweg de meeste aandacht aan de historische personen besteed en zijn Charles Digby en Mary Hollis slechts nevenfiguren.

Voor de bouw van de roman bood dit onderwerp het voordeel, dat hij geheel vrij was in de keuze van hetgeen hij wilde meedelen en daarom, hoe uitvoerig hij soms werd (het eerste boek o.a.), niets behoefde in te lassen, dat niet in verband stond met het grote geheel. Wel moest het doen en laten van de verschillende personen zorgvuldig nagegaan worden om de ingewikkelde intrige en de min of meer dubbele handeling begrijpelijk te maken. Afwisselend wordt aan de verschillende draden van het verhaal voortgesponnen, tot zij in één punt samenkomen om vervolgens weer uiteen te gaan.

Een grote vooruitgang nu is er te bespeuren in de wijze, waarop Schimmel een enige hoofdstukken te voren afgebroken onderwerp weer opvat. Ook in 'De eerste dag eens nieuwen levens' kwam dit voor; daar begon hij zo'n gedeelte bijna steeds met een inleiding als: „Wij hebben hem verlaten toen . . . , wij keeren alzoo in de verbeelding terug . . . , waar school Kolterman al dien tijd . . .” e.d.; terwijl in één hoofdstuk soms driemaal naar een ander punt 'teruggekeerd' wordt. In 'Mary Hollis' vinden we zo'n inleiding nog een enkele maal b.v. „Ettelijke dagen reeds verloren wij Charles Digby uit het oog . . . , wat was er van Mary geworden . . .”, maar meestal verplaatst hij ons in medias res b.v. „Charles wandelde de weg in beter luim terug, dan hij gegaan was . . . , Mary gevoelde zich krachtig, toen zij de gevangenis te Leeds verliet . . . , Louise de Quérouaille was alleen in hare weelderige vertrekken . . .”. Hij begint in zo'n geval ook steeds een nieuw hoofdstuk.

Aan dit schijnbaar zo willekeurig afbreken en weer opvatten ligt in deze roman een uiterst strenge indeling van de stof ten grondslag. De vier boeken geven achtereenvolgens: I een beschrijving van de toestand op het platteland met als tegenstelling één stedeling (Buckingham); II een beschrijving van het hof met als tegenstelling één plattelander (Charles Digby); III de eigenlijke handeling, daden rijk aan consequenties worden verricht (de ontvoering van Mary Hollis, die chronologisch aan het einde van het eerste boek valt, wordt daarom pas hier beschreven); IV de ontknoping en de daaruit voortvloeiende gevolgen; terwijl in ieder

50) Verg. L. Maigrón in 'Le Roman historique à l'époque romantique': Jamais Scott ne fait des personnages historiques ses figures principales.

boek aan elk der personen een bepaald aantal hoofdstukken wordt gewijd.

H. Robbers schrijft in zijn levensbeschrijving van Schimmel⁵¹⁾ over diens werk: „er is al veel moderns in, maar zijn voornaamste boeken zijn ouderwetsche intrige-romans.” Daarmee bedoelt hij in de eerste plaats 'Mylady Carlisle' en 'Mary Hollis'; dit laatste is naar zijn mening — en hij wijst daarbij ook op de compositie — Schimmels beste werk.

Het moderne, dat we ook in 'Mary Hollis' — maar sporadisch en verborgen tussen veel 'ouderwets' — vinden, zowel in het nog niet geheel geslaagd maar duidelijk streven een karakterontwikkeling na te gaan (Mary Hollis, Charles Digby), als in een zeker realisme in de taal van Sir Henry Digby, en in de wijze waarop hij soms een stemming weet aan te duiden, wijst reeds op hetgeen in zijn volgende romans, waarin de ingewikkelde intrige langzamerhand meer op de achtergrond raakt, duidelijk zal worden.

Mylady Carlisle.

In deze zo spoedig na het verschijnen van 'Mary Hollis' in 'De Gids'⁵²⁾ gepubliceerde roman, behandelt Schimmel wederom een episode uit de Engelse geschiedenis. Ook hiervoor vond hij de algemene gegevens, en zelfs een vrij uitvoerige karakterbeschrijving van Karel I en zijn raadgevers, in Macaulay's werk. Verder noemt hij de correspondentie van Strafford, die van Cromwell, en Edward Earl of Clarendon: 'The History of the Rebellion and Civil Wars in England'. Hij noemt niet Ph. Chasles: 'Olivier Cromwell', waarin een zeer overzichtelijk „résumé chronologique de l'histoire d'Angleterre pendant le dix-septième siècle" voorkomt en verscheidene brieven van Cromwell geciteerd worden. Potgieter bezat dit in 1847 verschenen werk, blijkens een brief aan Busken Huet (6 Sept. 1864) en zond het hem, toen deze zijn recensie van 'Mylady Carlisle' schreef.⁵³⁾ Waarschijnlijk heeft Schimmel het ook gekend. Zeer zeker heeft hij gebruik gemaakt van Guizot: 'Histoire de Charles I';^{53a)} hij noemt dit evenmin, maar de historische gedeelten van 'Mylady Carlisle' tonen hiermee in feiten en details soms een zeer grote overeenkomst.⁵⁴⁾

Reeds in 1852 had Schimmel een soort programma voor een roman over Mylady Carlisle gegeven in zijn recensie⁵⁵⁾ van twee

51) Mannen en Vrouwen van beteekenis, dl. XXXVIII 1908.

52) 1861, 1862, 1863.

53) Potgieter: Brieven aan Busken Huet I bldz. 69.

53a) Verschenen in 1841.

54) Verg. b.v. Guizot I 285—286 en 'Mylady Carlisle' 288 Karel I tekent Straffords doodvonnis; Guizot I 325 en 'Mylady Carlisle' 329 vgg. poging parlementsleden gevangen te nemen. (Romantische Werken dl. III).

55) De Gids 1852 I.

schetsjes van Mevrouw Bosboom-Toussaint, 'De samenkomst te Greenwich'⁵⁶⁾ en 'De samenkomst te Plainty Hill'.⁵⁷⁾

Hij schreef toen: „Tusschen de opvatting en de uitwerking van Mylady Carlisle bestaat disharmonie. Zij had een grootsche figuur kunnen zijn, indien zij zich in een ruimer kring had bevonden, waar de verschillende tochten, die haar beheerschten vrijer spel hadden gehad. Pym en Wentworth ontnemen Mylady Carlisle alle belangrikheid.”

In Schimmels roman zien wij haar nu gedurende de jaren 1640—'43. Weer een periode dus, waarin de eerste symptomen van een omwenteling met vérstrekkende gevolgen merkbaar werden.

De belangrijkste gebeurtenissen uit die jaren — de veldtocht van Karel I naar Schotland, het bijeenkomen van het Lange Parlement (Nov. 1640), de gevangenneming (Nov. '40), veroordeling en terechtstelling van Strafford (Maart-Mei '41), de reis van Karel I naar Schotland, de opstand in Ierland (Oct. '41), Karels mislukte poging vijf parlamentsleden gevangen te nemen (Jan. '42) de dood van Pym (Nov. '43) — kon hij zonder al te veel van zijn eigenlijk onderwerp af te dwalen in zijn verhaal opnemen, aangezien het optreden van Mylady Carlisle in dat tijdvak, voorzover de bronnen er mededeling van deden, reeds in zeer nauw verband met bovengenoemde feiten bleek te staan. Volgens die gegevens genoot zij als hofdame in hoge mate het vertrouwen van de koningin, Henriette Maria; was zij zeer bevriend met Strafford; maar wendde zich na diens terechtstelling uit haat jegens Karel I, die zijn trouwen dienaar Strafford prijs gaf, tot den leider van de Parlementspartij John Pym; hield hem op de hoogte van de plannen van het hof en wist daardoor ook de aanslag van Karel I op de vijf parlamentsleden te verijdelen; werd echter na Pym's dood door de strenge Puriteinen vervolgd.

De historische-romanschrijver mocht dus veronderstellen, dat haar invloed zich nog verder uitstreckte.

Aan deze hoofdpunten voegt Schimmel echter weinig toe; hij blijft zeer sober waar het Mylady Carlisle's verhouding tot de vooraanstaande historische personen betreft. Romantische complicaties zijn er wel in het leven van geheel onhistorische of historisch minder bekende personen, die met haar in aanraking komen en wier lotgevallen de hare beïnvloeden.

Een van de voornaamste is Mylady Carlisle's oudste broer, Algernon Percy, Hertog van Northumberland; van hem is bekend, dat hij een bekwaam man was, een gunsteling van den koning, die hem belangrijke functies toevertrouwde, maar dat zijn over-

56) Muzenalmanak 1852.

57) Almanak Aurora 1852.

tuiging hem tenslotte aan de zijde van 's konings tegenstanders deed plaats nemen. De voorstelling die Schimmel van hem geeft, komt daar slechts in enkele hoofdtrekken mee overeen. Volgens hem heeft deze ruim vijftien jaar voor het begin van het verhaal tijdens een reis in Italië een Italiaanse lief gekregen en haar na een tweegevecht ontvoerd en gehuwd. Zijn vader, gerugsteund door Mylady Carlisle, wilde hem met een Engelse doen huwen en door hun machinaties deden zij de Italiaanse vluchten. Mensenschuw en zwaarmoedig geworden trok Algernon Percy zich terug op zijn eenzaam kasteel. Na Straffords gevangenneming weet zijn zuster hem over te halen naar Londen te komen om zijn plaats in het Huis der Lords in te nemen. Zij rekent dat hij daar in overeenstemming met haar wensen zal spreken.

Op dat tijdstip vertoeft te Londen als geheimschrijver van de Koningin een zekere Rosetti, die een felle haat koestert tegen ieder, die Northumbërland heet. Tot op zekere hoogte blijkt hij een historisch persoon te zijn. Bij Clarendon vindt men opgetekend: „The Count of Rosetti, an Italian, resided at London in a great port; publicly visited the court; and was avowedly restored to by the catholics of all conditions over whom they assumed a particular jurisdiction; and was caressed and presented magnificently by the ladies of honour who inclined to that profession.”⁵⁸⁾

Schimmel stelt het nu voor als zou deze Rosetti eigenlijk Ughetti heten en degene zijn met wien Algernon Percy eens om Violetta Contarini duelleerde. De lezer ontdekt dit natuurlijk pas aan het eind van de roman. Hij ziet hem eerst als de geheimzinnige Rosetti, en nadat deze heet verdronken te zijn, als Jean van Verviers, die zich nu eens als overtuigd Rooms-Katholiek, dan weer als Puritein, nu eens als geleerde, dan als soldaat voordoet. Kortom de mens, die zich volkomen weet te beheersen en geen ogenblik uit de eens aangenomen rol valt. Onder velerlei gestalten vinden we een dergelijk karakter in Schimmels romans. In Rosetti wordt het ons van zijn ongunstigste zijde vertoont, want Rosetti is een Jezuiet en de schrijver heeft niet kunnen nalaten van hem het cliché type van den Jezuiet te maken, die voor het bereiken van zijn doel (i. c. vooral zijn persoonlijke wraak) geen middel schuwte, geen mensenlevens telt en van zijn medewerkers slechts blinde gehoorzaamheid eist.

In een brief aan Alberdingk Thijm van 1877⁵⁹⁾ qualificeert Schimmel Pater Eugenio uit Van Lenneps 'Pleegzoon' als een „toneeljezuiet”. Al pleegt Rosetti niet die romantische gruwel-

58) Edward Earl of Clarendon: The history of the rebellion and civil wars in England bldz. 211.

59) Brieven van H. J. Schimmel aan J. A. Alberdingk Thijm zich bevindend in de Bibliotheca Thijmiana St. Ignatius College te Amsterdam.

daden, die Eugenio als vanzelfsprekend verricht, toch is er in hoofdtrekken nog een grote overeenkomst: beiden handelen uit wraakzucht (maar die van Rosetti is aannemelijker dan die van Eugenio), beider opzet mislukt juist op het ogenblik, dat zij menen geheel te slagen, beiden sterven een gewelddadige dood door toedoen van dengene, dien zij als hun gewillig werktuig beschouwden (bij Schimmel is dit een willekeurig persoon, bij Van Lennep blijkt het de zoon van Eugenio te zijn!). Ook bij Schimmel berust een belangrijk deel van de handeling op de geheimzinnige machinaties van den „Jezuiet”. Hij vormt de schakel tusschen Mylady Carlisle en de onhistorische personen, die bijna alle in hun houding tegenover haar door hem beïnvloed worden.

Van al deze besteedt Schimmel de meeste aandacht aan Nell, die de lezer allereerst ziet als volkomen verwaarloosd en verwilderd pleegkind-dienstmeisje van den cipier van de Tower, waar zij o.a. den gevangenen Strafford bedient.

Intussen heeft Rosetti-Ughetti na velerlei nasporingen ontdekt, dat uit de verbintenis van Algernon en Violetta Contarini een kind is geboren en hij veronderstelt, dat Nell dit kind is. Als Jean van Verviers, een Puritein, biedt hij aan verder voor haar te zorgen en besteedt haar uit bij den Stewart van den zo juist in Londen teruggekeerden Algernon Percy. Op Jeans' aansporen vertoont zij zich op een avond aan Algernon Percy, die daarvan zó ontstelt, dat hij „ineenzijgt en bleek en verwrongen als een doode blijft liggen”. Nell vlucht de straat op en komt terecht in het huis, waar aanhangers van den koning een plan beramen om Strafford uit de Tower te verlossen.⁶⁰⁾ Mylady Carlisle's jongste broer is daarbij betrokken; zodra deze verneemt, dat de samenzweerders verrast zijn en haar broer alleen niet heeft kunnen ontsnappen, gaat zij er heen en weet zijn bewaker, Robert Conway te overreden hem te laten gaan. Zij neemt Nell, die in de algemene verwarring door Conway beschermd werd, nu op in haar huis.

Op deze verrassend toevallige samenloop van omstandigheden volgt een gedeelte (volgens de daarin behandelde historische gebeurtenissen een periode van ruim anderhalf jaar, maar men krijgt de indruk dat het korter is), waarin enerzijds het karakter van Mylady Carlisle aan de hand van historische gegevens wordt getekend, anderzijds de ontwikkeling van Nell wordt beschreven.

Hoewel onder hetzelfde dak wonend, komen zij zelden met elkaar (Nell is aan de zorg van Mylady Carlisle's kamenier toevertrouwd), wel echter met dezelfde personen in aanraking. Een van hen is de reeds genoemde Robert Conway. In het eerste gedeelte laat deze zich afwisselend door Mylady Carlisle en Rosetti overtuigen. Na de bovenvermelde gebeurtenis, die Mylady

60) Deze samenzwering is historisch. Zie Guizot op. cit. 272 vgg.

Carlisle aanleiding gaf mede te werken aan de vervulling van zijn vurige wens om n.l. te huwen met Jane Howard, een schatrijke wees, pupil van de koningin, die uit politieke overwegingen nu aan dezen dan aan genen beloofd werd,⁶¹⁾ geraakt hij in een uiterst scheve positie, daar hij door zijn huwelijk in de hofkringen terecht is gekomen, en meer voor de parlementspartij voelt. Mylady Carlisle weet daarvan voor haar politieke plannen misbruik te maken en hem te doen handelen, zoals zij dat wenst.

Zo onzeker en weifelend als Conway in zijn optreden is, omdat „hij uit eerezucht zijn wil dienstbaar maakt aan den wil van derden”, zo vastberaden is Nell. Noch door Mylady Carlisle, noch door Rosetti laat zij zich overreden dingen te doen die zij zelf veroorzaakt. De ontknoping moet hiervan het meest sprekende, maar wel wat romantische, bewijs geven.

Na velerlei wederwaardigheden hebben Mylady Carlisle, Conway, diens vrouw en Nell een toevlucht gevonden in het kasteel van den nu schijnbaar geheel krankzinnigen Algernon Percy. De Puriteinen, aangestoot door Jean van Verviers, die een vervalste correspondentie van Mylady Carlisle overlegde, belegeren het kasteel en nemen het in. Dan denkt Jean van Verviers-Rosetti-Ughetti zijn laatste slag te slaan. Hij vertelt aan Algernon Percy die door het dreigend gevaar weer normaal is geworden, wat zijn zuster eens deed en spoort hem aan haar te doden. Maar Nell is Mylady Carlisle zo dankbaar voor de genoten gastvrijheid, dat zij tussenbeiden treedt en 'Jean van Verviers' mededeling een leugen noemt, hoewel zij overtuigd is van het tegendeel. Op dat ogenblik wordt Jean, wiens ware identiteit ontdekt is, gevangen genomen en onmiddellijk terechtgesteld. Maar Mylady Carlisle's besluit staat nu vast: zij drukt Nell aan het hart en zegt: „ik wist te haten, gij te vergeven; het bloed der edelste Percies vloeit in uwe aderen; gij zult mij nooit verlaten; nooit . . . wat het mijne is zal het uwe zijn . . .” Om verdere complicaties tussen Mylady Carlisle en haar broer te vermijden, wil Nell echter uit hun omgeving verdwijnen en het geheim van haar geboorte voor zich houden. Maar dat wil Mylady Carlisle niet; zij bekent alles aan haar broer, en op Nells verzoek vergeeft hij haar. „. . . Lucy Percy had zich vrijwillig vernederd. Al haar dromen van glorie waren verdwenen; haar macht was vernietigd; weerloos lag ze neêr. Dit oogenblik voltooide haar nederlaag en toch . . . het was de ure harer grootste overwinning.”

Er volgt nog een korte nabeschouwing, die ons in het jaar 1648 verplaatst. Wij vernemen, dat Karel I onthoofd is. De hertog van Northumberland is nu gelukkig getrouwd, Mylady Carlisle

61) Verg. Adèle d'Oultremont in Een Haagsche Joffer.

en Nell wonen bij hem, maar de laatste hoopt spoedig met Robert Conway, wiens vrouw overleden is, te huwen.

Ziehier het blijendend slot van deze uitvoerige roman, waarin veel meer dan in één van de vorige de karakterontwikkeling der personen op de voorgrond staat, en waarin de historische gebeurtenissen niet in de eerste plaats als wetenswaardigheid, maar vooral als illustratie van de karakters vermeld worden.

In overeenstemming met zijn eens uitgesproken wens heeft Schimmel hier Mylady Carlisle in een ruime kring van historische en onhistorische personen geplaatst. Dit bood hem de gelegenheid van haar karaktereigenschappen, die in de schetsjes van Mevr. Bosboom-Toussaint slechts aangeduid werden, staaltjes te geven. Ook met behoud van deze eigenschappen is zijn oordeel over haar milder dan dat van Mevr. Bosboom-Toussaint. Beschrijft zij haar uiterlijk aldus: „Schoon was zij, dat is waar en onuitsprekelijk bevallig, meer dan eenig menschelijk wezen mij is voorgekomen; maar het was ook geene menschelijke schoonheid zou ik haast zeggen, het was, eene zulke als de Booze zelf weet te tooveren op het gelaat dergenen, die hem toekomen ten verderve, dergenen die hij wil winnen. Eene schoonheid naar zijn beeld, een afschijnsel van Lucifers schoonheid, nadat hij zich ten strijde heeft gerust tegen God, zoals Milton het beschrijft. Haar blik, die wondere tooverblik, liefkozend en snijdend zamen, soms diep en duister als de donkere afgrond, dan weer schitterend van een vlijmend licht, als een bliksemstraal, was wel zeker van denzelfden oorsprong als de blik der slange, die Eva verleidde.”

Schimmel daarentegen schrijft: „Zij was een lange statige gestalte, wier houding eener machtige koningin zoude hebben gevoegd, wier gelaat zich scheen gevormd te hebben naar de rustige majesteit van Phidias' meesterstuk, den Olympischen Zeus. Maar het regelmatig schoon dier trekken, het grieksche van den neus, het zuiver geboogde van de wenkbrauw, de onberispelijke snede der koraalroode lippen, de blanke teint van hals en boezem, het werd voorbijgezien voor de prachtige donker-blaauwe amandelvormige oogen, die te verlichten schenen wat en wien zij beschouwden” en hij wijst verder op haar „betooverend vernuft”, op haar „gaven van verstand en geest”.

Men dient hierbij in aanmerking te nemen, dat Mevrouw Bosboom-Toussaint deze woorden legt in de mond van iemand, die volgens haar voorstelling door Mylady Carlisle's optreden veel heeft geleden, en Schimmel haar min of meer als door Straffords ogen gezien beschrijft. Het vervolg bewijst echter, dat, met erkenning van licht en schaduwzijden, beider standpunt t. o. v. Mylady Carlisle hiermee vrij zuiver is uitgedrukt.

Voor Schimmel is zij niet als vanzelfsprekend demonisch; wanneer zij b.v. na Straffords dood besluit zich bij Pym aan te sluiten,

gebeurt dit na innerlijke strijd: „Zij was thands alleen, door niemand bespied, door niemand beluisterd! Wat er in haar binnenste omging, hoe de zenuwen zich ontspanden, hoe de harts-tochten gierden, totdat het matte lichaam niet meer bij machte was hun invloed te ondergaan, het bleef voor allen een geheim! Edwards noch Mistress Rose mochten het heiligdom betreden, waar het hart eener vrouw de geleden nederlaag beweevende, mochten getuigen zijn van den geweldigen strijd, waarin de goede engel werd overwonnen en met een traan in het oog, om het kostelijke, dat hij moest prijsgeven, de wieden ontplooiden en wegvlood” Kan men deze voorstelling aanvaarden, de indruk, die het slot van de roman wekt, is geheel in strijd met de waarheid.

In verband met zijn overige werk, waarin Schimmel, hoe hij ook in het verhaal zijn fantasie vrij spel liet, aan het slot toch altijd weer terugkeerde tot vaststaande historische feiten, lijkt het in hoge mate onwaarschijnlijk, dat hij hier een indruk afwijkend van hem ongetwijfeld bekende feiten heeft willen vestigen. Aldus beschouwd kunnen vooral de laatste zinsneden, die op het eerste gezicht de onware indruk versterken, ook anders uitgelegd worden. Hij besluit n.l. aldus: „Gister in den namiddag is zijne Majesteit . . . onthoofd”, snikte de oude getrouwe. „God zij zijner ziele genadig!” bad Mylady uit den grond haars harten. Thands eerst haatte zij niet meer, thands eerst had zij vergeven.”

Naar de opvatting, die hij zich van haar karakter gevormd had, wil hij haar latere daden, het ijveren voor de terugkeer van de Stuarts, door een dergelijke omkeer verklaren.

De fout ligt dan hoofdzakelijk in te grote beknoptheid (uit een brief van Potgieter aan Busken Huet (23-8-'64)⁶²) blijkt, dat Schimmel de roman haastig eindigde), waardoor de nadruk te veel op mogelijke gevoelens en niet op de daaruit voortvloeiende vaststaande daden wordt gelegd. Hoe men ook over Schimmels opvatting van dit karakter oordeelt, het is jammer, dat hij door dit einde zijn voorstelling ervan vertroebelt en er deze schijn van zoetelijkheid en onwaarachtigheid aan geeft.

Zeer spoedig na het verschijnen als boek werd deze roman door Busken Huet in 'De Gids' ⁶³) gerecenseerd. 't Was voor hem een aanleiding zijn mening over de historische roman in het algemeen kenbaar te maken, want „hetgeen hij daarover te zeggen heeft, kunnen de krachtige schouders van Schimmel beter torschen dan de zooveel zwakkere van Mevr. Bosboom-Toussaint (8-9-'64)”.⁶⁴) Met instemming citeert hij wat Taine in zijn 'Histoire de la Littérature Anglaise' schrijft naar aanleiding van het werk van

62) E. J. Potgieter: Brieven aan Cd. Busken Huet.

63) 1864 IV.

64) Cd. Busken Huet: Brieven aan E. J. Potgieter uitgegeven door Albert Verwey I 67.

Scott en anderen, dat n.l. dit hele genre een bastaardgenre is, omdat behalve de uiterlijke details alles er onhistorisch in is, omdat er slechts gecoquetteerd wordt met de geschiedenis.

Busken Huet wijst op de historisch niet verantwoorde voorstelling die Schimmel van Rosetti en Algernon Percy geeft, terwijl hij die van Mylady Carlisle zelfs geheel onaanvaardbaar acht. Daarover schrijft hij: „Nu evenwel de heer Schimmel een historischen roman geschreven heeft, geene historisch-kritische studie, meen ik hem het regt te mogen betwisten om er eene Lady Carlisle op na te houden van zijne eigen vinding. Hij schildere zooveel boetvaardige Magdalena's als hij wil; doch onze onbekeerde vrouwelijke demon, geweven uit hartstogt en wereldzin, onze dichtertelijke zondares, mag hij ons niet ontnemen. Eene Lady Carlisle met gewetensknagingen is de moeite der vertooning niet waard. Met onverbiddelijke gestrengheid eischt de kunstwet dat deze vrouw in haar geheel gelaten worde; en zelfs indien het blijken mogt dat zij in de werkelijkheid zich zelve niet altijd gelijk gebleven is, zou de dichter geene vrijheid hebben ons daar melding van te maken.”

Men kan het slot van Schimmels roman niet zonder meer accepteren. Huets kritiek bevat echter, afgezien van de bezwaren, die hij aan de hand der historie oppert, wat dit gedeelte betreft, meer subjectieve stellingen dan overtuigende argumenten.

Z. i. had een roman over Mylady Carlisle zich niet mogen beperken tot enkele jaren van haar leven; zij bood als hoofdpersoon genomen juist gelegenheid om van die gehele tijd (1630—1670) een aanschouwelijk beeld te geven. Huet betoogt zelfs, dat niet Mylady Carlisle maar Nell hoofdpersoon is, en „dat Schimmel slechts zooveel van de roman der gravin heeft behouden als noodig scheen om zijn eigen fantasie-roman daaraan te kunnen vastknoopen.” Want Nell is „de spil van het geheele drama, het karakter waardoor al de andere karakters aan zich zelve geopenbaard worden, de zedelijke kracht wier eigen opkomst te gelijk de zedelijkheid van al de haar omringende personen verhoogt of veroordeelt.”

Deze eigenschappen geven haar weliswaar een zeer belangrijke plaats, maar hoofdpersoon is zij daardoor nog niet. Ook al moet men erkennen, dat door Schimmels voorstelling het laatste woord over Mylady Carlisle nog geenszins gesproken is, dit neemt niet weg, dat zij in zijn roman toch de gehele handeling beheerst: al wat er gebeurt, gebeurt tenslotte om of door haar. Nells naïef-scherpzinnige opmerkingen stellen het gebeurende vaak in een juister licht (men zou ze soms als Schimmels zelfkritiek kunnen beschouwen) maar veranderen er niets aan.

Reeds in 'De eerste dag eens nieuwen levens' zoekt Schimmel naast de uitwerking van zijn historische gegevens, een antwoord

te geven op de vraag: „Hoe ontwikkelen zich de karakters van twee onder zeer verschillende omstandigheden opgegroeide gelijkgeaarde individuen?” Daartoe gaat hij uit van het in de historische roman van het tijdvak zeer algemene motief: de vondeling, die na veel moeilijkheden zijn ouders ontdekt, en legt bij de uitwerking daarvan het accent minder op de ontdekking van de ouders dan wel op de verschillende aspecten van dezelfde karaktereigenschappen. Een zekere overeenstemming in aanleg kan in zo'n geval aangenomen worden, terwijl de omstandigheden naar willekeur uiteen kunnen lopen.

Bij een historisch zo bekend persoon als Mylady Carlisle nam hij, om dit probleem te kunnen aanroeren, zijn toevlucht tot de figuur van het nichtje, wier karaktereigenschappen meer met die van Mylady Carlisle dan met die van haar ouders, voorzover zij beschreven worden, overeenstemmen. Aan dit thema geeft hij hier nog een zeer speciale uitbreiding door zijn voorstelling van de volkomen staat van verwaarlozing en van de geleidelijke ontwikkeling van Nell.

Dertig jaar later vat hij dit onderwerp nog eens op in zijn, in de eigen tijd spelende, roman 'Het Zondekind'. Het gegeven is hetzelfde: een kind van een aanzienlijk vader is ergens uitbesteed, waar het volkomen verwaarloosd wordt; daarna wordt het door een belangstellende opgenomen en opgevoed.

In 'Mylady Carlisle' tracht hij vooral de reacties van een tot ontwikkeling komend menselijk wezen te beschrijven; in 'Het Zondekind' vestigt hij de aandacht meer op het systeem volgens hetwelk het kind opgevoed wordt.

Dat echter in 'Mylady Carlisle' bij de uitwerking van twee zoveel omvattende gegevens noch het een noch het ander altijd voldoende tot zijn recht kwam, lag voor de hand.

Schimmel componeerde deze roman onder het schrijven.⁶⁵⁾ Bovendien waren zijn familieomstandigheden op het tijdstip, dat zijn werk in 'De Gids' verscheen, van dien aard, dat hij zijn arbeid hieraan moest staken. Hij brak zijn verhaal toen af na de beschrijving van de mislukte poging tot gevangenneming van de vijf parlementsleden. De nadruk viel hierdoor, zij 't dan ook onopzettelijk vooral op de historische gebeurtenissen, waarin Mylady Carlisle een rol speelde. Toen het in de loop van het jaar 1864 als boek zou worden uitgegeven, voegde Schimmel er enige hoofdstukken aan toe, waarin door de reeds vermelde ontknoping het accent meer op de verhouding tussen Mylady Carlisle en Nell en tenslotte op de omkeer in Mylady Carlisle's gevoelens gelegd werd.

65) Robbers Mannen en Vrouwen van beteekenis, dl. XXXVIII 1908.

Eenzijds waren er dus uiterlijke factoren, die de compositie niet ten goede kwamen. Anderzijds bleek in zijn vorig werk reeds, dat hij om volledig te zijn menigmaal episodes inlast, die hoewel in nauwe samenhang gebracht met zijn verhaal, door hun uitvoerigheid de aandacht wat veel van het eigenlijk onderwerp afleiden.

Busken Huet noemt deze roman de zuiverste afdruk van Schimmels talent; zijns inziens blijkt dit ook uit het feit, dat deze herdruk maar zeer weinig afwijkt van de reeds in 'De Gids' verschenen hoofdstukken. Dit laatste is echter niet geheel juist. Vergeleken met de veranderingen in de tweede druk van 'Generaal Bonaparte en zijn tijd' en van 'De eerste dag eens nieuwen levens' zijn er in de tweede druk van 'Mylady Carlisle' naar verhouding veel meer, en meer ingrijpende wijzigingen aangebracht. De afzonderlijke uitgave is beknopter dan die in 'De Gids'. Schimmel schrapt allerlei uitweidingen, historische uitleggingen en anecdoten, die te ver van zijn onderwerp afvoerden.

Huets lof geldt uiteraard in hoofdzaak het onhistorisch gedeelte; hij besluit zijn recensie met de wens uit te spreken, dat Schimmel „de historische roman zal laten rusten en met zijn romantische gaven tooneelen uit onze tegenwoordige samenleving zal bezielen.”

Zonder er nader op in te gaan heeft Huet in het voorbijgaan echter wel gewezen op hetgeen de kracht van Schimmels historische romans vormt; als voortreffelijke hoofdstukken noemt hij: die waarin respectievelijk, Cromwell als parlamentslid en kolonel, de ontmoeting van Karel I en John Pym, het afscheidsbezoek van Lady Carlisle aan Strafford beschreven worden. Gedeelten dus waarin Schimmel een enkele dorre mededeling uit zijn bronnen betreffende historische personen of bepaalde groepen van personen aan de hand van elders omtrent deze gevonden gegevens uitwerkt tot een levendig dramatisch tafereeltje.

Evenals in de novelle 'Bonaparte en zijn tijd' en zijn eerste historische roman nam hij hier vrij veel historisch vaststaande feiten op. Episodes als de bovengenoemde, die met verscheidene andere te vermeerderen zijn, kwamen daar ook voor, maar de keus van zijn hoofdpersonen bracht toen menigmaal mede, dat hij gedeelten uit zijn bronnen vrijwel zonder verandering kon overnemen. In 'Mylady Carlisle' behoort dit tot de uitzonderingen; slechts enkele malen geeft hij in nevenepisodes een parafrase van zijn bron.

Slaagt hij er in om, voortbouwend op enkele gegevens, personen op een zo niet historisch volkomen vaststaande dan toch aannemelijke en karakteristieke wijze te doen spreken en handelen, wanneer de gegevens hem veel vrijheid laten, is hij soms minder gelukkig. Zo beschrijft hij een romantisch „spannende”, maar niet zeer waarschijnlijke tocht naar de Tower om Strafford te bevrijden. *jour voyait naitre et échouer, pour le salut du Comte quelque*

Aanleiding daartoe was vermoedelijk Guizots mededeling: „chaque nouveau dessein.”⁶⁶⁾

Bij Macaulay vond hij opgetekend: „Torture, which had always been illegal, and which had recently been declared illegal even by the servile judges of that age, was inflicted for the last time in England in the month of May 1640.”⁶⁷⁾ Dit verwerkt hij in een uitvoerige episode, waarin de gemartelde daags na de pijniging uit de Towergevangenis ontsnapt door toedoen van Nell, voor wie deze daad zeer belangrijke gevolgen heeft. Mogelijk werd hij tot het verhaal van de ontvluchting uit de Tower geïnspireerd door hetgeen van Leighton verteld wordt.⁶⁸⁾

Ook het slot met zijn vervolging, belegering enz., is gebaseerd op slechts weinig gedetailleerde mededelingen over de activiteit van de Puriteinen op dit gebied. De inname van Petworthcastle (in een schetsje in 'De Gids' ('Uit de 17de eeuw') heet het Basinghouse) is een vrije en uitvoerige bewerking van een hoofdstuk uit het werk van Chasles, waarin deze de inname van Basinghouse meedeelt.

Hoe hij ze ook interpreteert, Schimmel heeft deze bronnen wel zeer goed moeten kennen, om de verspreide gegevens tot een zodanige eenheid te kunnen verwerken.

'Mylady Carlisle' heeft hier blijkbaar niet veel opgang gemaakt; in Februari 1864, dus nog vóór de afzonderlijke uitgave, schrijft Potgieter aan Busken Huet: „Ik heb er Schimmel mee moeten troosten, toen niemand Lady Carlisle meer inzag, dat hij „who ran did read it” (er is sprake van een kantoorbediende, die al loopende leest).”⁶⁹⁾

Toch werd ook deze roman vertaald. Uitbundige lof gewerd hem daarbij uit Zweden. De vertaalster, Mathilda Langlet correspondeerde in het Zweeds met den Heer Broms te Amsterdam. Deze zond Schimmel de vertaling van die gedeelten uit haar brieven, die hem betreffen. In October 1882 schrijft zij: „Er is half en half sprake van dat ik 'Mylady Carlisle' van Schimmel zal vertalen. Het is mij gelukt een uitgever daarvoor te interesseeren maar hij wilde zoo gaarne eerst eenige minder uitvoerige werken van Schimmel uitgeven. Ik heb wel de titels van eenige, maar weet niet welke de beste zouden zijn om te vertalen. Door de boekhandel hier kan ik boeken krijgen uit Holland die ik hebben wil, als ik de titels slechts opgeef. Ik zou U daarom zeer verplicht zijn, indien U mij bij gelegenheid wildet opgeven de titels van Schimmels werken

66) Op. cit. I bldz. 282.

67) Op. cit. I bldz. 95.

68) Verg. Busken Huet t. a. p.

69) E. J. Potgieter: Brieven aan Busken Huet I 31.

die voor vertaling geschikt zijn alsmede eenige zijner dramatische werken die opgevoerd zijn of voor opvoering geschikt"

En in Juni 1884: " zeer gaarne zoude ik Mej. Opzoomers boek (Vorstengunst) vertalen, maar het zal moeite kosten een uitgever te vinden voor een zóó omvangrijk werk. Ik zal haar mijne vertaling van Schimmels Mylady Carlisle bij gelegenheid toezenden. Ik heb daarin vele verkortingen gemaakt, ik kan zeggen dat ik het deed met een bloedend hart, want er is geen enkele periode in, die niet op zich zelf de meesterhand verraadt. Maar mij bleef geen andere keuze overig. Of ik moest er van afzien het publiek bekend te maken met dit voortreffelijk werk of ook moest ik het verminken. Misschien handelde ik verkeerd met het laatste alternatief te kiezen, maar wij hebben hier zoozeer een tegenwicht van noode, eensdeels voor het krasse, drooge en prozaische realisme, anderdeels voor het zieldoodende der pornografische litteratuur, die onophoudelijk, zoowel in origineel als in vertaald werk, het lezend publiek worden opgedrongen, vooral tot groote schade van de jeugdige lezers en lezeressen.

Ik hoop daarom dat de groote dichter, in het belang der menschelijkheid vergeve, dat ik met vermeten hand heb ingegrepen in zijn werk.

Schimmels boek heeft hier tot titel: „Koning en Gunsteling” en het heeft hier veel waardeering gevonden. In bijna alle couranten is het vermeld geworden als een belletristisch werk van den eersten rang. Bij het publiek baant het zich langzaam, maar zeker weg.”⁷⁰⁾

Hoewel de bewerker van 'Mary Hollis' aan Schimmel schrijft voornemens te zijn ook 'Mylady Carlisle' in het Engels te vertalen, is hiervan blijkbaar niets gekomen. Want indien het als boek was verschenen, zou de Bibliotheek van het British Museum er een exemplaar van moeten bezitten en dit is niet het geval.

De vermelding bij de vertaling van 'Mary Hollis', dat Schimmel tevens „author of 'Lady Carlisle' ” is, zal dus als een proef-medeling van vertaler en uitgever opgevat dienen te worden: indien n.l. 'Mary Hollis' zeer bewonderd werd, zou er zeker verder naar 'Lady Carlisle' gevraagd worden. Maakte het boek maar matige opgang, dan zou deze mededeling voor kennisgeving aangenomen worden. Dit laatste is nu blijkbaar gebeurd, zodat men niet verder dan deze voorlopige aankondiging is gegaan.

70) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

Sinjeur Semeyns.

In zijn recensie van deze roman in de 'Vaderlandsche Letteroefeningen' van 1876 verklaart Jan ten Brink, dat men Schimmels oeuvre in twee perioden kan verdelen, n.l. tot 1860, een tijd van werkzaamheid gewijd aan het nationaal toneel, en van 1860 tot 1876, een periode gewijd aan de historische roman. Meesterwerken van het tweede tijdvak zijn: 'Mary Hollis', 'Mylady Carlisle', 'Het gezin van baas van Ommeren' en 'Sinjeur Semeyns'. Deze wel wat voorbarige indeling is, voor wie Schimmels gehele oeuvre kan overzien, geheel onhoudbaar geworden.

Wil men het jaartal 1860 handhaven, dan kan men alleen constateren, dat na dit tijdstip de getalsverhouding tussen zijn historische romans en zijn drama's ongeveer omgekeerd is en dat, zo men zijn belangstelling voor het Nederlands toneel zou afmeten naar hetgeen hij er voor schreef, deze inderdaad verminderd zou moeten zijn.

Niet het jaar 1860, maar de periode van 1864 tot 1875 maakt een scheiding in zijn werk. In deze voor hem persoonlijk zo bewogen jaren schrijft hij weinig.

Op historisch gebied geeft hij vrijwel niets nieuws: de schetsjes 'Uit de zeventiende eeuw' ⁷¹⁾ en 'Een laatste worp' ⁷²⁾ zijn episoden, die in 'Mylady Carlisle' of reeds verspreid voorkwamen of daar niet meer ingelast konden worden, terwijl van zijn historisch drama 'Struensee' (1868) reeds herhaaldelijk fragmenten in 'De Gids' waren verschenen.

De paar recensies in 'De Gids' van 1865 en '66 (o.a. die van Van Lenneps 'Klaasje Zevenster') zijn waarschijnlijk min of meer noodgedwongen, na het uittreden van Potgieter en Huet uit de redactie, geschreven, evenals de roman 'Voor dertig jaar', later afzonderlijk uitgegeven onder de titel 'Het gezin van Baas van Ommeren', die in het tijdschrift 'Nederland' verscheen, toen men hiervoor omstreeks 1869 geen redacteur kon vinden. ⁷³⁾ Uit deze tot een roman verwerkte 's-Gravelandse herinneringen' ⁷⁴⁾ trok hij in 1871 een toneelstuk 'Zege na strijd'. Beide zijn weinig geslaagd. Het drama verscheen aanvankelijk onder het pseudoniem Ed. van den Hoeck; onder diezelfde naam was in 1868 het drama 'Het slot van Abcou' ⁷⁵⁾ verschenen. De hierin behandelde episode uit het jaar 1672 vormt ook het slot van zijn pas in 1875 uitgekomen roman 'Sinjeur Semeyns'. Blijkbaar heeft hij dus toch terstond na het voltooiën van 'Mylady Carlisle' een

71) De Gids 1864 III.

72) Nederland 1866.

73) E. J. Potgieter Brieven aan Cdl. Busken Huet II bldz. 280.

74) Een schetsje 'Herinneringen' was in 1864 in De Gids verschenen.

75) Januari 1869 opgevoerd.

nieuw historisch tijdvak in studie genomen, met het doel het tot een roman te verwerken.

Dr. Hunninghers oordeel over het drama wijst in deze richting; hij schrijft hierover: „De opbouw valt over 't algemeen niet erg te roemen; de handeling is in geenen deele in en door zich zelf noodzakelijk, maar in alle opzichten 'n gedramatiseerd verhaal, waarvan slechts begin en eind de aandacht spannen. De dramaturg heeft misschien bij 't schrijven van dit werk te veel naar de romancier geluisterd.”⁷⁶⁾

Mogelijk had Schimmel de roman in 1872 willen doen verschijnen. In de gegeven omstandigheden bleef zijn bijdrage voor dat jaar beperkt tot het gedicht 'Aan mijn Vaderland'.

Terwijl de romans in grote lijnen de gedachten en gevoelens van den schrijver in een zeker tijdvak weerspiegelen, geven de veelal naar aanleiding van een bepaalde gebeurtenis geschreven gedichten Schimmels directe reactie, uit zijn opvatting van het ogenblik voortvloeiend, weer.

In zijn kritiek op 'Aan mijn Vaderland' schrijft Potgieter in een brief aan Huet o.a.: „Er is voor mij in het gansche stuk al de halfheid, waaraan hij onder de invloed van Van Gorkom blijkbaar lijdt” (22 Febr. 1872).⁷⁷⁾ Aantekeningen van Schimmel in zijn 'Opstellen over Spiritisme' bevestigen de indruk, gewekt door dit niet overduidelijk gedicht, waarin hij aan de ene kant heftig de houding van de Katholieken gispt — die de grote voordelen voortvloeiend uit de in 1572 bevochten vrijheid van geloof en denken niet willen inzien en door hun bekrompenheid een kans lopen, dat de stroom der moderne gedachten hen opzij zal stuwen — maar aan de andere kant de "eedlen van geest" oproept om te strijden tegen de overmoed van de zo juist geroemde wetenschap, die den „Eeuwige" loochent.

Na een periode van onzekerheid en twijfel volgde zijn overgang tot het spiritisme (1873).

De weerspiegeling daarvan vindt men in Sinjeur Semeyns: de nadruk valt niet zozeer op de twijfel van Semeyns, als wel op de hem bevredigende verklaring.

Afgezien van enkele uiterlijke beschrijvingen (Brechtje, die in de toekomst ziet, de hypnotiserende heks, de hallucinaties van Zweder) en van de wijze waarop hij sommige problemen oplost, blijkt de invloed van zijn nieuwe overtuiging in de gehele opzet van zijn na 1873 geschreven romans: de intrige (dus het zuivere verstandsspel) raakt op de achtergrond, en aan de geestelijke groei van de personen, gezien in het licht van zijn spiritistisch christelijke overtuiging, wordt veel meer aandacht besteed.

76) Op cit. bldz. 106.

77) E. J. Potgieter: Brieven aan Cd. Busken Huet dl II bldz. 130.

In opzet herinnert *Sinjeur Semeyns* enigszins aan *'Mary Hollis'*. Gaf hij daarin een beeld van de Engelse samenleving omstreeks 1670, in *'Sinjeur Semeyns'* geeft hij dit van de Nederlandse in 1672 vóór en tijdens de inval van de Franse legers. Voor de vaderlandse geschiedenis stond hem echter geen samenvattend werk als dat van Macaulay ten dienste. Zijn gegevens heeft hij dus zelf moeten verzamelen. Welke werken hij daartoe raadpleegde is niet met zekerheid te zeggen. In het laatste gedeelte van *'Sinjeur Semeyns'* waarin hij een vaststaand historisch feit, de tocht van de Fransen naar Abcoude verwerkt, citeert hij een passage uit *'Het ontroerde Nederland'* van Tobias van Dompelaer (1674).⁷⁸⁾

Maar noch in dit werk, noch in dat van Wagenaar, noch in *Valkenier: 't Verwerd Europa'* vond hij al de details, die hij in zijn roman verwerkte.

Ook de compositie toont overeenstemming met die van *'Mary Hollis'*: In het eerste boek wordt de toestand op het platteland getekend: een vervallen kasteel, de bewoners daarvan, de dorpschout, boeren uit de omgeving, en als tegenstelling daarmee een Amsterdams koopman, bewindvoerder van de O. I. C., gedeputeerde te velde, die de verdedigings-mogelijkheden komt inspecteren. Het tweede boek verplaatst ons in Amsterdam, eerst bij de winkelstand, dan in het huis van den gedeputeerde te velde. Het derde in het door de Fransen veroverde Utrecht, waar één van de landjonkers in de omgeving van den bevelhebber De Luxembourg terecht komt. Boek 4 en 5 geven de eigenlijke handeling. Deze is veel minder ingewikkeld dan die in *'Mary Hollis'* en verloopt ongeveer aldus: De Amsterdamse koopman Van Arkesteyn vertoeft als gedeputeerde te velde met zijn landmeter, Semeyns, op 't kasteel Slichtenhorst, gelegen in de Oosthoek van de provincie Utrecht, op het ogenblik dat de slotheer sterft, diens oudste zoon geheimzinnig verdwijnt (vermoord door zijn jongeren halfbroer) en het slot eindelijk in vlammen opgaat, uit wraak aangestoken door een half krankzinnige vrouw (de heks). Na al het gebeurde beschouwt Van Arkesteyn zich reeds als eigenaar van de heerlijkheid Slichtenhorst; hij is n.l. een aangetrouwde neef van den overleden slotheer. Op ongezochte wijze heeft Schimmel hier al zijn *dramatis personae*, die bovendien ieder een stand van de Republiek vertegenwoordigen, bijeengebracht, zodoende historisch en voor zijn verhaal noodzakelijk *exposé* behendig combinerend. De twee volgende boeken zijn, hoewel de hoofdpersonen daarvan een belangrijke rol in de verdere handeling vervullen, in de eerste plaats als een verdere illustratie

78) De volledige titel luidt: *Het ontroerde Nederlandt door de Wapenen des Konings van Vrankrijk dat is een waarachtigh verhaal van den Fransen, Engelsen, Keulsen en Munstersen oorlog tegen de Vereenigde Nederlanden.*

van de heersende toestand te beschouwen. Na de gebeurtenissen op de Slichtenhorst vertrekt een daar logerend achternichtje, dochter van den Vice-admiraal van Perseyen (om haar vermoordde de ene broer den ander) onder geleide van Semeyns naar Amsterdam. Haar vader is op zee; zij logeert daarom eerst bij een nicht, die een kruidenierszaak heeft, en komt vervolgens in huis bij Van Arkesteyn, die door haar schoonheid getroffen werd. Semeyns de landmeter raadt haar dringend aan niet in het huis van Van Arkesteyn te blijven. Later verklaart Semeyns haar zijn liefde, maar zij wijst hem beledigd af. Tegelijkertijd vertoeft Zweder van Linden van Slichtenhorst te Utrecht, waarheen hij zijn krankzinnig geworden moeder bracht. Voortgeholpen door een geheimzinnig marskramer, tracht hij het vertrouwen van den Fransen bevelhebber, De Luxembourg, te winnen. Deze belooft hem een positie, als hij er in slaagt een vooraanstaand persoon uit het zich nog verdedigende gebied tot verraad te brengen. Zweder had reeds enige malen zonder succes getracht Van Arkesteyn hiertoe over te halen. Na de val van De Witt is Van Arkesteyn uit Amsterdam vertrokken en woont als maarschalk van het Nedersticht op het slot te Abcoude; zijn nichtje, wier vader intussen gesneuveld is, woont er bij hem. Hij denkt er niet over verraad te plegen, maar zijn zoon levert krijgsbehoeften aan den vijand, en wanneer hij den Prins om genade vraagt, indien zijn zoon gevangen genomen mocht worden, weigert deze hem zijn verzoek. Weer komt Zweder met voorstellen en dreigt bovendien brieven van Van Arkesteyn aan d'Estrades, die in de gegeven omstandigheden zeker verkeerd uitgelegd zullen worden, aan den Prins te zullen doen zenden. Van Arkesteyn verzet zich nu niet verder tegen Zweders plannen. Hij laat toe, dat zijn landmeter en diens moeder verraderlijk meegevoerd worden naar het Franse leger. Semeyns, die juist geheel tegen de zin van Van Arkesteyn begonnen was de boeren in de wapenhandel te oefenen en ze tot actief verzet tegen de invallers aan te sporen, wordt nu gedwongen — men dreigt namelijk zijn moeder anders voor zijn ogen te doden — de Fransen over het ondergelopen land de weg naar Abcoude te wijzen. Voordat de Fransen zich in het slot hebben kunnen nestelen, worden zij door de inmiddels gealarmeerde boeren en door Hollandse soldaten uit Muiden teruggedreven. Zweder slaagt er in het te doen voorkomen als streed hij aan de Hollandse zijde mee. Hij beschuldigt Semeyns van verraad. Deze is voornemens te zijner verdediging al hetgeen hij van Zweders en van Van Arkesteyns handelswijze in de afgelopen weken weet, mee te delen. Maar zijn, met hem gevangen gehouden moeder vertelt hem, dat Van Arkesteyn zijn vader is. Uit liefde voor haar beschuldigt hij hem nu niet; hij wordt door de krijgsraad, waarin ook Van Arkesteyn zitting heeft, ter dood veroordeeld, evenals de onder gelijke beschuldiging gestelde marskramer. Juist op het ogenblik,

dat de laatste weggeleid wordt, komt de Prins in vliegende galop aangereden. Het blijkt nu, dat de marskramer geen Frans spion, maar één van 's Prinsen trouwste helpers is, die zijn belofte om zijn ware identiteit verborgen te houden, niet wilde schenden. Door hem wist de Prins reeds wie hier de verraders waren. Zweder vlucht, maar wordt op zijn vlucht vermoord, terwijl Van Arkesteyn door een beroerte getroffen sterft bij de ontdekking, dat hij toch ontmaskerd is.

Terecht kan de vraag gesteld worden: waarom noemde Schimmel deze roman 'Sinjeur Semeyns'? Immers niet hij, maar Van Arkesteyn beheerst vrijwel de gehele handeling. En ook als men de personen in deze roman als typen van een bepaalde stand beschouwt, zou men een andere titel verwachten. Want vooral de macht van de regenten blijkt. Die macht is weliswaar aan 't verdwijnen, maar de ineenstorting komt toch pas aan het slot.

Schimmel wijst in zijn romans altijd naar de toekomst. Zijn verhalen zijn nooit afgesloten, er blijft altijd een duidelijke verbinding met bekende of bekend veronderstelde toekomstige feiten. Dit zou een van de redenen kunnen zijn, waarom hij zijn roman niet de naam heeft willen geven van een persoon of stand, die aan het slot in zekere zin juist ophoudt te bestaan. De titel moet den lezer a. h. w. alvast voorbereiden op de gevolgen van het meegedeelde. Ongemerkt dringt de schrijver ons zijn zienswijze, die wij aanvankelijk nog niet kunnen delen, reeds op.

Bovendien heeft de figuur van Semeyns al Schimmels sympathie; met zorg en liefde wordt diens geestelijke ontwikkeling nagegaan. Een vergelijking met 'Jan Willem's Levensboek' toont, dat hij daarbij veel autobiografische elementen verwerkte. Het verst gaat hij daarmee wel in het gedeelte,⁷⁹⁾ waarin de predikant van Abcoude den moedelozen aan alles twijfelenden Semeyns door zijn geloofsbelijdenis weer moed geeft. De historische romanschrijver is hier geheel terzijde gedrongen door den neophiet, die zijn overtuiging moet uitspreken. Maar . . . Schimmel heeft er zorg voor gedragen, dat dit betoog, al is het dan qua inhoud onhistorisch, voor het verhaal onmisbaar is, en het verloop van de handeling beïnvloedt.

Merkwaardig is 't, dat Schimmel in Semeyns nog eens het motief van de onder verschillende omstandigheden opgegroeide gelijk-gearde individuen uitwerkt, om weer tot de voor hem wel a priori vaststaande conclusie te komen, dat in hem wien de uiterlijke levens-omstandigheden 't minst gunstig waren, zich de karaktereigenschappen juist in gunstige zin ontwikkelen.

De verhouding tussen vader en zoon aan het slot is volkomen gelijk aan die in 'De eerste dag eens nieuwen levens': de zoon

79) III 46 vgg. Uitgave in 3 delen bij H. A. M. Roelants, Schiedam 1875.

strijdend voor zijn vaderland, veracht zijn vader, die uit eigenbelang landverraad pleegde, diep. Ook de oplossing is dezelfde: de vader sterft, waardoor de uitwerking van een zielkundig conflict wordt vermeden.

De uiteindelijke houding van de voornaamste vrouwenfiguur, Geertruid, herinnert eveneens aan vorige romans: „haar hoovardige ziel buigt zich neder” en „zij is nu *alles*, omdat zij *niets* had willen zijn”. Zij tracht n.l. door een leugen, die haar haar goede naam moet kosten, Semeyns te redden, dien zij reeds lang liefhad; haar hoogmoed deed haar echter dit gevoel voor iemand van zo lage stand onderdrukken. Nu is zij zelf op velerlei wijzen vernederd, terwijl Semeyns juist zijn slaafse onderwerping aan Van Arkesteyn heeft laten varen. Van weerszijden werken de omstandigheden dus mee om deze twee personen tot elkaar te brengen.

In zijn voorbericht schrijft Schimmel, dat hij in deze roman getracht heeft het bewijs te leveren, dat hij niet meer in zijn oude fout wilde vervallen, om n.l. historische personen voor te stellen in situaties, waarin zij wel hebben kunnen verkeren, maar niet verkeerd hebben; dat hij dus het historisch feit eerbiedigde en niet verwrong om het te doen passen in zijn verhaal.

Ook al neemt men aan, dat Schimmel gegevens uit andere dan de reeds genoemde bronnen putte, dan lijkt 't toch onwaarschijnlijk, dat daarin sommige vrij belangrijke details zo geheel afwijkend zouden zijn voorgesteld. Waarschijnlijker lijkt 't dat Schimmel de fouten, die hij nu in vroeger werk opmerkt, in het voor hem liggende, waar zij ontegenzeggelijk in veel mindere mate voorkomen, voorbij ziet.

Hij voert in deze roman maar enkele werkelijk historische personen in een paar neven-taferelen ten tonele. Bij sommige rijst echter direct de vraag: hebben zij in die situatie zelfs wel *kunnen* verkeren? Zo moet men twijfelen aan de mogelijkheid van de slot-episode waarin Prins Willem III als *deus ex machina* optreedt. Onwaarschijnlijk is evenzo het gesprek, dat hij in het kamp te Bodegraven voert met den spion-marskramer; niet geheel onmogelijk is zijn onderhoud met Van Arkesteyn en met zijn ordonnansofficiëren; een uitwerking van een historisch gegeven vinden we echter alleen in zijn onderhoud met Buckingham,⁸⁰⁾ die als afgezant van den Engelsen koning vredesvoorstellen komt doen. Uitgangspunt voor dit tafereel is blijkbaar de mededeling van Burnet in zijn 'History of my own time'. Men vergelijke slechts: „Buckingham repeated the words often, „do not you see it (your country) is lost?” The Prince's answer deserves to be remembered: he said, he saw it was indeed in great danger but there was a sure way never to see it

80) Volgens de bronnen was ook Arlington hierbij tegenwoordig.

lost, and that was to die in the last ditch . . ." 81) en „Uwe Hoogheid weet dat de Republiek sterven moet; het zou dus een dwaasheid zijn haar te zien sterven." „Dat zal ik ook niet zien, Mylord, zoo waar God leeft!" riep de Stadhouder met kracht. „Denkt Uwe Hoogheid dan in staat te zijn de zieltogende te redden?" „Mischien; maar zeker weet ik een middel om het land mijner geboorte en dat met en dóór mijn geslacht ontstaan is, niet te zien ondergaan. Dat middel is: te sterven bij de verdediging van de laatste schans". 82)

Aan de zijde van den vijand worden Lodewijk XIV, De Luxembourgen en de intendant Robert in sprekende en voor hun karakter illustratieve, maar zeker niet historisch bevestigde tafereeltjes voorgesteld.

Na aangeduid te hebben, wat hij heeft willen vermijden, zet Schimmel in zijn voorbericht uiteen, wat hij wilde bereiken: „Ik heb getracht mij bekend te maken met de historische periode, met de personen die er in leefden en werkten, met de hoofdstroomingen harer gedachten, om daarnaar mijne handeling en mijne karakter te vormen. Ik heb een fictie geleverd, maar met een historischen achtergrond."

Als zodanig is vooral de figuur van Van Arkestejn geslaagd. Hij bezit sterk sprekende persoonlijke eigenschappen, maar ver-tegenwoordigt in zijn opvattingen en optreden tevens een ganse klasse.

Verwonderlijk is 't niet, dat Schimmel, al voelde hij meer sympathie voor de andere personen, juist in de beschrijving van een regent 't best slaagde: in de bronnen uit dat tijdvak vond hij in de eerste plaats wat regenten dachten en besloten; langs de Amsterdamse grachten zag hij de huizen die zij bewoond hadden; in de musea zag hij hun portretten. Geen van de andere personen, die toch eveneens bepaalde kringen moeten representeren, werd als Van Arkestejn tegelijkertijd een karakter en een type.

Semeyns is door zijn bijzondere verhouding tot Van Arkestejn, die hem bevoorrecht en toch zeer klein houdt, geen typisch ver-tegenwoordiger van de 'schamele gemeente', waartoe hij heet te behoren. Schimmel geeft in hem een karakterstudie, waarbij de uiterlijke politieke omstandigheden maar geringe invloed uitoefenen.

Het eerste gedeelte van de roman dient in hoofdzaak om de derde maatschappelijke stand, de adel (in 't bijzonder de landadel) voor te stellen. De beschrijving die Schimmel daarvan geeft is, voorzover zij niet zeer romantisch is, vooral karikaturaal; daartussen komen de waarheidsgetrouwe details maar weinig tot hun

81) Op. cit. I 218.

82) III 136.

recht. Van levensware karakters kan men hier in het geheel niet spreken.

Naast de hoofdpersonen staat nog een ganse reeks bijfiguren, wier rol in de handeling uiterst gering is en wier aanwezigheid hoofdzakelijk verklaard moet worden door des schrijvers wens een volledig beeld van het tijdvak te geven. Deze personen hebben zelden een eigen karakter; wel hebben zij vaak een opvallende karaktertrek, waardoor zij soms tot karikaturen werden van de groep of persoon, die zij moeten voorstellen.

Op dezelfde wijze als hij vroeger in korte schetsjes gegevens over een historisch persoon tot een dramatisch tafereeltje verwerkte, verwerkt hij nu gegevens over maatschappelijke (wan-) toestanden van het tijdvak. Hoewel deze tafereeltjes nooit volkomen los van de eigenlijke handeling staan, vormen zij toch vaak een zo afgerond geheel, dat de schrijver ze vrijwel zonder verandering als afzonderlijke schetsjes onder titels als: 'Een schoolmeester uit de zeventiende eeuw', 'Hoe men over heksen dacht', 'Een saletje in de zeventiende eeuw' e. d. zou hebben kunnen uitgeven.

Belangrijker is de rol, die de spion-marskramer vervult. Hij vertegenwoordigt een mensentype, dat reeds menigmaal door Schimmel voorgesteld was: de man, die met een zeldzame zelfbeheersing in telkens wisselende vermomming dengene dien hij verraadt, in de waan houdt dat hij hem dient. Met een zeker genoegen heeft Schimmel situaties aangebracht, waaruit 's mans sluwheid en behendigheid, zijn toneelspelers-talent blijkt.

Deze aan vroegere romantiek herinnerende figuur (hij is voordien slavenhandelaar en zeerover geweest) handelt, zoals terloops wordt meegedeeld, uit motieven door Schimmels nieuwe overtuiging ingegeven: hij heeft het gevaarlijk en weinig eervol werk van spion in dienst van den Prins op zich genomen om vroeger gepleegde misdaden goed te maken. In 'De Kaptein van de Lijfgarde' formuleert Schimmel dit aldus: „Wat ge deedt, zelfs wat ge dacht, het zal tegen U getuigen overal en altijd, totdat ge de gevolgen van daad en gedachte hebt doen overgaan in andere, die de vrucht zijn van nieuwe daden en gedachten in overeenstemming met hooger behoeften en reiner idealen.”⁸³⁾

In 'Sinjeur Semeyns' blijkt daarvan nog weinig; men krijgt de indruk, dat Schimmel dit motief slechts aanvoert om de aanwezigheid van een dergelijk figuur, wiens romantisch avontuurlijke daden hij zo gaarne beschrijft, enigszins aannemelijk te maken.

Een soortgelijke overweging bracht hem er waarschijnlijk ook toe om zijn onhistorische personen aan het slot in een historisch feit, de aanslag op Abcoude, die daardoor meteen nader verklaard

wordt, te betrekken. Daarmee schoot hij zijn doel echter voorbij. Want de gegeven oplossing is, hoe men die ook beschouwt, niet bevredigend. Van historisch standpunt kan men bezwaar maken tegen het optreden van den Prins van Oranje, nog meer echter tegen dat van Van Arkesteyn. Schimmel stelt het n.l. voor als zou Van Arkesteyn als maarschalk van het Nedersticht bevel voeren over het slot te Abcoude en daar als bezetting louter invaliden hebben ingenomen, om aldus een overval van de Fransen gemakkelijker uitvoerbaar te maken. Indien dit historisch juist was, zou zeker één van de bronnen daarvan iets gemeld hebben. Nergens wordt echter, voorzover ik kon nagaan, van een dergelijk verraad gesproken. Valkenier schrijft slechts, dat het garnizoen te zwak was om een uitval te kunnen doen en dus alleen maar seinschoten gaf. In het werk van De Bordes en Van Sypesteyn: 'De verdediging van Nederland in 1672 en 1673'⁸⁴⁾ staat aangetekend dat Prins Maurits den kapitein Vijgh met 100 man in dit kasteel deed post vatten.

Hiertegen kan men aanvoeren, dat dit tenslotte een tamelijk onbelangrijk detail is; vooral omdat de voorstelling der feiten aan het slot (de Fransen zijn teruggedreven, de troepen van den Prins blijven meester van het dorp) weer historisch juist is en de quasi-historische persoon, Van Arkesteyn dan verdwenen is.

Bedenkelijker is 't, dat Van Arkesteyns' optreden aan het slot moeilijk overeen te brengen is met de in het voorafgaande van hem gegeven voorstelling. Dat hij er toe komt de invallende Fransen niet verder tegen te werken, wordt aannemelijk gemaakt. Dat echter iemand met zijn karakter en van zijn positie op een dergelijke doorzichtige wijze de landsverdediging zou hebben willen en kunnen saboteren, is hoogst onwaarschijnlijk.

Schimmel slaagt 't best, wanneer hij een enkel historisch gegeven kan uitwerken. Zodra hij verschillende gegevens naar eigen keuze met elkaar in verband brengt, speelt zijn fantazie hem veelal parten. Dan komt hij tot allerlei romantische combinaties en intriges. Zo zijn er in 'Sinjeur Semeyns' verscheidene nevenepisodes, die wat hun functie in de handeling betreft gemakkelijk gemist kunnen worden, en in het geheel beschouwd de aandacht maar nodeloos afleiden. Op zich zelf genomen zijn zij echter menigmaal veel natuurlijker en meer levenswaar dan die gedeelten, die voor de eigenlijke handeling onmisbaar zijn.

Zeer spoedig na het verschijnen namen de tijdgenoten 'Sinjeur Semeyns' onder de loupe; recensies verschenen in 'De Gids', de 'Vaderlandsche Letteroefeningen' en de 'Nederlandsche Spectator'.

Zoals reeds uit Schimmels voorbericht bleek, had de algemene opinie over historische romans zich sinds 1864 sterk gewijzigd. Want wat is dit voorbericht anders dan een verdediging van het

84) Verschenen in 1850.

genre tegen de blijkbaar algemener wordende opvatting, dat „de historische roman niet meer van dezen tijd is”?

Ook de recensent in 'De Gids', H. Th. Boelen, begint met te constateren, dat men het bestaansrecht van de historische roman betwist, maar, vervolgt hij, toch maakt de 'Aspasia' van Hamerling nog veel opgang. Het doet hem kennelijk genoeg, dat dus blijkbaar nog velen, evenals hij, „er soms behoefte aan voelen overgeplaatst te worden in een wereld, waarvan datgene wat al te kleine proporties had, is uitgewischt”. In sommige opzichten is hij nog 'ouderwets' dan Schimmel, want z.i. treedt bij een werk uit de Geschiedenis geput de waarheid op de achtergrond en de fantasie op de voorgrond; hij zou liever Prins Willem III hoofdpersoon hebben gezien. Verder heeft hij echter een open oog voor de fouten in Schimmels werk. Hij wijst op de romaneske behandeling van Zweder, die „thuis hoort in den tijd van Scotts volgelingen, den tijd van 'De Schaapherder' en 'De Pleegzoon' om minder goede niet te noemen”; van diens moeder; van den spion-marskramer, die „slechts een romanheld is”; op de vele nevenepisodes, die tot de handeling weinig of geen betrekking hebben; op te vernuftige gesprekken; op de onhistorische details. Maar hij waardeert in 'Sinjeur Semeyns' de uitmuntende keuze van het tijdvak, de grote historiekennis, de prachtige rijke hoofdconceptie, de meesterlijke uiteenzetting van verscheidene karakters, de ware, echt zedelijke strekking, de mannelijke taal, de rijkdom van treffende fragmenten, de zorg waarmede alles is behandeld, de climax in de handeling.

De beide andere recensenten, Jan ten Brink (in de 'Vaderlandsche Letteroefeningen') en A. Isings (in de 'Nederlandsche Spectator') keuren minder af, vooral Ten Brink, maar wijzen toch ook op enkele der boven aangestipte zwakke punten.

Busken Huet recenseerde deze roman niet. Wel schrijft hij in 1877 aan Mevr. Bosboom Toussaint, dat z.i. 'De kroon van Gelderland' van Huf van Buren de beste historische roman is die na 'De Delftsche Wonderdokter' in Holland verscheen.⁸⁵⁾ En later schrijft hij nadrukkelijk, dat hij 'Verzoend' zeer veel hoger dan 'Sinjeur Semeyns' stelt.⁸⁶⁾

Die „ware, echt zedelijke strekking” en het vaderlandse onderwerp hebben deze roman in brede, minder kritische kring blijkbaar wel doen waarden. Enkele aan Schimmel gerichte brieven wijzen tenminste in die richting, evenals het feit, dat reeds in 1878 een tweede druk verscheen.

In 1898 bezorgt de uitgever Roelants zelfs nog een geïllustreerde uitgave in groot octavo. Schimmels vroeger werk wordt dan alleen

85) Brieven van Cd. Busken Huet uitgegeven door zijn vrouw en zijn zoon. II 18.

86) Op. cit. II 196.

nog maar herdrukt als gedeelte van een volledige uitgave. Niet slechts de bovengenoemde factoren, maar ook het feit dat men in 'Sinjeur Semeyns', al vertoont het dan een zekere matheid in vergelijking met vorige romans, toch veel moderner opvattingen van behandeling en uitwerking van een historisch onderwerp vindt, moet daartoe aanleiding gegeven hebben.

In het buitenland heeft er voor deze roman blijkbaar maar weinig belangstelling bestaan; wel vraagt Marie L. J. Mohr (21 Oct. '78) toestemming aan Schimmel om 'Sinjeur Semeyns' in het Duits te vertalen; want „het is tijd dat een talent als het Uwe ook in het buitenland bekend wordt en men het hollandsche wezen in zijn krachtigste uiting, het hollandsche karakter in zijn diepte en edelen ernst, zooals gij het ons voorvoert leert waardeeren . . .” Zij wil de roman aan „de gelezenste duitsche tijdschriften ter plaatsing aanbieden”.⁸⁷⁾ Of dit echter gebeurd is, blijkt niet uit de correspondentie. In ieder geval is de roman in Duitsland niet als afzonderlijk boek verschenen.

Meer dan men na zijn recensie van 1853⁸⁸⁾ zou verwachten, heeft Schimmel de daargenoemde plicht van den schrijver om ook de eigen tijd in romans te verwerken, vervuld. Historische en aan het heden ontleende romans wisselen elkaar in zijn oeuvre uiterst regelmatig af. Op 'De eerste dag eens nieuwen levens' en 'Een Haagsche Joffer' volgde 'Twee vrienden', op 'Mary Hollis' en 'Mylady Carlisle' volgde 'Het gezin van Baas van Ommeren', op 'Sinjeur Semeyns' volgt nu de uitvoerige roman 'Verzoend' (1882). Vergeleken met vroegere dergelijke werken betekent 'Verzoend' een grote vooruitgang: er komen minder melodramatische situaties in voor en het aantal werkelijk naar het leven getekende personen is groter. Busken Huet roemt deze roman zeer in zijn correspondentie. Aan Mevrouw Bosboom-Toussaint schrijft hij: „Zoover het verhaal thans gevorderd is, vind ik het zeer, zeer superieur aan Sinjeur Semeyns. De praktische, plaatselijke Amsterdamsche menschenkennis, door Schimmel als directeur der Crediet-Vereeniging opgedaan, straalt overal door, en het zou mij niet verwonderen zoo deze roman tenslotte bleek Schimmels beste werk te zijn . . .”⁸⁹⁾ En aan Jan ten Brink schrijft hij: „Toen 'Verzoend' voltooid was, maakte ik Schimmel een welgemeend compliment. Ik vind dat zijn verhaal, door het breede van den opzet en door de ingewikkelde samenstelling, zich buitengewoon gunstig onderscheidt van de onbeduidende dorps- en andere vertellingen van een jonger geslacht. Niet alleen bij Sinjeur Semeyns vergeleken, maar ook in

87) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

88) Blikken in de werkelijkheid. De Gids 1853 I.

89) Brieven van Cd. Busken Huet, uitgegeven door zijn vrouw en zijn zoon II, 196.

zich zelf schijnt 'Verzoend' mij toe Schimmels beste werk (in het hedendaagsche en burgerlijke genre) te zijn . . ." (2 Sept. 1882).⁹⁰

Tegenover de aanmerkingen van jongere critici (Esser, Doorenbos) kiest hij meer dan vroeger ooit het geval was, partij voor Schimmel: „De aanvallen op Schimmels roman, waarover gij spreekt, hebben mij niet getroffen. Doorenbos begrijpt Schimmel niet, dunkt mij, wanneer hij hem bij Zola vergelijkt. Zola moest nog geboren worden, bijna, toen Schimmel reeds juist zoo schreef als hij het nu vaak in 'Verzoend' doet . . ." (aan Jan ten Brink. 23 Sept. 1882).⁹¹)

Schimmel is nooit een bewonderaar of navolger van Zola geweest. Wel beschrijft hij menigmaal het onedele en minderwaardige, maar tenslotte overwint het geestelijk hoger staande altijd, zij het dan ook na veel strijd en aanvankelijke nederlagen.

In 'Verzoend' heeft hij zijn overtuiging, zoals hij deze later in zijn 'Opstellen over Spiritisme' ontwikkelt, zonder anachronismen te begaan, kunnen doen uitspreken en uiteenzetten.

De Kaptein van de Lijfgarde.

Veertien jaren gingen voorbij, voordat Schimmel zijn belofte, aan het slot van 'Sinjeur Semeyns' gedaan, vervulde. Dit vervolg verplaatst ons in het jaar 1688: Semeyns, thans kapitein, wordt door Stadhouder Willem III vooruitgezonden naar Engeland om een laatste 'Bijvoegsel tot de Declaratie van Zijne Hoogheid' te doen drukken. Totdat Willem III en zijn troepen geland zijn, houdt hij zich, op aanwijzen van den Hollandsen gezant, schuil in het huis van een oudgediende van Cromwell. Diens pleegdochter, Maud, vat terstond een hartstochtelijke bewondering voor Semeyns op, waardoor de vaderlijke gevoelens, die hij aanvankelijk voor haar koestert, zich volkomen wijzigen. Ook nadat hij zich bij het inmiddels gelande Hollandse leger gevoegd heeft, kan hij de herinnering aan haar niet meer van zich afzetten. Geen krijgsbedrijven brengen hem afleiding, want op de tocht van Torbay naar Londen worden de successen niet door persoonlijke dapperheid, maar door staatsmanskunst behaald. Deze wijze van oorlogvoeren van Willem III stelt hem teleur, en als dan nog één van zijn jongere vrienden wegens ongehoorzaamheid aan de krijgstucht gefusilleerd wordt, en het hem blijkt dat de Stadhouder slechts uit politieke overwegingen geen verzachtende omstandigheden in aanmerking wilde nemen, begint een zekere wrok zijn gevoelens voor Willem III te vertroebelen. In deze stemming denkt hij er niet aan de raad op te volgen van hen, die hem in overweging geven om Maud, die in

90) Brieven van Cd. Busken Huet, uitgegeven door zijn vrouw en zijn zoon II, 236.

91) Brieven van Cd. Busken Huet. II, 238.

jongensklere tot hem doordrong, weg te zenden. Weer wordt hij naar Londen vooruitgezonden, ditmaal om de vlucht van Jacobus II te bewerken. Zodra de Prins in Londen is aangekomen, wordt hij kapitein van de lijfgarde. Hoewel hij er zichzelf in zijn beste ogenblikken diep om veracht, kan hij zich niet meer losmaken van Maud, die hem weldra te oud vindt en hem, bijgestaan door hun hospita, bedriegt. Op velerlei wijzen trachten aanhangers van Jacobus II den Koning-Stadhouder in de eerste jaren van zijn regering tegen te werken. Volgens Schimmel beraamt Catherine Sedley, minnares van Jacobus II, aan wie het verblijf in Londen nog niet ontzegd is, een moordaanslag op Willem III. Zij zoekt contact met Semeyns; maar in een gesprek met hem blijkt haar, dat zij hem niet tot plichtsverzuim zal kunnen bewegen. Zij tracht nu op de hoogte te komen van zijn huiselijke omstandigheden, en ontdekt dat Maud met hem samenwoont. Maud kent haar van vroeger, zonder haar naam te weten; want zij kwam, beweerend, dat zij Mauds tante was, altijd controleren of haar pleegouders haar goed verzorgden. Maud heeft nooit anders dan verachtelijk over Catherine Sedley horen spreken. Nu verneemt zij dat deze haar rijke en machtige beschermster was. Bovendien vertelt Catherine Sedley haar, om haar te overreden Semeyns te verlaten, dat zij niet haar tante maar haar moeder is. De lezer verneemt ook, dat Jacobus II Mauds vader is. Dié moeder wil Maud echter niet volgen en van haar aanvaardt zij geen aanmerkingen op haar gedrag. Semeyns is dus de grote hinderpaal, zowel voor Catherine Sedley's plannen t.o.v. Willem III als voor die t.o.v. Maud. Maar zij kent nu zijn zwakke punt. Op een avond dat hij wacht heeft bij het paleis, doet zij hem een briefje zenden, waarin hem mededelingen over een medeminnaar worden beloofd. Hij verlaat zijn post, wordt in het hem aangeduide huis enige tijd gevangen gehouden en wordt pas vrijgelaten, nadat een aanhanger van Catherine Sedley een aanslag op den Koning-Stadhouder heeft gepleegd. De verdenking valt op Semeyns; daar zijn schuld echter niet bewezen kan worden, wordt hij slechts uit de dienst ontslagen.

Intussen is zijn vrouw, die reeds lang geen bericht van hem ontving en vage geruchten over zijn gevangenneming vernam, met haar beide kinderen naar Engeland overgestoken. Juist op het ogenblik, dat Semeyns na zijn vrijlating bij Maud terugkomt met het doel haar en zichzelf te doden, komt Geertruid daar met haar kinderen. Semeyns volgt hen naar hun kosthuis, maar voelt zich te schuldig om bij hen te blijven. Nog steeds acht hij zelfmoord de enige oplossing, totdat een gesprek, dat hij in een koffiehuis hoort, hem tot andere gedachten brengt. Het wordt hem duidelijk, dat „wat hij deed en zelfs dacht overal en altijd tegen hem zal getuigen, totdat hij de gevolgen van daad en gedachte zal hebben doen overgaan in andere, die de vrucht zijn van nieuwe daden en gedachten

in overeenstemming met hoger behoeften en reiner idealen". Ten tweede male wordt Semeyns van wanhoop gered door een betoog, dat hier al evenzeer een anachronisme is als in 'Sinjeur Semeyns' ⁹²⁾ Maar evenals daar heeft het belangrijke gevolgen voor de handeling. Semeyns neemt nu dienst als gewoon soldaat bij het regiment Hugonoten, dat in Ierland voor Willem III strijdt. Hij blinkt er uit door dapperheid en doodsverachting. Tijdens de slag aan de Boyne vangt hij een voor Willem III bestemd schot op, en blijft zwaargewond op het slagveld liggen, totdat zijn vrouw, die hem ook daar kwam zoeken, hem vindt. Gerehabiliteerd in eigen oog en in dat van den Koning-Stadhouder, wordt hij na zijn herstel benoemd tot „meesterknaap van de wildernissen op de Veluwe”.

Naast de lotgevallen van zijn onhistorischen hoofdpersoon verwerkt Schimmel hier een groot aantal historische gebeurtenissen. Hij begint zijn roman met een beschrijving van de wijze, waarop de Stadhouder vóór zijn vertrek naar Engeland afscheid nam van de Staten-Generaal en van de Staten van Holland. Wagenaar ⁹³⁾ citeert alleen de toespraak, die Willem III in eerstgenoemde vergadering gehouden zou hebben, Aitzema ⁹⁴⁾ alleen die in laatstgenoemde. Schimmel neemt enkele zinsneden van de door Wagenaar en een vrij belangrijk gedeelte van de door Aitzema geciteerde toespraak letterlijk over. Wagenaar eindigt dit gedeelte met de mededeling: „Teder en niet zonder tranen van de zijde der Staten viel dit scheiden; schoon de Prins zijn gewone deftigheid en onaanvaardelijkheid behield”. Schimmel brengt hier niet slechts actie in; ook voor zijn toch wel zeer van die van Wagenaar afwijkende beschouwing van 's Prinsen karakter vindt hij steun: „Al de aanwezigen waren oppgerezen, omringden den Stadhouder met tranen in de oogen en drukten hem de hand..... „God Almachtig geleide U, helpe U en brenge U weer tot ons, uw beste vrienden!” zoo snikten, zoo riepen, zoo prevelden allen, zelfs de Afgevaardigden van Amsterdam, En hij, zoo deelden ooggetuigen mede, bleef kalm en rustig, zeide niets, terwijl hij de hem toegestoken handen drukte. Het krampachtig kuchjen echter en de luide moeilijke ademhaling vertelde, aan wie hem kenden, genoeg van den storm, die er inwendig woedde, maar dien de mannelijke wil zocht te bezweren en, zoo als bijna altijd, ook bezwoer.”

Met de taak, die Semeyns in Engeland te volvoeren heeft, hangen enige hoofdstukken, gewijd aan Sunderland, Jacobus II en Churchill samen. De landing bij Torbay en de tocht van het leger naar Londen worden beschreven, evenals de komst van Willem III in Ierland en de slag aan de Boyne.

92) Schimmel verkondigt hier vooral opvattingen van H. Ullrici (1806—1884), wiens filosofische werken 'Gott und die Natur' en 'Gott und der Mensch' hem sterk beïnvloedden. Verg. hiervoor blz. 17.

93) Op. cit. XV 473.

94) Saken van Staat en oorlog, dl. III, bldz. 153.

Schimmels voornaamste bron hiervoor was Macaulay's werk. Daarnaast heeft hij Wagenaar en Aitzema geraadpleegd. Enkele door Schimmel vermelde details van de landing bij Torbay zijn n.l. bij Wagenaar en Aitzema, niet bij Macaulay te vinden. Voorts bestudeerde hij ook Burnet: 'History of my own time', en Henry Sidney: 'Diary of the Times of Charles II', en mogelijk L. Ranke: 'Englische Geschichte'.

De vergelijking met Macaulay's werk toont aan, dat Schimmel verscheidene historisch-anecdotische mededelingen omtrent personen of toestanden vrij bewerkte en, soms in ander verband, in zijn roman opnam. Een karakteristiek antwoord door Seymour in Salisbury aan Willem III gegeven⁹⁵⁾ en een gezegde van den ouden jurist Maynard bij de ontvangst van Willem III te Londen⁹⁶⁾ vindt men in 'De Kaptein van de Lijfgarde' bij de beschrijving van de eerste officiële receptie ten hove vermeld.⁹⁷⁾ Over Koningin Mary schrijft Macaulay o.a.: „Mary had a way of interrupting tattle about elopements, duels, and playdebts, bij asking the tattlers, very quietly yet significantly, whether they had ever read her favourite sermon, Doctor Tillotson's on Evil Speaking”⁹⁸⁾ In 'De kaptein van de Lijfgarde' komt Geertruid koningin Mary's hulp voor Semeyns inroepen op het ogenblik, dat zij Tillotson's verhandeling „over de kwaadsprekendheid” voorleest, omdat „een harer dames den vorigen dag veel over zekere personen, die vijandig aan het nieuwe Hof waren, gesproken had, en wel in dier voege, dat het de spottende vroolijkheid niet weinig had opgewekt.”

Macaulay citeert in zijn aantekeningen herhaaldelijk spotdichtjes om de gevoelens van de verschillende partijen weer te geven. Schimmel kiest er twee uit,⁹⁹⁾ vertaalt ze en laat ze, terwijl een jachtgezelschap op de komst van den Koning wacht, door een Tory en een aanhanger van Willem III voorlezen.

Naast deze vrije bewerkingen vindt men echter ook gedeelten, die hij letterlijk vertaald overnam: men vergelijke slechts de beschrijving van de landing te Torbay, die van de opmars naar Londen, die van de vlucht van Jacobus II in 'De Kaptein van de Lijfgarde'¹⁰⁰⁾ met die in Macaulay's werk.¹⁰¹⁾ Eveneens die van de aankomst van Willem III bij het leger in Ierland en van de hoofdmomenten van de slag aan de Boyne in 'De Kaptein van de Lijfgarde'¹⁰²⁾ met Macaulay's beschrijving.¹⁰³⁾

95) Macaulay op. cit. II, 504.

96) Macaulay op cit. II, 581.

97) II 95, 96. Uitgave in 3 delen bij H. A. M. Roelants, Schiedam 1888.

98) Op. cit III, 53.

99) Op cit. III 59, en III 406.

100) I 214 vgg. en II 67 vgg.

101) II 477 vgg. en II 577 vgg.

102) III 191 vgg.

103) III 615 vgg.

Ook in één van zijn eerste historische schetsen, 'Achtien Brumaire', stelde Schimmel zich soms geheel op het standpunt van den geraadpleegden geschiedschrijver en nam hij diens voorstelling letterlijk over. Daar vestigde hij er echter niet de aandacht op. Hier doet hij dat wel. Reeds in het voorbericht verontschuldigt hij zich erover: „Het tijdvak ook, dat ik in beeld had te brengen, was zóó rijk, zóó grootsch, dat de tooverstaf der fantasie de historische feiten nauw durfde aanraken, uit vreeze van heiligschennis te plegen. Toch heb ik mij aan eene reproductie van zulk een tijdvak gewaagd.

Blijkt het, dat de Verbeelding tekort is geschoten, dan pleite alleen in haar voordeel, dat zij de gestaafde historie niet heeft beleedigd. Heeft zij niet de gebiedster kunnen zijn, zooals ze in het kunstwerk behoorde te wezen, en is ze veeleer tot dienaarssse afgedaald, ze heeft zich dan toch een trouw en een eerbiedig dienende getoond”.

Als inleiding op zijn beschrijving van de landing te Torbay schrijft hij: „Verrukkelijk schouwspel, zij 't ook dat wij 't thands alleen gaan bewonderen aan de hand des Geschiedschrijvers”!

Dit alles toont wel, dat Schimmel thans dit overnemen van gedeelten van zijn bronnen als een eigenlijk niet goed te praten zwakheid beschouwt.

Behalve de „grootschheid van het tijdvak” zal ook het feit dat hij in zijn waardering van personen en feiten zo volkomen met Macaulay overeenstemde, tot deze 'zwakheid' hebben bijgedragen.

Macaulay's karaktertekeningen van historische personen neemt hij over: Churchill; ¹⁰⁴) Sunderland; ¹⁰⁵) Jacobus II. ¹⁰⁶)

Alleen waar 't Willem III betreft geeft hij meer dan zijn toch reeds uitvoerige bron. Er zijn verscheidene episoden in 'De Kaptein van de Lijfgarde', waarin Schimmel dezen bij uitstek historischen persoon in „toestanden voorstelt, waarin hij wel heeft kunnen verkeren, maar niet verkeerd heeft”. ¹⁰⁷) Men behoeft daarom nog niet te veronderstellen, dat Schimmels opvattingen zich sinds 1875 zó zeer gewijzigd zouden hebben. Schimmel koos zich echter in deze roman „een gladde baan”, waarop „uitglijden” voor iemand met zijn aanleg onvermijdelijk werd. Hem was het niet mogelijk dit *tijdvak* te beschrijven zonder Willem III zelf ten tonele te voeren. En om deze figuur te doen kennen, acht hij de bewerking van enkele historisch vaststaande feiten blijkbaar onvoldoende. De talloze gegevens, die niet een bepaald feit, maar een karaktereigenschap, een heersende opvatting aanduiden, boden hem een uitgangspunt voor tafereeltjes van eigen vinding: Willem III met

104) 'Kapt. v. d. Lijfgarde' I 120, Macaulay II, 252.

105) 'Kapt. v. d. Lijfgarde' I 82, Macaulay II 369; 442.

106) Passim.

107) Voorbericht 'Sinjeur Semeyns', waar hij dit afkeurt.

Semeyns,¹⁰⁸) met Prinses Mary,¹⁰⁹) met Bentinck en Semeyns,¹¹⁰) met Burnet en Semeyns,¹¹¹) Willem III op een receptie,¹¹²) in het leger,¹¹³) op het slagveld,¹¹⁴) op 't Loo bij Semeyns,¹¹⁵) waarin hij de slechts aangeduide eigenschappen door woorden, gebaren, daden illustreert. In de regel zijn dit maar korte stukjes, die het verhaal, ook al speelt de hoofdpersoon, Semeyns, er geen rol in, niet noemenswaardig onderbreken. Slechts éénmaal is dit niet het geval. Daar wordt in vier opeenvolgende hoofdstukken zoveel meer aandacht aan Willem III dan aan Semeyns geschonken, dat men vrijwel van een afzonderlijk schetsje in de roman kan spreken. Toch is dit gedeelte¹¹⁶) niettegenstaande bovengenoemde tekortkomingen — de vrije interpretatie der historie en het verdringen van den eigenlijken hoofdpersoon — een nadere beschouwing waard, omdat Schimmel hierin door compositie en inhoud een zeer sprekend beeld van de politieke moeilijkheden, waarmee Willem III voortdurend, maar vooral in 't voorjaar van 1690 te kampen had, wist te geven.

Hoofdst. 4 geeft een exposé: gesprekken tusschen Whigs, Tories en Hollandse edellieden, die a. h. w. samengevat worden in twee door hen voorgelezen spottichtjes.

Hoofdst. 5 toont Willem III in een door de telkens ondervonden tegenwerking uiterst geprikkelde en sombere stemming, in gesprek met hem trouwe personen, Hollanders uit zijn naaste omgeving en Burnet.

Hoofdst. 6: Willem III bespreekt enkele van zijn grieven met de trouwste en meest toegewijde zijner volgelingen, Koningin Mary; hun gesprek wordt onderbroken door de komst van Lord Godolphin, aan wien Willem III zijn ontslag uit de Geheime Raad aankondigt, omdat hij een briefwisseling met Koning Jacobus II onderhield. — In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat Schimmel door deze episode tevens een niet volkomen opgehelderd historisch feit tracht te verklaren. Bij Macaulay lezen we n.l.: „Godolphin voluntary left the Treasury; why, we are not informed”,¹¹⁷) en „Godolphin, whom he (Caermarthen) did not love, and could not control, but whose financial skill had been greatly missed during

108) I 24—29.

109) I 29—36.

110) I 242—246.

111) I 280—285.

112) II 94—100.

113) III 197—200.

114) III 280—281.

115) III 301—304.

116) Boek VI hfdst. 4, 5, 6, 7: in de uitgave van 1888 is hier in de nummering der hoofdstukken een fout geslopen, daar twee opeenvolgende hoofdstukken 7 genummerd zijn. Bedoeld wordt alleen het eerste der twee hoofdstukken.

117) III 549, d.i. voorjaar 1690.

the summer, was brought back to the Treasury, and made First Commissioner".¹¹⁸⁾ De uitgever van Henry Sidney's 'Diary' merkt echter in een noot op, dat Burnet, wiens oordeel Macaulay hier deelt, zeker minder gunstig over Godolphin geoordeeld zou hebben, indien hij geweten had, wat Chalmers later ontdekte, dat Godolphin n.l. terwijl hij in dienst van Willem III was, een briefwisseling met Jacobus II onderhield. Een later bericht¹¹⁹⁾ verklaart, dat deze briefwisseling pas na 1691 begon. Indien dit laatste Schimmel bekend is geweest, heeft hij hier van het recht van den kunstenaar om aan te vullen, wat de geschiedschrijver ontdekte, gebruik gemaakt.¹²⁰⁾ Hoe dit ook zij: Schimmel heeft er zorg voor gedragen, dat zijn voorstelling op de vaststaande historische feiten aansluit door Willem III na dit onderhond te doen opmerken: „Dié durft in drie maanden geen woord meer kikken. Hij is knap zijn kop mag op zijn schouders blijven hij is later te gebruiken — de fielt"! —

Tenslotte geeft hoofdst. 7 het hoogtepunt, waartoe de haat van de Engelsen kon komen: er wordt een aanslag op Willem III gepleegd, waarbij echter alleen de knecht, die naast hem loopt, gewond wordt. Hier wordt het verband tussen dit gedeelte en de eigenlijke hoofdpersoon hersteld; want deze aanslag was mogelijk, doordat Semeyns uit dwaze jaloersheid zijn post verliet. Het hoogtepunt van het schetsje vormt het keerpunt in Semeyns' leven. De inwendige strijd van Semeyns vóór hij tot deze mate van plichtverzaking komt, wordt beschreven. Maar dan valt alle aandacht weer op Willem III, op de wijze waarop hij de avond doorbrengt, en op de aanslag; slechts een ogenblik komt Semeyns nog ter sprake, omdat zijn uniformjas op de plaats waar de aanslag gepleegd werd, wordt gevonden. Willem III blijft hoofdpersoon tot het einde van dit hoofdstuk, waarvan de laatste zinsneden, in overeenstemming met het geheel, volkomen het karakter van een afsluiting van een episode en niet van een hoofdstuk dragen: „De dolksteek was op zijn (Willem III) hart gericht geweest en had bij zijn vooroverbuigen Jans schouder, die toen op dezelfde hoogte zich bevonden had, getroffen. „In Gods Raad was anders besloten. Wat vermag de mensch tegen de voorbeschikking Gods?" Zijn Majesteit was van de waarheid van het leerstuk zoo innig overtuigd, dat hij het rustigst van allen zich vertoonde en kalm te bedde ging. De benauwdheid bleef hem echter den geheelen nacht bij en verjoeg den slaap, die toch zoo noodig ware geweest om kracht te geven voor den gewichtigen arbeid van den volgenden dag: de ontbinding van het Parlement en het weg zenden van het Whig-Ministerie".

118) III 719, d.i. ongeveer December 1690.

119) Dictionary of national Biography.

120) Zie zijn recensie 'Een historische roman' in De Gids 1857 II.

Met een dergelijke verwijzing naar de toekomst pleegt Schimmel zijn historische romans en schetsjes te besluiten; blijkbaar heeft hij zelf het afgeronde karakter van deze episode ook gevoeld.

In geen der genoemde bronnen wordt van deze aanslag melding gemaakt. Schimmel laat dan ook in zijn verhaal Willem III enige malen nadrukkelijk zeggen, dat hiervan met het oog op zijn verdere plannen niets mag uitlekken. Zo past dit gedeelte, oppervlakkig beschouwd althans, geheel in het historisch verband. Maar in een volgend hoofdstuk maakt zijn verhaal het hem moeilijk om deze fictie vol te houden: Semeyns' echtgenote en kinderen moeten in Londen komen om hem voor een wanhoopsdaad te behoeden. Geertruid heeft dus in Amsterdam van Semeyns' gevangenneming gehoord. Maar hoe? „Zou Mr. Nikolaas Witsen weer „langtong” zijn geweest en bij zijn aankomst te Amsterdam dadelijk als nieuwtjen hebben verteld wat in Londen verzwegen werd? Mijnheer Van Arkesteyn toch had Geertruid verteld wat men hier nog niet scheen te weten. Het traktaat, dat Witsen meebracht, had hem zeker strakke gezichten en gramme blikken bezorgd. 't Kon zijn dat hij er op bedacht was geweest eenige afleiding en ontspanning te bezorgen, door een belangrijk nieuwtjen er bij te vertellen”.¹²¹⁾ Vager en onzekerder kan 't al niet.

Schimmel heeft een dergelijke verklaring nodig, maar voelt blijkbaar zelf, dat hij daarmee zijn vorige fictie onmogelijk maakt.

Bij de beschrijving van alle reeds genoemde historische personen hield Schimmel zich, zij 't dan met een enkele vrije uitweiding, ook wat hun karaktereigenschappen betreft aan de officiële historische gegevens. Slechts voor één historische persoon had hij niet die eerbied, waarvan in zijn voorbericht sprake is, n.l. voor Catherine Sedley, Gravin van Dorchester. De eerste gegevens, die hij over haar verstrekt, ontleent hij aan Macaulay.¹²²⁾ Verder laat hij wat haar daden betreft zijn fantazie vrij spel. In de wijze waarop zij intrigeert om de moordaanslag op Willem III te doen slagen en in die waarop zij tracht Maud weer onder haar voogdij te krijgen, moge zich haar karakter wellicht niet verloochenen, erg waarschijnlijk is dit alles niet. Zelfs aan het slot keert hij niet tot de historische feiten terug. Volgens de roman wordt zij na de slag aan de Boyne (Juni 1690), terwijl zij krankzinnig geworden op het slagveld rondzwerft, zoekend naar het lichaam van Semeyns, op wien zij de dood van Maud en het mislukken van de aanslag op Willem III wil wreken, als lijkenroofster gedood. In werkelijkheid hertrouwt zij nog in 1696.¹²³⁾ Al vermeldt Macaulay dit niet, hij noemt wel

121) De Kaptein van de Lijfgarde III 50.

122) Verg. „De Kaptein van de Lijfgarde” I 102 vgg. en Macaulay II 69 vgg.

123) Dict. of National Biography.

een brief van haar van December 1690, waarin zij Jacobus om geld vraagt, daar zij zijn dochter moet onderhouden.¹²⁴⁾

Hier is de verbeelding dus geen dienaressse gebleven. Waarschijnlijk heeft Schimmel door haar optreden de mededeling van Macaulay, dat de Jacobiten voortdurend samenzwoeren, willen illustreren. Ook hier blijkt, dat wanneer de gegevens Schimmel veel vrijheid laten, zijn fantasie hem gemakkelijk te ver voert.

Tegenover personen, wier levensloop in de bronnen min of meer uitvoerig wordt beschreven, staan andere wier bestaan daar slechts vermeld wordt. Tot dezulken behoort Maud. Het is bekend, dat uit de verhouding tussen Catherine Sedley en Jacobus II enige kinderen geboren werden, die meest jong stierven.¹²⁵⁾ De door Macaulay genoemde brief bevestigt het bestaan van een dochter omstreeks 1690. Hoe vrij deze weinige gegevens hem ook lieten, toch bracht hij er nog een wijziging in aan door deze dochter van Jacobus II en Catherine Sedley reeds in het begin van 1690 te doen omkomen.

Ook hier doet Schimmel, en ditmaal was het vanzelfsprekend, het kind in een geheel andere omgeving dan de ouders opgroeien. Op het platteland in een eenvoudig gezin wordt Maud grootgebracht. Maar eigenschappen, die daar verborgen bleven, openbaren zich zodra zij in moeilijkheden komt; dan geeft zij zich heel gemakkelijk aan haar hartstocht voor Semeyns over, om hem na korte tijd al te bedriegen. Wanneer Catherine Sedley haar echter, met het doel om haar met een uiterlijke schijn van eerbaarheid uit haar Londense omgeving te verwijderen, doet huwen met een geheel van haar afhankelijk jong edelman, die heeft moeten beloven Maud terstond na de huwelijksvoltrekking bij haar (Catherine Sedley) te brengen, en Maud merkt, dat haar gedwongen echtgenoot en diens vriend haar slechts als een stuk koopwaar beschouwen, werpt zij zich in de Theems en verdrinkt. Zo blijkt zij toch anders dan haar ouders te zijn, want háár werd de gemeenheid te walgelijk. Door deze daad van haar wil wierp zij de schande van zich af, schrijft Schimmel aan het slot. In de eigenlijke intrige speelt Maud geen actieve rol. Zonder het te beseffen wordt zij daarvoor door de oudere intrigante gebruikt.

In grote lijnen is er veel overeenkomst in de omstandigheden, waarin „het jonge meisje” in Schimmels historische en onhistorische romans geplaatst wordt. Zonder ouders en met beschermers, die haar veelal als lokaas in hun intriges gebruiken, moet zij aan velerlei moeilijkheden en verleidingen het hoofd bieden. Dit betekent niet, dat Schimmel er een clichétype van maakte. Zij hebben ieder haar eigen karaktereigenschappen, die haar gedrag bepalen.

Maud is de eerste in deze reeks, wier gedrag zich aanvankelijk

124) III 725.

125) Dict. of National Biography.

niet onderscheidt van dat van de oudere courtisane. Haar ontwikkeling van kind tot volleeerde coquette verloopt zeer snel en wordt maar ten dele gemotiveerd. Schimmel heeft dit zelf blijkbaar ook gevoeld, te oordelen naar de opmerking, waarmee hij in 't begin van de roman, een gesprek tussen Maud en Semeyns onderbreekt: „Semeyns had weder reden zich te verbazen over de spoedige ontwikkeling van de vrouw in dat kind. Hij kon ook niet weten wat er in het hart van dat vroeg-rijp kind reeds maanden lang was omgegaan. Hij begreep bovendien niet, dat aanwending van krachten ontwikkeling van krachten ten gevolge heeft en dat moeitevolle strijd juist de middelen om dien strijd te voeren doet vermeerderen”.¹²⁶⁾ Deze vage opmerking, waarin noch 'de strijd' noch 'de krachten' nader gedefinieerd worden, brengt niet veel licht.

Op het eerste gezicht is Mauds ontwikkeling zelfs in strijd met hetgeen men, Schimmels andere romans kennende, geneigd is achter deze stelling te zoeken, dat n.l. een karakter zich onder moeilijke omstandigheden gunstig ontwikkelt. Hier gaat het schijnbaar juist andersom.

Pas aan het slot blijkt, dat Schimmel geen nieuwe mogelijkheid heeft willen illustreren, maar wel degelijk zijn vroegere opvatting getrouw bleef. Peinzend over het verleden denkt Semeyns aan Maud, „het kind der schande, die de smetten, een erfenis misschien van vroegere bestaansvormen, voor een deel verloor . . .” Daarmee wordt dus de aanwezigheid van een onbeperkt aantal niet te motiveren eigenschappen verondersteld, waarop Mauds gedrag nog als een overwinning beschouwd kan worden. Vooral haar zelfmoord, het opzettelijk ontvluchten van een verdorven omgeving, wenst Schimmel als zodanig op te vatten.

In het voorafgaande is in een gesprek, dat Semeyns van het plegen van zelfmoord weerhoudt, uiteengezet dat 's mensen geest, datgene dat de verantwoordelijkheid draagt van wat men doet en denkt, onverderflijk is. De eenling zal eens in- en opgaan in de alheid, het volmaakte. Dat deze ontwikkeling niet in één mensleven voltooid is, wordt daar terloops gezegd. Thans is Schimmel op dit punt duidelijker door, zij het dan met 'misschien' de mogelijkheid van reïncarnatie ter sprake te brengen. Een roman is niet de plaats waar de juistheid van een dergelijke overtuiging bewezen behoeft te worden. Wel mag men verwachten, dat de overtuiging van den schrijver niet maar uit één enkele passage, doch uit al het meegedeelde blijkt. In 'De Kaptein van de Lijfgarde' is dit niet het geval. Daar wordt aanvankelijk de indruk gewekt, dat Schimmel evenals in zijn vorige romans uitgaat van een zekere overeenkomst in karakter bij ouders en kinderen; een paar maal wordt b.v. op een gelijke eigenschap van Maud en Catherine Sedley en van Maud

126) 'De Kaptein van de Lijfgarde' I 318.

en Jacobus II geweest.¹²⁷⁾ Nergens wordt op een ander mogelijkheid gezinspeeld, tot het slot plotseling deze hypothese brengt.

Men mag uit het feit, dat Schimmel deze veronderstelling hier oppert, afleiden dat hij zelf reeds van de juistheid daarvan overtuigd was. Dit alles lag hem te na aan het hart dan dat hij er lichtvaardig over zou schrijven. Het is echter jammer, dat hij met een commentaar van enkele regels Maud en Semeyns in het schema van die overtuiging tracht te wringen.

Evenals in vorig werk doet het slot aan de algemene indruk geen goed.

Deze eigenaardigheid van vrijwel al Schimmels historische romans doet veronderstellen, dat diens kritische zin voor de werkelijkheid hem telkens weer de scheppingen van zijn romantische fantazie onaanvaardbaar deed achten. Het slothoofdstuk brengt immers altijd een correctie van het voorafgaande: historische personen worden weer in het officiële historische spoor gebracht; of een — menigmaal zeer aanvechtbare — redelijke verklaring, die in den regel vooral de onhistorische personen geldt. Als zodanig kan de slotbeschouwing over Maud opgevat worden. Waar hij een nadere verklaring noodzakelijk achtte, was 't vanzelfsprekend, dat hij deze zocht te ontlenen aan zijn groeiende overtuiging. Aan die overtuiging is zijn slotbeschouwing over Semeyns in nog sterker mate aangepast. De lotgevallen en de daden van Semeyns licht hij daarbij niet nader toe. Laatstgenoemde behoeven dat ook niet: zij vloeien zeer begrijpelijk uit elkaar voort.

Wél mag men betwijfelen of een persoon, die een dergelijke vertrouwenspost in de onmiddellijke omgeving van den Koningsstadhouder bekleedde, ontslagen en in andere functie weer aangesteld kon worden, zonder dat één der bronnen er melding van maakt.

Met grote zorg heeft Schimmel de factoren gekozen en uitgewerkt, die tot Semeyns' zedelijke achteruitgang leiden: 1°. zijn verhouding tot Geertruid, wier grote liefde voor hem zich steeds achter een zekere stugge hooghartigheid verbergt, waardoor hij het gevoel heeft, dat zij hem niet nodig heeft; 2°. zijn verhouding tot Willem III: steeds heeft hij hem bewonderd, maar..... anderen, die 't z.i. minder verdienden, maakten sneller promotie dan hij; Willems politieke overwegingen kan hij niet volgen, hij kan de wijze waarop de successen in Engeland behaald worden niet waarderen; daarbij komt dan nog de terechtstelling van zijn vriend. Zo maakt zijn bewondering plaats voor een groeiende onwil, die hem tenslotte achter al 's Prinsen woorden en daden een geheime listige bedoeling doet zoeken. In deze ontevreden mismoedige stemming is hij zwak tegenover Maud, wier aanvankelijk spontane, harts-

127) II 152, II 298.

tochtelijke liefde zozeer verschilt van Geertruids schijnbare koelheid.

De bewering van Casimir,¹²⁸⁾ dat Schimmel Semeyns waarschijnlijk op Maud deed verlieven om hem daardoor tot middelpunt van een reeks spannende avonturen te maken, lijkt mij daarom ook onjuist. De zorgvuldige voorbereiding enerzijds, en de aandacht die Schimmel anderzijds schenkt aan de verschillende stadia in de liefdesbetrekking tussen „den ouden minnaar en zijn jong lief” — stadia die hij door een korte dialoog, door een enkele opmerking raak en scherp weet aan te geven — tonen voldoende aan, dat de uitwerking van dit psychologisch gegeven hier hoofdzaak voor hem is.

In het gedeelte volgend op Semeyns' ontslag als kapitein van de Lijfgarde, zoekt Schimmel een niet meer uitsluitend psychologisch probleem op te lossen. In tegenstelling met het voorafgaande, waar de gebeurtenissen over het algemeen logisch uit elkaar voortvloeien, speelt thans de toevallige samenloop van omstandigheden een belangrijke rol: Semeyns wil Maud en zichzelf doden juist op het ogenblik dat Geertruid met de beide kinderen daar komt; Semeyns hoort in een slecht bekend staand café een uiterst belangrijk gesprek over 's mensen bestemming; Geertruid zoekt hem in Ierland en vindt na weinig omzwerven een schuilplaats in het blokhuis van zijn compagnie; Semeyns komt juist op tijd op het slagveld om het voor Willem III bestemde schot op te vangen; tenslotte vindt Geertruid hem 's avonds na een ogenblik zoeken dodelijk gewond op het slagveld, op het moment dat een krankzinnige hem tracht te doden.

In al Schimmels vroegere — historische en onhistorische — romans stierf degene, die onrecht gepleegd had, meestal onmiddellijk na de ontdekking daarvan. Diens eigen berouw of boetedoening en de houding van het slachtoffer te zijnen opzichte bleven buiten beschouwing. Schimmel had geen antwoord op deze vragen en dus bleef het slotaccoord: de mortuis nil nisi bene.

Nu is dit anders. Het is zijn overtuiging, dat in de ontwikkelingsgang van 's mensen eeuwige geest naar volmaaktheid slechts dán gepleegde onzuivere daden niet meer tegen iemand zullen getuigen, wanneer men de gevolgen van de daad zal hebben doen overgaan in andere, die de vrucht zijn van nieuwe daden in overeenstemming met hoger behoeften en reiner idealen.

Over de aard dier daden bestaat voor Schimmel geen twijfel; in zelfvernederen en onthouding van al wat het leven veraangenaamt neemt Semeyns deel aan de Ierse veldtocht. Op de vraag 'wanneer zijn de gevolgen nu uitgewist?' heeft Schimmel nog géén antwoord. De schijndood van Semeyns moet hier een oplossing geven: „hij (Semeyns) was een verrezene uit de dooden, in meer dan ééne

128) R. Casimir: *Lessen in Letterkunde*.

beteekenis! Hij voelde 't, hij had het reeds lang gevoeld, dat hij niet had kunnen verrijzen als langs den weg dien hij was opgevoerd. Hij had willeloos en krachteloos moeten nederliggen, als omstren- geld door de armen van den doodsengel, om verzoend te worden met zichzelf, om overtuigd te worden dat de gevolgen van het misdrijf zijner ziele waren uitgewischt".¹²⁹⁾

Hiermee wordt aan het algemeen gestelde probleem wel een zeer bijzondere oplossing gegeven. Bovendien verzwakt Schimmel dit betoog nog door hetgeen hij er betreffende Semeyns' verhouding tot Maud op laat volgen.

Tegenover de levenden heeft Semeyns zich gerehabiliteerd, met zichzelf is hij verzoend, maar Maud heeft zelfmoord gepleegd vóór die tijd. Semeyns vraagt zich nu af: „Is ook dát gezoend? Is ook dát geboet?" maar „het laatst, dat hij zich die vraag hoorde doen, was 't of er een antwoord werd gegeven in de woorden, welke in hem of buiten hem klonken: „dat de gemeenheid haar te walgelijk werd, dat zij de smetten, een erfenis misschien van vroegere bestaansvormen, voor een deel althans verloor, dat zij kan voort- schrijden op nieuwe banen, dankt zij voor een goed deel toch aan U!".¹³⁰⁾

Het lijkt onwaarschijnlijk, dat Semeyns, wiens opvatting in een vorig gedeelte aldus wordt weergegeven: „Maud, de ellendige, die hem zoo ongelukkig had gemaakt, maar die hij — het geweten sprak! — met gelijke munt had betaald..."¹³¹⁾ nu plotseling der- mate van zijn invloed ten goede overtuigd zou kunnen worden, dat hij dáárin in alle ernst een reden zou vinden om ook het tegenover haar misdrevene 'gezoend' te kunnen en mogen achten. Daaren- boven wordt door niets in het voorafgaande aannemelijk gemaakt, dat Semeyns aan deze 'in of buiten hem klinkende woorden' nu juist zo grote waarde zou hechten.

Men kan een parallel trekken tussen dit schijnbaar moraliserende slot en dat van 'Mylady Carlisle'. Daar werd het historisch ver- band te plotseling hersteld. Hier moet in enkele hoofdstukken, die voor een deel nog aan de mededeling van historische feiten zijn gewijd, blijken welke levensbeschouwing Semeyns zich eigen maakte. Vandaar dat hem in snelle, niet altijd meer waarschijnlijke opeenvolging velerlei overkomt, dat gelegenheid biedt tot illustra- tieve daden zijnerzijds.

Maar in het algemeen zal een levensbeschouwing, een overtuig- ing niet uitsluitend door daden kunnen worden toegelicht; over- peinzingen, gesprekken zullen deze moeten aanvullen. Zeker zou dit het geval moeten zijn bij één als Semeyns thans heet te huldigen, en die zo'n totale omkeer in het tot dusver aanvaarde voor hem

129) 'De Kaptein van de Lijfgarde' III bldz. 292.

130) 'De Kaptein van de Lijfgarde' III bldz. 295.

131) 'De Kaptein van de Lijfgarde' III bldz. 141.

betekent. Semeyns' eendoordeel, waarin wij een zeer beknopte weergave van Schimmels opvattingen van dat tijdstip vinden — van historisch standpunt dus een anachronisme — eist meer voorbereiding en toelichting dan Schimmel in dit korte bestek heeft kunnen en wellicht willen geven. ¹³²⁾ Philosophische beschouwingen bleven achterwege, maar zodoende kon de eindconclusie niet voldoende gemotiveerd worden.

De Engelse vertaler, die in zijn bewerking van de roman Semeyns aan de Boyne doet sneuvelen, heeft daarmee een voor de kennis van Schimmels denkbeelden belangwekkend, maar voor de historische roman overbodige nabeschouwing uitgeschakeld.

Want historisch in de zin dat zijn daden of gedachten karakteristiek voor een bepaald tijdvak of een bepaalde stand zouden zijn, is deze figuur niet.

Toch blijkt uit vorige romans en voorberichten, dat Schimmel er steeds naar streefde een tijdvak niet slechts door feiten maar ook door personen te doen leven.

Semeyns, hoofdpersoon in twee historische romans, werd vooral in 'De Kaptein van de Lijfgarde' niet meer dan een belangwekkende karakterstudie. Schimmel heeft hier met de keuze van dezen hoofdpersoon, voorzover het de historie betreft te hoog gegrepen, daar zijn bronnen weinig of geen aanwijzingen gaven over gedachten en opvattingen van personen uit de kringen van Semeyns. Slechts door een diepgaande studie van niet officiële bronnen (gedenkschriften, pamfletten) hadden deze wellicht gevonden kunnen worden. Voor de Engelse geschiedenis had Macaulay dergelijke gegevens verzameld, en dit verklaart waarom wij wél lezen hoe het Engelse volk in zijn verschillende geledingen over de komst van Willem III dacht en er op reageerde, maar niet hoe de Hollanders uit 's Prinsen omgeving, althans niet personen uit de kring van Semeyns er tegenover stonden. Ook over het dagelijks leven van Semeyns in Londen verneemt de lezer vrijwel niets; hij is „in zijn huis in Kingstreet” of „op wacht bij het paleis”. Voorzover hij niet met historische personen in aanraking komt of in historische gebeurtenissen een rol speelt, is er niets dat er op wijst, dat hij juist in dát tijdvak en in dié omgeving leefde. Zodra het toneel naar Holland en met name naar Amsterdam verplaatst wordt, is er wel couleur locale en een zekere historische sfeer, zowel in het gedeelte waarin Semeyns optreedt, als in dat waarin een karakter-schets van Geertruid wordt gegeven. Maar dan vervalt Schimmel ook spoedig in té uitvoerige detailschildering, b.v. Semeyns' bezoek aan de Beurs, de maaltijd bij den apotheker.

Wat de roman door het ontbreken van dergelijke gegevens aan eenheid van compositie won, verloor deze aan historische diepte.

¹³²⁾ Men denke ook aan zijn opmerking; het toneel moet geen leerschool van ethische begrippen worden. Dram. Werken I.

Niet alleen het gebrek aan feitelijke gegevens, maar ook Schimmels anders gerichte belangstelling is hiervan oorzaak. De roman zelf, waarin zoveel aandacht aan de karakterontwikkeling wordt geschonken en de historische gedeelten vaak letterlijk uit de bronnen worden overgenomen, bewijst dit reeds; ten overvloede is er het voorbericht, waar Schimmel schrijft: „Onze grootste schrijvers der laatste dertig jaren hebben den tijdgenooten weinig goeds en bemoedigends van hun heden meenen te kunnen melden en hebben vaak met zeer krachtige stem en op zeer indrukwekkenden toon van verzwakking, ja bijna verwording gewaagd van het Nederlandsche Volk. Wellicht hebben zij door dús te handelen strijd willen voeren tegen óverschating en eigenwaan. Is dat werkelijk hun doel geweest, dan is 't volkomen bereikt. Van óverschating en eigenwaan toch is bij ons volk thands geen spoor meer te vinden. Mij dunkt zelfs, dat de uiterste grens van het tegenovergestelde reeds overschreden is.

Daarom voelde ik mij gedwongen een stem uit het verleden te laten spreken, een stem, die ons volk toeroept: Gij zijt van goede afkomst; gij hebt het recht fier te zijn! En een fier volk, het moet een levend volk zijn.

Als dit boek verschijnt, zal 't juist twee eeuwen geleden zijn, dat het glorierijk feit, „eenig in de geschiedenis der moderne tijden”, zooals Macaulay zich uitdrukt, plaats had. Mocht ik de wellicht sluimerende herinnering mijner tijdgenooten, ware 't maar een oogeblik, weten te wekken, dan zou een deel mijner eerezucht bevredigd zijn.”

Zou Schimmel zich waarlijk slechts een zo bescheiden doel gesteld hebben? Zouden 't niet veeleer onvoldaanheid en zelfkritiek van den schrijver van historische romans zijn, die hem dit bij het voltooid werk deden schrijven? Merkwaardig is wat dit betreft ook het laatste hoofdstuk van 'De Kaptein van de Lijfgarde'. Tot nu toe verwees Schimmel aan het slot van zijn historische romans en schetsjes steeds naar de toekomst. Er werd, hoe dan ook, altijd een lijn doorgetrokken, soms tot in het heden toe. Hier gebeurt dit niet, en valt daarentegen alle nadruk op de gemoedsgesteldheid van Semeyns. „De Kaptein was de gelukkige; hij mocht iets begeeren maar hij wist niets. 't Was voor het eerst van zijn leven dat hij geen woorden kon vinden, dat hij, zooals Jan zou zeggen „met zijn mond vol tanden zat”.

Semeyns heeft zich gemoedsrust bevochten, hij heeft het door Schimmel gestelde doel bereikt, en Schimmel acht het ditmaal niet nodig naar een verdere toekomst te wijzen.

In overeenstemming met het wisselend karakter van deze roman zijn ook de beoordelingen van tijdgenoten en latere beschouwers zeer verschillend.

Wie de nadruk legden op de historie, hetzij de zuivere historie

dan wel de romantisch-avontuurlijke bewerking daarvan, voelen zich teleurgesteld.

De anonieme recensent in de 'Tijdspiegel' ¹³³⁾ schrijft: uit historisch oogpunt is het tafereel zwak en van weinig diepte. Schimmel stelt teleur in wat hij ons onthoudt en in wat hij geeft.

H. Robbers stelt het beneden 'Mary Hollis' en 'Mylady Carlisle'. ¹³⁴⁾

Jan ten Brink noemt het een uitnemend kunstwerk en een patriotische daad; hij acht het episch-historisch deel van deze roman het beste. ¹³⁵⁾ Wellicht is dit een gevolg van zijn waardering voor het behandelde tijdvak. Is het dit niet, dan blijft er, wanneer men moet constateren dat juist in dat gedeelte aan Macaulay een belangrijke plaats toekomt, van Ten Brinks lof niet veel meer over.

Wie daarentegen de nadruk legden op karaktertekening, moeten vooruitgang opmerken. Vooral Kalff wijst hierop; hij acht de kunst van verhalen en beschrijven in deze roman even sterk als in 'Mary Hollis' en 'Mylady Carlisle', maar door karaktertekening en door de aangrijpende kracht van menig tafereel overtreft het deze. ¹³⁶⁾

Maar zij die teleurgesteld afkeuren, zien scherp; zij wijzen dan ook gebreken aan, die zeker de aandacht verdienen.

De recensent in de 'Tijdspiegel' schrijft, dat de actie soms door melodramatische effecten wordt bedorven. In Schimmels vorige romans kwam dit evenzeer, zo niet meer voor; daar vielen dergelijke momenten echter tussen vele niet altijd even waarschijnlijke gebeurtenissen minder op. Hetzelfde geldt van Ten Brinks opmerking, dat dit epos teveel een aaneenschakeling van verschillende drama's bevat. Ook dit is een in Schimmels oeuvre steeds terugkerend verschijnsel. Hij kan zich nooit tot slechts één uitvoerige persoonsbeschrijving beperken, noch in zijn historische noch in zijn contemporaine romans. Hoewel in mindere mate doen zijn tijdgenoten dat evenmin. Nu maakt de ingewikkelde handeling in de historische intrige-romans weliswaar veel personen noodzakelijk, maar wettigt daarom de uitvoerigheid, waarmee ook de bijpersonen beschreven worden nog niet. Nevenmotieven van de schrijvers zijn veeleer oorzaak hiervan: zij willen historisch zijn ook hierin, dat een nauwkeurig relaas van lotgevallen en daden van bijpersonen wordt gegeven; daarbij kan ook de, misschien onbewuste, neiging komen om aan de soms enigszins onwaarschijnlijke lotgevallen van den hoofdpersoon een vaster basis te geven. Deze vinden dan hun gedeeltelijke oorzaak in bij de bijpersonen gewekte hartstochten of gevoelens van haat, b.v. de heks en de marskramer in 'Sinjeur Semeyns'; Kit

133) 1889 I.

134) Mannen en Vrouwen van beteekenis dl. XXXVIII 1908.

135) Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren in de 19e Eeuw. II 325 vgg.

136) Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde VII 666.

de wasvrouw en Catherine Sedley in 'De Kaptein van de Lijfgarde'; Rosetti in 'Mylady Carlisle'; Buckingham en Mylady de Castlemaine in 'Mary Hollis'.

Voorts is er de behoefte om verzamelde historisch anecdotische gegevens een plaats in de roman te geven. In al Schimmels werken komt dit voor. Sommige van zijn contemporaine romans (Verzoend, Het gezin van baas van Ommeren) zijn bijna een staalkaart van verschillende milieus, — historie van de eigen tijd — geworden. Tenslotte is er de psychologische belangstelling, zich uitstrekkend over alle personen. Bij Mevr. Bosboom-Toussaint is deze altijd aanwezig, bij Schimmel is deze in 'De Kaptein van de Lijfgarde' 't sterkst. Die zoveel diepergaande aandacht, welke Schimmel in zijn laatste twee historische romans aan de psychologische groei zijner personen schenkt, is zeker voor een belangrijk gedeelte het gevolg van het feit, dat hij zich thans omtrent doel en bestemming van de menschheid een mening heeft gevormd.

In zijn vorig werk ontwikkelden de personen zich volgens een goeddeels verstandelijke berekening, gebaseerd op waargenomen feiten; nu volgens een overtuiging.

Tegenover de bij Schimmel bijna klassieke ontwikkelingsgang van de vrouwelijke hoofdpersoon in 'Mylady Carlisle' en 'Mary Hollis', die door teleurstellingen en moeilijkheden haar hoogmoed verliest (zelfs Mej. Serklaes, wier zogenaamde historische bemoeiingen succesvol verlopen, wordt ons in het laatste hoofdstuk getekend als zich nederig schikkend naar de wensen en grillen van een oude dienstbode) staat in 'De Kaptein van de Lijfgarde' de geestelijke groei van Semeyns, die van een moreel afgezakt, aan alles en allen vertwijfelende, voor wien zelfmoord de enige oplossing lijkt, tot een krachtige zich zelf beheersende persoonlijkheid wordt door het bij hem gewekte geloof in de eeuwige waarde en onvergankelijke bestemming van den mens. Semeyns is rijp voor deze bekering, die in overeenstemming met des schrijvers aanleg door redeneren tot stand komt. Vandaar het teveel (volgens Jan ten Brink) aan theologische gesprekken. Van Schimmels standpunt echter is er zonder twijfel wel 't allerminste, dat waarheidsgetrouw (historisch dus) tot een dergelijke omkeer aanleiding zou kunnen geven, opgetekend en er werd reeds geconstateerd, dat tot goed begrip van het slot méér nodig zou zijn geweest.

Met deze roman besluit Schimmel de reeks zijner historische proza-werken. De geschiedenis van zijn jeugd in 's Graveland en herinneringen aan gebeurtenissen, die toen de gemoederen in die streek in beroering brachten, vormen het, zo men wil, historisch deel van 'Jan Willem's Levensboek' en 'Het Zondekind!'

'De Kaptein van de Lijfgarde' werd in 1896, door Roger Acton vertaald, uitgegeven door Adam and Charles Black te Londen, onder de titel: 'The Lifeguardsman! A tale of the English Revolu-

tion. Adapted from Schimmel's 'De Kaptein van de Lijfgarde'. De opdracht hiervan luidt: to Sir Water Besant, good author and good friend, who wrote 'For Faith and Freedom' and many other good stories, this English version of a good Dutch one is dedicated by a mere adapter.

Acton neemt hierin het een en ander uit 'Sinjeur Semeyns' over om het karakter van Semeyns beter te doen begrijpen. De handeling van Semeyns in Engeland is zeer besnoeid; tenslotte sneuvelt hij aan de Boyne, terwijl hij Willem III tegen een sluipmoordenaar beschermt.¹³⁷⁾

Naar deze mededeling te oordelen heeft Acton Schimmels soms wat vrije bewerking van de Engelse geschiedenis niet overal aangedurfd, evenmin als indertijd de vertaler van 'Mary Hollis'.

¹³⁷⁾ Jan ten Brink: de Engelsche Vertaling van 'De Kaptein van de Lijfgarde'. Elseviers Maandschrift, 1897 I.

HOOFDSTUK III.

HISTORISCHE NOVELLEN.

Een deugniet.

In de tweede jaargang van de 'Nederlandsche Volksalmanak' (1851) verschijnt Schimmels eerste historische novelle, 'Een deugniet', waarin hij, op andere bekende feiten uit De Ruyters jeugd zinspelend, beschrijft hoe deze uit de lijnbaan ontslagen wordt en naar zee mag gaan. Een moment dus, dat voor de toekomst van belang is. Schimmel verduidelijkt zijn bedoeling, door in een korte nabeschouwing melding te maken van de glorierijke terugkeer van De Ruyter in Vlissingen, na de vierdaagse zeeslag.

Ger. Brandt wijdt in 'Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter' slechts enkele regels aan diens jeugd; hij somt de voornaamste feiten op: zijn eenvoudige afkomst, wangedrag op school en in de lijnbaan van den heer Lampsens, zijn vertrek naar zee, zijn vriendschap met den neger Jan Kompany. De uitwerking is dus Schimmels werk; hij geeft daarin in de eerste plaats een genrestukje: een gesprek van twee buurvrouwen, de thuiskomst van een baldadigen jongen, die aanvoerder in gevechten tussen jongens was in plaats van naar zijn werk te gaan en nu ontslagen wordt. Historisch zijn slechts de namen, de novelle op zich zelf is maar 'toevallig' historisch.

'Een deugniet' werd aanzienlijk uitgebreid opgenomen in de 'Romantische Werken' van 1870. Schimmel grijpt daar iets verder terug, en beschrijft hoe Michiel zich op school misdraagt en daar weggejaagd wordt. Een beschrijving van zeventiende eeuwse schooltoestanden vindt men ook in 'Sinjeur Semeyns'; daar geeft de schrijver meer historische eigenaardigheden, hier valt de nadruk vooral op de kwajongensstreken van Michiel, maar toch wordt door deze toevoeging een zekere historische sfeer gewekt, die het oorspronkelijke mist. De volgende toevoeging is minder belangrijk: beschreven wordt, hoe Michiel uit de lijnbaan ontsnapt en met zijn vriendjes in de duinen een gevecht tussen Nederlanders en Spanjaarden ensceneert met het bekende gevolg.

Niet slechts in de inhoud ook in de vorm bracht Schimmel veranderingen aan. Merkwaardig is, dat hij in 1851 in sommige opzichten moderner is dan in 1870. Oorspronkelijk schrijft hij in de dialogen tussen personen uit het volk: 'i voor hij, 'et voor het, 'm voor hem,

me voor mijn en mij, verder heit, zeit, goeje, lijen, veul, teugen, zeun, peerd; ook de buigings n blijft soms weg: wat heb je die geranseld?. In de tweede druk is dit alles verdwenen; een enkel maal schrijft hij nog 't en 's voor is, bij vergissing (?) bleef een paar keer me voor mijn en lijen, kwaje, houen, heit, staan.

Al bleven de zinswendingen dezelfde, toch maakt A (de eerste druk) een forser en natuurlijker indruk dan B (de tweede druk). Sommige woorden vond Schimmel in 1870 blijkbaar ook te krachtig: zo schrijft hij in A: „een lied waarvan het refrein door een half dozijn grove gorgels werd nageschreeuwd”, en in B: „een lied waarvan enz. werd aangeheven”. In A ligt Janmaat „op 't verdek, het baaitjen losgesjord” in B ligt hij „op het dek met loshangend baaitjen”. „Moeder de vrouw” (er is sprake van De Ruyters moeder) in A wordt in B ietwat zoetelijk „het huismoederken”. In A zegt Michiel: „Mijnheer me vrind Jan hebben ze gesard en dat heb ik ze betaald gezet” en even verder „Lammert heit me vrind Jan geslagen; ik heb geen kwaad gedaan”, in B is hij uitvoeriger en veel minder natuurlijk: „Mijnheer! mijn vrind Jan hebben ze verraderlijk aangetast en dat heb ik ze betaald gezet” en „L. had mijn vrind Jan uit wrok geranseld en daarop gaf ik hem smeer; ik heb geen kwaad gedaan.”

Een andermaal besnoeit hij in B en laat daardoor juist een fijn trekje vervallen: „Wat zie je er uit Jongen! — en ze wou iets recht toornigs in dien toon leggen, maar het lukte niet — jongen! je ziet er uit als” in B ontbreekt het tussenzinnetje.

Anderzijds bracht hij echter ook verbeteringen aan; sommige te hoogdravende uitdrukkingen of verouderde buigingsvormen worden vervangen: „pullen die menige breuke telden” worden „pullen die menige barst telden”, in A „huwt” de poes haar vergenoegd gespin aan andere geluiden, in B is „huwt” in „paart” veranderd. „Vlokken schuims” worden „vlokken schuim”, „lacy” wordt „helaas”. Minder juiste zegswijzen zijn verbeterd: zo schrijft hij in A: „ze kon van haar plaats de schommel besturen, die de jongste van het elftal borg en in slaap dommelde”, in B: „zij bracht de wieg in beweging, waar de jongste van het elftal op dit oogenblik in sliep”; in A schrijft hij: „zoo is 'i weer aan 't werk? klonk het eenigszins bevreemdend . . .”, in B: „zoo is hij weer aan 't werk? klonk het eenigszins verrast. . . .” Een minder juist epitheton verandert hij: in A lezen wij: „en menige flinke deerne, die er (langs de haven van Vliissingen) uit nood voorbij moest, bloosde er . . .” in B: „en menige slanke deerne, die er voorbij moest” Ongetwijfeld is „slank” in dit verband juister dan „flink” terwijl „uit nood” naast „moest” gemist kan worden.

Bij de beschrijving van de woning van De Ruyters ouders legt hij in B meer dan in A de nadruk op het armelijk karakter daarvan. In A staat er in de kamer, waar de Ruyters moeder zit, „een houten

zit . . . , stoelen van notenboom hout . . . , een glad geschuurde tafel, waarop een glinsterende tinnen bierkan met kroes . . . ”, in B zijn dit: „een houten ruwen zit . . . , stoelen met matten zittingen . . . , een wit geschuurde tafel . . . ”. Het is zeker ook hierom, dat Schimmel, die in B over het algemeen wat ruwe of familiere uitdrukkingen door andere vervangt, op deze plaats vrouw-De Ruyter „een groven mansbroek” doet verstellen, terwijl zij in A „spint”. In B wendt Schimmel zich minder vaak rechtstreeks tot den lezer dan in A. Slechts wanneer het roemrijk verleden ter sprake komt, is hij in B minder objectief dan in A. In A luidt het: „Vlissingens haven was in 1618 niet wat ze nu is, ze was een van de schoonste van Europa, evenals de koopvaardijvloot, die er lag te wiegelen, er eene van de rijkste was . . . ”; in B: „Vlissingens haven was in het jaar onzes Heeren 1618 niet wat ze nu is. Thans telt het oog des beschouwers slechts enkele oorlogsboten, in aanbouw of voltooid en deels vermolmd en vergaan: toen raakte het bijkans verdoold in het mastbosch der koopvaardijvloot, die er was binnengelopen . . . ”. In A: „Acht en veertig jaar later, gaf de zomermaand een dag zooals ze nooit geschonken had en nooit weer schenken zal . . . ” in B voegt hij er aan toe: „geschonken had, en helaas! wel nooit weer schenken zal . . . ”

Schimmel heeft dit gegeven in 1890 nog eens verwerkt in een dramatisch tafereel in vijf afdelingen, met muziek van Cath. van Rennes. Het werd nooit opgevoerd. Dr. Hunningher¹⁾ noemt het „een reeks kijkjes in het leven van den zeeheld, met rake typeeringen en goed gevonden contrasten”. Het oorspronkelijk karakter van de novelle bleef dus ook in het dramatisch tafereel behouden.

De laatste vriend.

Ook dit verscheen in de Volksalmanak voor 1851. Het is een romantisch-sentimenteel stukje, beschrijvend hoe een jong dichter, Chatterton, in moeilijke omstandigheden opgegroeid, zijn heldendicht slechts gedrukt kan krijgen door het te doen voorkomen als was het door een middeleeuws dichter geschreven; hoewel zijn werk algemeen bewonderd wordt, sterft hij in grote armoede, terwijl alleen zijn hond (zijn laatste vriend) hem trouw blijft.

In zekere zin is dit een historisch onderwerp, daar Schimmel hiermee stellig doelt op den Engelschen dichter Th. Chatterton (1752—1770), die zijn eigen balladen toeschreef aan Th. Rowley, een mythisch veertiende-eeuws priester uit Bristol. Ook deze novelle is evenals de vorige slechts toevallig historisch. De er in voorkomende, weinig talrijke dialogen zijn vlot geschreven. De taal van de beschrijvingen is daarentegen zeer gezwollen: „een wijde schoorsteen, deed, bij gebrek aan zijn natuurlijken bewoner, — het

1) Op. cit. bldz. 119.

vuur —,"; „ge zoudt het grazende rundvee hun kostelijke legerplaats benijden, al wist ge ook, dat ge met hen moest overnachten op het bed van ontkiemende klaver, bepaerd door den optrekenden dauw“! een wand is met „lazuren“ kalk bestreken enz. enz. Wanneer Chatterton aan de middeleeuwen denkt, gebruikt Schimmel ongewone woorden: baroen, popel, gouddoorstikte wyle der burchtvrouwe, stoet van rijzigen, de weiman e.d.

Zeer terecht werd dit stukje niet herdrukt.

Een avond bij Mevrouw de Staël.

In 1851/52 verschenen van zijn hand een drietal schetsen in 'De Gids' 'Een avond bij Mevrouw de Staël', 'Het Directoire' en 'Achtien Brumaire'. Tegelijkertijd schreef hij het drama 'Napoleon Bonaparte', dat tot hoofdmoment de dood van den Duc d'Enghien heeft. Tekenend voor de hier nog heersende stemming t. o. v. Napoleon is de aanhef van het voorbericht bij het drama,²⁾ waarin hij zich als het ware verontschuldigt, dat hij dit onderwerp heeft gekozen. Slechts van het geslacht met hem opgegroeid, en dus geen tijdgenoten meer van Napoleon, verwacht hij een „meer“ pragmatische beschouwing van het verleden, waardoor zij ook het goede van Napoleon en diens regering zullen opmerken.

In Frankrijk bestond toen reeds en vrij uitgebreide Napoleon-literatuur: behalve de gedichten van de jongeren, V. Hugo, Béranger, waren er al verschillende Mémoires, op hem betrekking hebbend verschenen, terwijl bovendien historici als Thiers en Mignet, zich met deze periode waren gaan bezighouden. Schimmel kon dus over tal van gegevens, zowel historische als anecdotische, beschikken.

In het reeds genoemde voorbericht schrijft hij voornemens te zijn Napoleon in drie hoofdmomenten voor te stellen n.l.: Achtien Brumaire, Napoleons strijd tegen de anarchie; Dood van Enghien, zijn strijd tegen de legitimiteit; Fontainebleau, abdicatie, onvermijdelijk geworden door de ontaarding en de vernietiging van het republikeins beginsel. Uit deze omschrijvingen blijkt reeds enigszins „welke gedachte bij de bestudering der historie bij hem opgewekt was“. Hij zet haar hier en in een nabeschuiving bij de novellen nader uiteen: door zijn optreden maakte Napoleon een einde aan de in Frankrijk op alle gebied heersende verwarring; daardoor deed hij het goede van de Franse revolutie stand houden. Maar hij moest vallen, toen hij het beginsel, dat hij vertegenwoordigen moest (n.l. moed, trouw, talent geven alleen rechten), en krachtens hetwelk hij ook optrad tegen de monarchie, ontrouw werd en voor legitimiteit ging ijveren. Uit de voorstudie, die hij voor de bewerking van de eerste episode maakte, zijn de drie novellen ontstaan.

2) Verschenen 1852.

De bronnen, die hij daarbij raadpleegde, somt hij in de loop van zijn verhaal op; ter staving of verklaring van het meegedeelde citeert hij, hetzij in de tekst, hetzij in de aantekeningen Thiers: 'Histoire de la Révolution Française' ³⁾; Mignet: 'Histoire de la Révolution Française'; De Las Cases: 'Mémorial de St. Hélène'; Fouché: 'Mémoires'. Hoewel hij hem niet noemt, heeft hij vooral voor zijn opvatting van Napoleon zeer veel te danken aan P. M. Laurent de l'Ardèche: 'Histoire de Napoléon', dat in 1839, geïllustreerd door Horace Vernet, was verschenen.

'Een avond bij Mevrouw de Staël' is een uitwerking en combinatie van twee door Thiers vermelde feiten. In zijn 'Histoire de la Révolution Française' ^{3a)} schrijft deze, dat Mme. de Staël, het gevaar van de heersende onenigheden inziende en de republikeinse regeringsvorm wensend te behouden, de verschillende partijen trachtte te verzoenen door vooraanstaande vertegenwoordigers daarvan te samen in haar huis uit te nodigen. En in dl. X 4: „Mme. de Staël qui aimait et avait droit d'aimer la grandeur, le génie et la gloire, était impatiente de voir Bonaparte, et de lui exprimer son admiration. En homme impérieux, qui veut que tout le monde soit à sa place, il lui sut mauvais gré de sortir quelquefois de la sienne; il lui trouva trop d'esprit, d'exaltation; il pressentit même son indépendance à travers son admiration, il fut froid dur injuste. Elle lui demanda un jour avec trop peu d'adresse quelle était à ses yeux, la première des femmes; il lui répondit sèchement: celle qui a fait le plus d'enfants. Dès cet instant commença cette antipathie réciproque, qui lui valut à elle des tourments si peu mérités, et qui lui fit commettre à lui des actes d'une tyrannie petite et brutale”.

Schimmel beschrijft nu een soirée (hij dateert: 27 Frimaire 1797) bij Mme. de Staël, plaatsvindend tijdens het verblijf van den Generaal Bonaparte in Parijs, na de vrede van Campo-Formio en vóór de veldtocht naar Egypte. Hij begint met ons Mme. de Staël voor te stellen, terwijl zij zich gereedmaakt om haar gasten te ontvangen, en vlecht, bij de beschrijving van haar boudoir, naar aanleiding van een boek op haar schrijftafel haar levensgeschiedenis en het relaas van de politieke gebeurtenissen van de laatste jaren in. Een gesprek met De Talleyrand, die vóór de overige gasten komt, illustreert reeds enigszins het omtrent haar meegedeelde. Daarna verschijnen de andere genodigden, vertegenwoordigers van de verschillende partijen, en nu leidt de schrijver ons a. h. w. langs de verschillende groepen, zodat wij, voor de partijen karakteristieke, brokstukken van gesprekken opvangen. Op deze avond laat Schimmel nu de door Thiers niet gelocaliseerde en niet gedateerde ont-

3) Van diens 'Histoire du Consulat et de l'Empire' was in 1849 reeds deel IX lopend tot Januari 1809 verschenen.

3a) Dl. IX 279—280.

moeting van Bonaparte en Mme de Staël plaats vinden.⁴⁾ Allen, niet het minst de gastvrouw, wachten vol spanning de komst van den beroemden generaal af. Toch voelt zij, zonder hem nog te kennen, een zekere „onverklaarbare” wrevel tegen hem. Hoewel deze wrevel, wanneer hij er eenmaal is, niet geheel verdwijnt, stelt zij zich, door Bonaparte's bescheiden en teruggetrokken houding tegenover de vleierijen van het officiële gezag, hier vertegenwoordigd door Barras, en de voorstellen van de partijgangers, misleid, een ogenblik voor, dat Bonaparte wellicht „de vrijheid om haar zelfswil verdedigt” en haar ideaal „orde door de wet en niet door het zwaard” deelt, en evenals zij „de gedachte boven de ruwe kracht stelt”. In die geest spreekt zij hem toe, maar Bonaparte antwoordt op haar enthousiast betoog: „Burgeres, ik vind het immer ongepast, dat vrouwen zich mengen in politiek”. En de schrijver vervolgt: „Een sneeuw-lawine stortte zich in de gloeiende lavabedding. Een oogenblik staarde Germaines vonkelend oog zijn strak gelaat aan, als wou het lezen in de binnenkamers van het hart; toen sprak zij, met een sarkastischen lach: „Gij hebt misschien gelijk, Generaal! maar hier, waar men vrouwen guillotineert, hebben ze toch het recht, te vragen waarom? Gij hebt gelijk; het voegt zeker alleen den man, en dan nog wel het meest den soldaat; want het zwaard schrijft het best verdragen, verdeelt het best de rijken der waereld, niet waar? Maar gij man, gij soldaat, gij staatsman! welke roeping gunt gij dan der vrouw? of welke vrouw roemt gij wel de hoogste?” „Die de meeste kinderen aan haar man geeft,” antwoordde hij droog. „Ik beklaag uw echtgenoot”, antwoordde zij koud. Het kostte haar veel; want toen Bonaparte woedend zich omkeerde, zich het hoofd dekte en zonder iemand te groeten, den salon uitsnelde, stortte zij neder op den divan. . . . „Onvoorzichtigel! wat hebt ge gedaan?” vroeg Constant, toen niemand Germaine meer omgaf. „Een ruwen Spartaan verjaagd, die in Athene niet voegde. O, ik verwacht niets van hem, Constant! Hij is een Gengiskan, die de waereld wil veroveren, om haar te verwoesten. Wij voorzien het, en wat kunnen wij?” „Hem bestrijden met onze wapens,” antwoordde Constant besloten. Beiden hielden woord. Benjamin Constant en Germaine de Staël hebben alleen onbezweken den machtige wederstaan tot den einde toe. Germaine boette het streng — met het verlies van haar vaderland. Ze wist zich door hem het meest gevreesd en gehaat, want de machtige, die geen gelijke op aarde erkende, had in haar een gelijke ontmoet in de waereld der Gedachte. Toch was het bewustzijn hiervan geene vergoeding voor wat ze verloor”. Zo luidt dus Schimmels verklaring van hetgeen Thiers „cette antipathie réciproque” noemt. Hij

4) Volgens De Las Cases zou dit gesprek hebben plaats gevonden „dans la grande fête que M. de Talleyrand ministre des relations extérieures, donnait au général victorieux.” *Mémorial de St. Hélène* V 313.

besluit deze eerste novelle met een citaat uit Mme de Staëls werk: „de gedachte is meer dan de ruwe kracht, en wie door de laatste verheven is, zal er ook door vallen!” Men zou deze uitspraak als motto boven al Schimmels romans kunnen plaatsen. Niet minder diep is hij echter overtuigd, van hetgeen hij hier ook reeds uitspreekt, dat degenen die in het „rijk der Gedachten” uitblinken, zeker niet de gelukkigste mensen zijn.

Het Directoire.

De tweede novelle is in twee hoofdstukjes, 'Malmaison' en 'Het Luxemborg', verdeeld. Schimmel dateert het eerste: 17 Vendémiaire (8 October) 1799, de dag voordat Bonaparte, uit Egypte terugkerend, in Fréjus landde. Het is — zonder twijfel opzettelijk — als pendant van de vorige schets gecomponeerd: hier ontvangt Joséphine, Bonaparte's echtgenote, zij het dan ook onverwacht, eveneens 's avonds bezoek. Ook van haar geeft hij in het begin een levens- en karakterbeschrijving; hij besluit deze aldus: „Die liefde van Bonaparte schijnt zonderling, en toch is ze natuurlijk. Joséphine was zwak; de sterke mannelijke geest wilde zoo gaarne steunen wat telkens zijne machtige hulp inriep; Joséphine maakte op niets aanspraak, en daarom bood hij haar alles. Bonaparte had een edel hart en een verheven geest; het eerste begreep Joséphine, en voor den laatsten boog zij zich gedwee. Bonaparte verstiet de zelfstandige, de krachtige, de fiere vrouw — de geschiedenis van de Staël bewijst het — haar, die zich vertrouwend aan hem overgaf, reikte hij den arm tot aan de trappen van den troon.....

Wat Joséphine voor Bonaparte gevoelde was echter geene liefde, zoo als zij die vroeger had begrepen en gewild: was geene achting, die haar eertijds niet bevredigen kon; het was meer dan die beiden, het was een vereering geworden, als die in hoogere mate en in reinere betrekking het schepsel aan den Schepper verbindt.”

De wijze waarop zij nu optreedt tegenover haar bezoekers, den schaamtelozen Barras en den slechts uit politieke overwegingen vriendschappelijken De Talleyrand, illustreert reeds gedeeltelijk de gegeven karakterschets; bij zoveel overeenstemming in opzet valt daarbij het verschil tussen haar en Mme de Staël sterk op.

In het tweede gedeelte wordt, door een beschrijving van een onderhoud van Barras met Fouché en van een vergadering van het Directoire, de zwakheid en de verdeeldheid van dit bewind aangetoond.

Anders dan in de eerste schets zijn de hier beschreven episodes niet op een bepaald meegedeeld feit terug te voeren; Schimmel heeft de hem uit zijn verschillende bronnen bekende personen in, naar zijn mening, „mogelijke” (in zijn bronnen soms ook in ander verband meegedeelde) situaties voorgesteld.

Achtien Brumaire.

Op dezelfde wijze gaat hij in het eerste gedeelte van 'Achtien Brumaire' te werk; met uitzondering van de enkele bladzijden, gewijd aan de voortzetting van het in de voorafgaande schetsen opgezette novellistische thema (Bonaparte tegenover Mme de Staël en Joséphine tegenover Barras en De Talleyrand), dat hier besloten wordt met een botsing en verzoening tusschen Bonaparte en Joséphine (tevens een illustratie van de eerder gegeven karakterbeschrijving), kiest hij uit de gebeurtenissen, die volgens zijn bronnen vóór de staatsgreep plaats vonden, enkele momenten en werkt die uit. Hij beperkt zich echter niet tot de, elders slechts terloops aangeduide, details van de voorbereidingen, maar beschrijft ook de staatsgreep zelf met Bonaparte als hoofdpersoon, en daarmee stelde hij zich op het standpunt van den geschiedschrijver. Vergelijkt men dit gedeelte dan ook met het desbetreffende hoofdstuk bij Thiers⁵⁾ dan blijkt, dat verscheidene fragmenten letterlijk vertaald zijn overgenomen. Vermoedelijk doelt Bern. J. Koster⁶⁾ hierop, wanneer hij schrijft: „het gewichtige, schoon nooit te rechtvaardigen 'Achtien Brumaire'.”⁷⁾

Hoewel hij geen titels noemt, luidt Schimmels eigen oordeel over deze schetsen later ook ongunstig. In het voorbericht van 'Sinjeur Semeyns' (1875) schrijft hij tenminste: „Ik erken ten volle, dat ik dikwijls op het gebied der romantische historie ben getreden en personen, die de periode waarin ze leefden, beheerschten en haar het kenmerk van hun krachtigen geest indrukten, in toestanden heb voorgesteld, waarin zij wel hebben kunnen verkeeren, maar niet verkeerd hebben. Ik stond op een gladder baan en vrees dan ook dikwerf te zijn uitgleden”.

Een veroordeling dus, niet alleen van het laatste gedeelte, maar van het geheel, daar hij hier uitsluitend historische personen ten tonele voert, en dus vrijwel onvermijdelijk in een van beide fouten moest vervallen.

Daartegenover staat, dat hij, al is de keus van deze personen te veroordelen, getracht heeft de hoofdpersonen althans te karakteriseren, niet door de opsomming van een reeks anecdoten hen betreffend, maar door ze, in zij het dan ook soms onhistorische situaties, handelend en sprekend voor te stellen.

In de eerste schets is hij daarin het best geslaagd. Maar in het vervolg wil hij te veel geven, en worden de overigens levendig geschreven tafereeltjes meer een illustratie van hetgeen hij in zijn bronnen vond dan wel zijn eigen visie op de personen, terwijl

5) Hist. de la Rév. franc. X. hfdst. 8.

6) Schuilnaam van Joh. C. Zimmermann.

7) In zijn artikel: 'Een nieuwe historische roman', een recensie van Schimmels 'Mary Hollis' in De Gids 1861 I.

daardoor ook de compositie brokkelig werd, zodat de laatste twee schetsen a. h. w. uiteenvallen in een reeks onderling maar weinig samenhangende episodes.

Toch blijkt telkens, dat Schimmel ook in deze tijd reeds trachtte te voldoen aan de eisen, die hij later formuleert, zonder ze echter nog tot een evenwichtige eenheid te kunnen versmelten.

Reeds in 1852 werden deze drie novellen als afzonderlijke bundel onder de titel: 'Bonaparte en zijn tijd' uitgegeven door W. H. van Heyningen in Utrecht.⁸⁾ In deze herdruk bracht Schimmel terstond enige wijzigingen aan; een aantal vreemde woorden werd door Nederlandse vervangen: „intiem, anarchie, zich een zedeleer formuleeren, niet een sylbe" e.a. worden: „vertrouwelijk, regeeringloosheid, zich een zedeleer vormen, niet een woord." Een wel zeer gezwollen zinsnede wordt veranderd: „alle partijen zochten heul aan zijn (d.i. Napoleons) boezem en steun in zijn omhelzing", wordt: „... alle partijen zochten steun bij hem". Verder worden enkele gedeelten iets bekort. De latere herdrukken wijken vrijwel niet van deze eerste af.

Geen van Schimmels andere prozawerken bracht het evenals 'Bonaparte en zijn tijd' tot een zesde druk. Wel een bewijs, dat het behandelde onderwerp de lezers interesseerde. Voor de waardering, die Bonaparte genoot, is het wellicht symptomatisch, dat bij de herdruk in de 'Romantische Werken' de titel luidt: 'Generaal Bonaparte en zijn tijd'.

Een zestiende-eeuwer.

Deze novelle verscheen in de 'Nederlandsche Volksalmanak' voor 1854. Uit een aantekening, die bij de herdruk in de 'Romantische Werken' verviel, blijkt, dat Schimmel de 'stof' hiervoor vond in het werk van A. Beeloo: 'Noord-Holland en de Noord-Hollanders in de vrijheidsoorlog tegen Spanje', verschenen in 1852. Volgens Beeloo kwam een Hoorns schipper, Pieter Pikmans in 1595 of '96 op het denkbeeld, dat de Spaanse schepen op de kust van Ierland vergaan, niet zo heel diep weggezonken konden zijn. Hij ging met beugels en haken naar de goederen vissen en keerde van zijn derde reis met een grote schat terug, bouwde een aanzienlijk huis in Hoorn en leefde daar in overvloed; hij had twee dochters, die met voorname burgers trouwden; uit zijn of haar rijkdom kwamen bijdragen voor de droogmaking van de Beemster. Hiermee combineert Schimmel een mededeling van Velius, welke hij in de tekst citeert, betreffende in Hoorn voor het eerst gebouwde schepen van een nieuw model, fluiten of gaings genaamd. Schimmel ver-

8) In de lijst der geschriften van H. J. Schimmel door M. G. L. van Lochem opgetekend in de Levensberichten van afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, is deze herdruk 1853 gedateerd. Het in mijn bezit zijnde exemplaar draagt echter het jaartal 1852.

klaart nu waarom Pikmans, die volgens hem eigenlijk Gerbrants heette en aan zijn voormalige handel in pek en teer zijn naam te danken had, op dit „denkbeeld” kwam: hij is door de oorlog geheel verarmd; de zoon van een der burgemeesters bemint zijn dochter, maar diens ouders verzetten zich tegen een huwelijk. Pikmans wil nu voor zijn dochter een bruidschat verwerven, die haar aan den jonkman gelijk zal maken. Hij brengt haar bij een familielid, verkoopt wat hij nog bezit, laat volgens zelfgemaakte tekeningen een fluit bouwen, wordt inmiddels waagdrager in Amsterdam en gaat dan naar de verzonken schatten vissen, met het bekende resultaat.

Deze novelle is niet qua lengte maar wel qua inhoud uitvoeriger dan Schimmels meeste andere. Hij verdeelt deze dan ook in drie hoofdstukjes, waarvan het eerste een exposé geeft: behalve de hoofdpersoon, wordt ook als terloops bij de beschrijving van de haven van Hoorn, waar deze de terugkeer van enige schepen bijwoont, de algemene toestand in Holland getekend. Het tweede hoofdstuk geeft de eigenlijke handeling: Pikmans verbiedt na een gesprek met den burgemeester aan zijn dochter de omgang met diens zoon, zinspeelt daarbij echter op de mogelijkheid van hereniging, verkoopt zijn bezittingen en vaart uit op zijn naar nieuw model gebouwd scheepje. Het derde brengt de oplossing: Pikmans keert schatrijk terug en kan dan allereerst den burgemeesterszoon, die om zich onafhankelijk te maken gewaagde ondernemingen begon en zo juist door een storm zijn laatste zoutschip verloor, te hulp komen.

Schimmel zou Schimmel niet zijn, wanneer hij na de vermelding, dat nadien de bruiloft spoedig gevierd werd, ook nog niet Beeloo's mededeling inzake Pikmans' bijdrage aan de droogmaking van de Beemster had verwerkt. Want al trok hij de lijn naar de toekomst reeds door door de opmerking, dat nog heden afstammelingen van Pikmans' dochter de achting van den tijdgenoot genieten, nog sterker wordt de verbinding van verleden en heden door de mededeling, dat Pikmans de eerste was, die geld voor deze drooglegging offerde.

Schimmel heeft aan deze novelle, die een tegenhanger van de novelle 'Een negentiende-eeuwer' moest zijn, veel zorg besteed. De compositie en de wijze, waarop hij zijn bron interpreteert, bewijzen dit; zo schrijft Beeloo, dat Pikmans ondernam met beugels en haken naar de goederen te vissen en op zijn eerste reis weinig, op de tweede meer, maar pas op de derde goud en zilver vond. Volgens Schimmel had Pikmans op de eerste reis uit geldgebrek niet voldoende werktuigen meegenomen. Teruggekeerd verkoopt hij een zilveren kan, waar hij zeer aan gehecht was, en kocht toen beugels, haken en dreggen, waarmee hij wapenen opviste; deze verkocht hij en pas de derde maal had hij behoorlijk gereedschap, zodat hij de schatten machtig kon worden. Niet slechts de zestiende-eeuwer

Pikmans, maar ook de andere personen zijn met zorg getekend; zonder in historische uitweidingen te vervallen weet hij toch het tijdvak te bepalen.

Potgieter besprak de 'Nederlandsche Volksalmanak' voor 1854 in De Gids.⁹⁾ Hij maakt de opmerking, dat er te weinig eenheid in is. Beter zou Schimmel hem alleen kunnen schrijven, want „één fiksch geheel is beter dan veel fragmenten”. Dit houdt dus wel waardering voor Schimmels bijdragen in. 'Een zestiende-eeuwer' werd met slechts zeer geringe wijzigingen herdrukt in de 'Romantische werken'. Zeer terecht laat Schimmel enkele zinsneden, die te zeer aan de eigen tijd herinneren, vervallen b.v.: „schimpdichten bij dozijnen op de 'Spangiaarden en de roomsche religie' en die wat puntiger en geestiger waren dan die de Nederlander der 19de eeuw in de lente van het jaar onzes Heeren 1853 uit de hand zijner tijdgenooten heeft mogen ontvangen”; bij de herdruk eindigt de zin na „religie”. Evenzo vervalt bij een persoonsbeschrijving de toevoeging: „het was niet het ideaal van Raphaël; maar de werkelijke mensch van Rembrandt: de lichtkroon werd gemist, maar men voelde een hart in de breede borst kloppen”. Verder verandert hij enkele verouderde of minder juiste woorden: „minne” wordt „liefde”; „golfjes die men kon zien kentelen” wordt „golfjes die men kon zien krullen”, een verandering die het beeld niet veel sprekender maakt. Daarentegen was het een verbetering de uitdrukking „een straat die gangbaar is” te veranderen in „die te begaan is”. Men krijgt de indruk, dat men op enkele plaatsen met drukfouten en niet met opzettelijke veranderingen te maken heeft; zo b.v.: „weer in Hoorn en in dit uur hier” (oorspronkelijk: op dit uur), „de trotsche opgaande gestalte” (oorspronkelijk: trotsche recht opgaande gestalte), „slechts de helft der voor de bouw verstrekte penningen” (oorspronkelijk: der te verstrekken penningen; er is n.l. sprake van vooruitbetaling). Niet ten onrechte had deze herdruk reeds bij de tijdgenoten een slechte naam: in een brief aan Busken Huet van Juli 1877¹⁰⁾ klaagt Mevrouw Bosboom-Toussaint over de „weinig royale wijze” waarop Kruseman Potgieters werk uitgaf met die „ongenietbare letter”. Zij vervolgt dan: „wie in de wereld leest de uitgave van Schimmels, van mijn Romantische Werken, zooals Thieme ze uitgaf? ik althans zag ze zelfs niet in, en was blij toe dat er neven bestaan aan wie ik ze kwijt kon worden”.

Nog in 1884 verzocht een vertaalster aan Schimmel toestemming 'Een zestiende-eeuwer', door haar in het Duits vertaald, in een Duits tijdschrift te plaatsen, daar zij de Hollandse literatuur in het buitenland bekend wilde maken.¹¹⁾

9) 1854 I.

10) De Gids 1905 I, bldz. 430.

11) Mevr. van Hoorn-Cremer aan H. J. Schimmel 10 December 1884. Brieven-collectie uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

Een voetval.

De copie voor de jaargang 1855 van de 'Nederlandsche Volksalmanak' stroomde blijkbaar overvloediger toe dan in de vorige jaren, want van Schimmels hand behoefden daarin slechts deze novelle en het gedichtje 'Bij een bezoek aan Nederlandsch Mettray' te worden opgenomen.

Op 20 November 1854 kende de afdeling tekenkunst van de Maatschappij Felix Meritis een eerste prijs toe aan H. J. Scholtens (1824—1907) gelijknamige schilderij. Aangezien uit nagelaten correspondentie blijkt, dat de copie voor de almanakken in de regel reeds vóór 1 September bij den drukker moest zijn, is 't niet waarschijnlijk, dat Schimmels novelle na 20 November geschreven zou zijn. Bij zijn bespreking van Scholtens volgend bekroond schilderij 'Een ziekbed', schrijft Schimmel, dat de kunstenaar hem vóór de wedstrijd zijn „stofje” openbaarde. Hem kan dus het plan van 'Een voetval' ook vooraf bekend zijn geweest. In ieder geval heeft Schimmel de bronnen¹²⁾ iets anders geïnterpreteerd. Scholten stelt Maurits voor, „zittend bij een werktafel met gefronst en vorschend gelaat”,¹³⁾ terwijl de Weduwe van Oldenbarneveldt en haar kleinzontje staan naast de geknielde echtgenote van Reinier van Groeneveldt. Bij Schimmel blijft de Prins gedurende het gehele onderhoud staan, waarmee hij „de beleefdheid” van den Prins, waarvan één der bronnen spreekt en zijn door hem veronderstelde ontroering wel heeft willen aanduiden. Het in de Volksalmanak bij deze novelle geplaatste plaatje van H. ten Kate toont den Prins dan ook staande tegenover de ongeveer op dezelfde wijze opgestelde overige personen.

Schimmel splitst de verzamelde stof in twee gedeelten: de voorbereiding tot het bezoek bij den Prins en het eigenlijk bezoek. In het eerste gedeelte zien wij de Weduwe van Oldenbarneveldt met haar beide schoondochters. Over haar vond Schimmel, verspreid in beide genoemde bronnen, enkele gegevens; over de echtgenote van Van Groeneveldt schrijft Brandt, dat zij niet minder bedroefd was om haar man dan de Weduwe van Oldenbarneveldt om haar zoon; over de echtgenote van Van Stoutenburg, Walburg van Marnix, dat zij uit gebrek aan liefde of uit weerzin tegen zijn misdaad weigerde hem in ballingschap te volgen en haar afkeer tegen hem en zijn doen openlijk toonde. Beiden komen bij haar schoonmoeder en illustreren door haar woorden het omtrent haar meegedeelde. Schimmel vond eveneens aangetekend, dat de Weduwe van Oldenbarneveldt „besloot” — volgens Wagenaar — „te raede wierdt” — volgens Brandt — om met haar schoon-

12) Wagenaar op. cit. Brandt: Historie der Reformatie.

13) J. F. van Someren in het artikel H. J. Scholten in het verzamelwerk van C. Vosmaer: Onze hedendaagsche schilders.

dochter en kleinzoon den Prins om genade te vragen voor haar zoon. Schimmel stelt het voor als zou dit plan niet van de Weduwe van Oldenbarneveldt, maar van haar schoondochter zijn uitgegaan, die haar hiertoe wist te bewegen.

Bij de behandeling van deze zelfde stof zou Mevr. Bosboom-Toussaint ongetwijfeld hebben trachten te verklaren, hóe deze vrouwen er toe kwamen dus te handelen en in een latere periode zou Schimmel waarschijnlijk ook wel een enkel verklarend zinnetje hebben toegevoegd, zoals hij b.v. in 'Mylady Carlisle' en 'Mary Hollis' wel doet, hier moet het gevoerde gesprek haar karakters en opvattingen van dat ogenblik doen kennen.

Het tweede gedeelte brengt den lezer in het werkvertrek van Prins Maurits, die in afwachting van het aangekondigd bezoek een partij schaak speelt met zijn griffier, Paulus de Jonge. Een typerend staaltje van Schimmels methode, die ergens bij Wagenaar vond opgetekend, dat de Prins veel van schaken hield.

Over het eigenlijk onderhoud schrijft Brandt, dat de beide vrouwen „met al de redenen die 't moederlijk hert en de tedre liefde van een trouwe vrou kon voortbrengen om ontferming en genade baden, mengende de woorden met traenen, suchten en snikken en al wat deernis kan verwekken, dat de Prins haer met groote beleeftheit en meewaardigheid bejegende, doch sonder haer veel hoops te geven.”¹³⁾ Als een bewering van „sommigen” verhaalt hij, dat de Weduwe van Oldenbarneveldt op Maurits vraag, waarom zij nu wél genade kwam vragen, antwoordde „mijn man had geen schuld, maar mijn zoon wel”. Hij vervolgt dan „of op die woorden iet wierdt geseit wordt niet gemeld.” Ook geeft Brandt de argumenten van „sommigen”, die menen, dat de Prins genade had kunnen schenken. Al deze gegevens verwerkt Schimmel op de hem eigen wijze: terwijl de echtgenote van Van Groeneveldt terstond neerknielt, ontspint zich een gesprek tussen Maurits en de Weduwe van Oldenbarneveldt, waarin het haar toegeschreven gezegde een plaats en een antwoord krijgt en waarin de door „sommigen” aangevoerde argumenten gedeeltelijk als de hare, gedeeltelijk als overwegingen van den Prins worden ingelast. Nadrukkelijk betoogt Schimmel, dat de Prins door dit bezoek toe te staan, toonde geen wrok meer jegens het huis Van Oldenbarneveldt te koesteren, zodat het hem dus zeer zwaar moet zijn gevallen geen genade te kunnen schenken aan den minst schuldigen der broeders, omdat hij eens den vader liet terechtstellen.

Zeer beknopt vertelt Schimmel tenslotte nog, hoe Van Groeneveldt als edelman gekleed en ongeboeid — een gunst door de voorbede van zijn moeder verkregen, zoals Schimmel vaststelt en Brandt als de mening van „sommigen” oppert — naar het schavot

13) Op. cit IV 959 vgg.

werd geleid. Onder de menigte, die de terechtstelling bijwoonde, bevond zich, schrijft Schimmel, ook de vader van Johan de Witt, die de eed door zijn vader op dat ogenblik gedaan, zou gestand doen. Zo maakt hij het verhaalde van een willekeurige episode tot een betekenisvol moment voor de toekomst.

Bij de herdruk in de 'Romantische Werken' bracht Schimmel enige verbeteringen in zinsbouw en woordkeus aan, verving enkele verouderde vormen door nieuwere en schrapte een paar zinnen, w.o. een wel zeer uitvoerige beschrijving van een gedeelte van het vertrek van de Weduwe van Oldenbarneveldt.

Deze episode uit de vaderlandse geschiedenis had op dat tijdstip wel de volle belangstelling van schilders en schrijvers: de schilder L. Lingeman zond voor dezelfde prijsvraag een schilderij, voorstellend 'de Remonstrantsche prediker Slatius op zijn vlucht in een herberg gevat', in waarvoor hij een verguld zilveren medaille ontving, terwijl Lodewijk Mulders roman 'Jan Faessen' in 1856 verscheen.

Een ziekbed.

Geschreven naar aanleiding van H. J. Scholtens schilderij 'Een ziekbed', waaraan door een uit Kruseman, Pieneman en Rochussen bestaande jury, een door Jac. de Vos Jzn. uitgeloopte prijs in April 1857 werd toegekend, werd dit prozastukje, verschenen in het tijdschrift 'Nederland' van 1857, een combinatie van enkele gedramatiseerde historische momenten, een uitvoerige historische uiteenzetting en een beschouwing over schilderstukken met een historisch onderwerp in het algemeen en over Scholtens schilderij in het bijzonder.

Schimmel begint met een levendige beschrijving van de aankomst van Prins Willem III in Dordrecht in Juni 1672. Uit de gesprekken, uit het optreden van de verschillende bevolkingsgroepen blijkt de stemming van het ogenblik. Hierop laat Schimmel een uitvoerige beschouwing over de politieke toestand volgen, waarin o.a. de tekst van het Eeuwig Edict en de punten van beraadslaging bij de toelating van den Prins tot de Raad van State letterlijk naar Wagenaar geciteerd worden. Elders noemt hij Valkeniers 'Verwerd Europa' en plaatst enkele citaten tussen aanhalingstekens. Een vergelijking met deze bron brengt echter aan het licht, dat een gedeelte van zijn uiteenzetting niet anders is dan een parafrase, waarin hij de zinsbouw vrijwel onveranderd liet, en alleen de bij Valkenier veel voorkomende vreemde (aan Frans of Latijn ontleende) woorden door Hollandse verving, zodat b.v. constructies als: "...in de vergadering werd... te weeg gebracht, dat de Magistraat... met het geluid van trompetten deed afkondigen..."; en „burgemeester H., die het stadhuis van achteren meende op te gaan (Wagenaar heeft: af te gaan)“ bleven staan. Ook in het

volgens gedeelte, dat de ontvangst van den Prins door de magistraat en de herroeping van het Eeuwig Edict beschrijft, blijkt Schimmel nog weer hier en daar te parafraseren. Pas daarna komt hij tot het eigenlijk onderwerp, dat hij niet geheel ten onrechte inleidt met de woorden: „wij vragen verschooning voor onze afdwaling en geleiden thands onze lezers” De uitwerking van dit gedeelte is weer, zoals men dit van Schimmel gewend is: met gebruikmaking van de gegevens van Valkenier en Wagenaar, die echter slechts het hoofdmoment aangeven, zodat hij zelf daarvan uitgaande moet aanvullen, karakteriseert hij Cornelis de Witt en zijn echtgenote en reconstrueert hij de gesprekken, die tot De Witts ondertekening van de acte van herroeping van het Eeuwig Edict leidden.

Dit prozastukje werd opgenomen in de bundel 'Uit verleden en heden', in 1897 bij Roelants verschenen als een tweede vermeerderde druk van 'Herinneringen'. Deze bundel bevat behalve twee eveneens in de 'Romantische Werken' opgenomen novellen, vier elders niet herdrukte stukjes.

Bij de herdruk moderniseerde Schimmel de spelling, verving verouderde en verbeterde minder juiste uitdrukkingen. 'Ge' verandert hij in 'je' in gesprekken tussen Cornelis de Witt en zijn vrouw en op één plaats in dat tussen De Witt en een collega-burgemeester in een ogenblik van grote spanning. Verscheidene min of meer overbodige toevoegingen liet hij vervallen. Bovendien wendt hij zich, in het novellistisch gedeelte althans, minder vaak tot den lezer en veranderde hij b.v.: „wij zien haar (Mevrouw de Witt) pozen” in „een oogenblik staat zij stil” e.d.m. De zwakke compositie van het oorspronkelijke blijkt wel zeer duidelijk in de zo zichtbare aaneenhechting der verschillende delen met zinswendingen als: „weet gij lezer wat er voorvalt, wij hebben gezien . . , wij vragen verschooning . . ;” zelfs in de historische uiteenzettingen treedt de verteller menigmaal naar voren: „onze Valkenier, wij betwijfelen . . , wij gelooven . . ,” Schimmel moet bij het schrijven wel zeer sterk het verband met het heden — 't was immers een toelichting op Scholtens schilderij — hebben gevoeld. Hierin ligt tevens de grote zwakheid van dit prozastukje, dat met uitzondering van het zuiver novellistisch gedeelte, waarin het op het schilderij voorgestelde gedramatiseerd wordt, van litterair standpunt de herdruk niet verdiende. Het doel, dat Schimmel blijkens zijn nabeschuouwing beoogde, om n.l. het voorgestelde in verband te brengen met de daaraan voorafgaande momenten in het leven van de historische hoofdpersoon, werd in zoverre bereikt, dat de lezer wat dat betreft enige feitenkennis rijker wordt. Maar aan de eisen, die hij zelf elders aan de historische novelle stelt, beantwoordt het niet.

Oorspronkelijk gaf Schimmel in een uitvoerige nabeschuouwing 14)

14) Zie hiervoor ook bldz. 33, 34.

zijn opinie over schilderijen, een historisch onderwerp voorstellend. Daarvan geeft hij in 1896 slechts een zeer beknopt uittreksel, terwijl hij ietwat weemoedig constateert, dat voor schilder en schrijver de jaren van voortbrenging voorbij zijn, en de wens uit, dat „de herinnering van vroeger pogen en streven, van struikeling door weer opstaan gezegend, van teleurstelling en nederlaag door waardeering en zegepraal verheerlijkt den schilder moge zijn bijgebleven”.

In het tijdschrift 'Nederland' verduidelijkt een lithografie van C. C. A. Last naar Scholtens schilderij het door Schimmel in het naschrift betoogde. Het is wel merkwaardig, dat in dezelfde jaargang van Nederland J. A. Molster in de novelle 'Een mislukte aanslag', de aanslag van Jacob de Graaf op Johan de Witt beschrijft. Mogelijk inspireerde Scholtens schilderij ook hem tot de bestudering van dat tijdvak der vaderlandse geschiedenis.

Eene secrete Resolutie.

Deze novelle verscheen in de door Van Lennep geredigeerde almanak 'Holland' voor 1858, waarin tussen 1850 en '64 vrij geregeld gedichtjes en prozastukjes van Schimmel voorkomen. Uit de correspondentie blijkt, dat zij veelal op verzoek werden geleverd.

Schimmel dramatisceert hier een episode, door Wagenaar met een zeker genoeg meegedeeld, hoe nl. Johan de Witt, bijgestaan door enige andere heren, in Augustus 1664 het besluit om De Ruyter te bevelen de in West-Afrika door de Engelsen veroverde nederzettingen te heroveren, ter vergadering van de Staten-Generaal deed lezen en goedkeuren, zonder dat degenen die hiervan mededeling aan den Engelsen gezant zouden hebben willen doen, dit bemerkten. Wagenaar schrijft: 15) „doch 't vereischte vrij wat behendigheid om dit besluit ter Algemene Staatsvergadering te doen vaststellen. Terwijl 't besluit op de uitrusting van twaalf oorlogsschepen in nader overweging genomen werdt, hieldt men eenige heeren aan 't venster en elders aan de praat: anderen bragt men onder 't een of ander voorwendsel, uit de Vergadering. Ondertusschen werd de voorslag zoo ras gelezen, dat zelfs de Heer, die toen voorzat, en midlerwijl meent men, met iemand in gesprek geraakt was, den regten inhoud niet merkte”.

Ter inleiding citeert Schimmel een passage uit Gijsbert de Cretser: 'Beschrijvinge van 's Gravenhage', waarin deze het Binnenhof beschrijvende, meedeelt dat men daar zomers 's middags bijeenkwam om elkaar het laatste nieuws te vertellen. De in De Cretser's werk bij dit gedeelte behorende illustratie past evenzeer bij Schimmels novelle: koetsen rijden naar de vergaderzaal der Staten, groepen personen staan onder de „welgekruinde” bomen. De historische toestand leren wij uit hun gesprekken niet kennen;

15) Dl. 13 bldz. 122.

deze wordt door den schrijver zelf vooraf meegedeeld als datgene waarover men had kunnen praten. De gesprekken betreffen de personen, die zich ter vergadering begeven en die zodoende gekarakteriseerd zijn, voordat zij ter vergadering „aan 't venster of elders aan de praat gehouden worden”. Wagenaar noemt geen namen. Door de gegevens uit verschillende bronnen te combineren zou men vermoedelijk wel vast kunnen stellen, welke leden van de Staten-Generaal op dat tijdstip het nauwst met den Engelsen gezant in contact stonden. Schimmel schrijft: „wij zullen hem en velen van wie hem volgden om voor ons gewichtige redenen niet met den naam noemen, dien zij in de historie voeren, maar er met een beschenken, zoodat geen der mogelijk nog levende afstammelingen over hunne Hoogmogende voorvaderen behoeven te blozen, hetgeen anders misschien wel het geval zou kunnen zijn, daar velen van hen, die ik moet pogen voor te stellen, geen zeer vereerende rol hebben gespeeld”. Meer nog dan de niet vererende rol, die zij speelden, maakt de wijze, waarop Schimmel de betrokkenen voorstelt, het gebruik van schuilnamen noodzakelijk. Aan het slot van het inleidend gedeelte schrijft hij: „Het was of er een daemon in den jonker gevaren was, die hem dwong den geesel der satyre immer sneller en sneller te zwaaien en steeds feller te doen snerpen”, en hij laat er met een verontschuldiging op volgen: „Nederig vraag ik den lezer verschooning, dat ik hem zulk een lage sfeer, als die we nu verlaten, heb binnengevoerd, en hem het oppervlakkige, eigen aan de joligheid der jeugd, zelfs der jeugd van voor twee eeuwen, niet heb gespaard”. Bij het schrijven van dit gedeelte, dat mutatis mutandis nog op leden van regeringscolleges toepasselijk was, heeft Schimmel zich wel meer dan voor dit exposé noodzakelijk was, door zijn neiging tot satyre laten meevoeren. Opmerkenswaard is daarbij, dat in de weergegeven dialogen alleen dáár archaïserende zinswendingen voorkomen, waar Johan de Witt en de Griffier Ruysch sprekend opgevoerd worden.

Op het inleidend gedeelte volgt nog een korte historische uitweiding, en dan „betreden wij” de vergaderzaal van de Staten-Generaal op de dag dat de bewuste resolutie werd goedgekeurd. Johan de Witt leidt de aandacht van den voorzitter af door hem de stukken inzake de injurieuse schaking, gepleegd door Jonker de Mortaigne (historisch), ter inzage te geven. Een ander betreft hij ook in dit gesprek, een derde verzoekt hij enige inlichtingen aan de klerken ter griffie te willen verstrekken, weer een ander staat dermate onder zijn invloed, dat hij geen inlichtingen over het voorgelezene durft vragen. Eén dergenen, die met hem in het complot is, staat in druk gesprek met enige heren bij het venster; intussen leest de griffier Ruysch, die voortdurend hoest en vrijwel geen stem schijnt te hebben, de bedoelde resolutie met de geheime ampliatio bijna onverstaanbaar voor.

Het laatste gedeelte beschrijft een bezoek van den gezant Downing bij Johan de Witt. Wagenaar deelt mede, dat eerstgenoemde bij De Witt informaties inwon naar aanleiding van het gebeurde, en een schijnbaar bevredigend antwoord ontving. Schimmel geeft vraag en antwoord (letterlijk geciteerd) een plaats in een gesprek tussen beide diplomaten, waarin zonder historische uitweidingen van den schrijver op ongedwongen wijze, en als terloops, de politieke twistpunten van de dag worden aangeroerd.

Schimmel eindigt met te wijzen op de behendigheit, geestkracht en uitnemende gave, die nodig waren om de regering der Republiek in de gouden eeuw te doen verrichten, wat zij verricht heeft.

Bij de overgang van het ene tafereel naar het ander treedt Schimmel in deze novelle als verteller sterk naar voren: „wij zeiden”, „wij merken op”, „wij zullen deftig en degelijk worden”, e.d. Tegenover de met zoveel zorg uitgewerkte dramatische gedeelten maken de beschrijvende delen de indruk enigszins vluchtig bewerkt te zijn. Wat anders b.v. te denken van de tweemaal herhaalde mededeling: „men zag er den statigen zwart fluweelen met bont gevoerden tabbert”, en dat begin Augustus!

De herdruk in de 'Romantische Werken' bracht vrijwel geen wijzigingen in de tekst: een paar toevoegingen, die de zin verduidelijken; een modernisering: „de ernst en de rimpels en de diepe lijnen, die genen meest vergezellen” wordt: „de ernst en de diepe lijnen van het gelaat”; enige woorden en een zinsdeel vielen weg. Hier is de mogelijkheid van drukfouten weer niet uitgesloten.

Een konfidentieel onderhoud.

Deze novelle verscheen in de almanak Holland voor 1861. Bij de herdruk in de 'Romantische Werken' kreeg het de titel: 'Een bijzonder onderhoud'.

Schimmel beschrijft hierin een episode uit het leven van den Koning-Stadhouder, onmiddellijk voorafgaand aan de gebeurtenissen, behandeld in 'De kaptein van de Lijfgarde', en wel één van de belangrijkste momenten uit de voorbereiding van de tocht naar Engeland: hoe nl. stadhouder Willem III de Hollandse vlootvoogden Evertsen en Almonde wist te bewegen zich voor deze tocht onder het opperbevel van den Engelsman Herbert te voegen. Aan het slot van zijn novelle citeert Schimmel een passage uit een, door De Jonge in zijn 'Geschiedenis van het Ned. Zeewezen' meegedeelde, brief van den Prins aan Evertsen inzake de regeling van dit commando. In het voorafgaande deelt De Jonge mede, dat de Prins de beide vlootvoogden ten huize van zijn kamerheer ontbood, dat het daar verhandelde nergens staat opgetekend, maar dat men uit brieven kan afleiden, dat het plan voor de tocht naar Engeland en het voornemen Herbert daarbij opperbevelhebber te doen zijn hen toen werd bekend gemaakt. De Jonge

laat hier op volgen: „Zou Evertsen, wiens fierheid bekend was, van het gebied van de vloot afstand willen doen? Zou Almonde zich naar de bevelen van een vreemde vlootvoogd schikken? De Prins wilde door mondeling overleg de vlootvoogden zooal niet de maatregel doen goedkeuren dan toch erin doen berusten”.¹⁵⁾

Schimmel reconstrueert nu dit nergens opgetekende gesprek, waarin hij de Stadhouder eerst voorzichtig laat polsen wat er van de gemaakte plannen mogelijk al uitgelekt is, vervolgens de expeditie laat bespreken, om tenslotte de kwestie van het opperbevel ter sprake te brengen. De beide vlootvoogden, de „fiere” Evertsen echter het meest, protesteren heftig, willen ontslag nemen. Toch worden zij beide tot samenwerking overreed, door 's Prinsen argumenten, door de wijze, waarop hij met volkomen begrip van hun bezwaren hun aandacht vestigt op 's lands belang en op zijn eigen veiligheid, wanneer zij aan de expeditie zouden deelnemen. Dit eigenlijk historisch gedeelte wordt voorbereid door gesprekken in de trekschuit, waarmee Evertsen en Almonde van Rotterdam naar den Haag reizen. Ongetwijfeld heeft Schimmel zelf nog wel per trekschuit gereisd; uit de wijze waarop hij in 'Een alledaagsch geval' en hier de reizigers beschrijft en de gesprekken weergeeft, blijkt eigen ervaring. Hoewel hij door deze vondst de politieke situatie, zij het dan wat oppervlakkig (om in de stijl van de roef-conversatie te blijven) maar dan toch in direct verband met het hoofdonderwerp en in vlotte dialoog wist aan te duiden, acht hij het toch nodig zich hierover te verontschuldigen: „het onbetekenend schuitpraatjen mochten we niet achterwege laten, want het deed eenige feiten kennen, hoe ook eenzijdig voorgesteld en valsch gekleurd...” Hij acht het zelfs nodig nog een korte historische uitweiding te doen volgen; blijkbaar voelt hij zich als historiekennner verplicht het in zijn bronnen gevondene ook meer objectief uiteen te zetten. Evenmin kan hij nalaten zijn enthousiaste lof en bewondering uit te spreken voor onze zeventiende-eeuwse zeehelden naar aanleiding van de overigens zeer beknopt aangegeven levensloop van Evertsen en Almonde.

In dit laatste zijner aan de vaderlandse historie ontleende novellen toont Schimmel nog eens zijn bijzondere gave om uit een enkel meegedeeld vraag en antwoord een voor partijen karakteristiek gesprek op te bouwen.

De herdruk in de 'Romantische Werken' bracht, behalve enkele vermoedelijke drukfouten, slechts één kleine wijziging: „hoe donker de horizon ook werd aan gene zijde van het kanaal” wordt „hoe donker de horizon zich ook aan gene zijde van het kanaal voordeed”. Uit een dergelijke verandering blijkt wel, dat Schimmel zijn oorspronkelijke tekst zeer aandachtig herzag.

15) Dl. III hfdst. I.

Uit de zeventiende eeuw.

Deze novelle verscheen in 1864 in het Juli-nummer van 'De Gids'. De voorstudie voor 'Mylady Carlisle' had Schimmel ook gegevens, betreffende Oliver Cromwell¹⁶⁾ verstrekt, die hij echter in 'Mylady Carlisle' terwille van de chronologie slechts verspreid kon verwerken; in deze novelle vat hij dit alles samen.

Het eerste gedeelte van de novelle toont Cromwell als huisvader. Vooraf zet Schimmel echter uiteen welke positie Cromwell langzamerhand begon te krijgen; ook wijst hij op de periode van twijfel op godsdienstig gebied, die Cromwell had doorgemaakt. Wat hij daarvan schrijft, herinnert aan zijn autobiografie: ook hij kende de twijfel en het gevoelen, dat men zich met geen der leidende beginselen met zijn ganse ziel en zijn ganse verstand kan verenigen, maar Schimmel had op dat tijdstip nog niet gevonden, wat hij Cromwell toeschrijft: „na onderzocht en verworpen, beproefd en bepeinsd te hebben, meende hij de waarheid gevonden te hebben. De aangewende moeiten leidden tot zelfstandigheid, de doorgestane strijd tot verdraagzaamheid jegens andersdenkenden voor zoo veel de Geest der eeuw, de heete geloofsadem die over Europa heenblies, dit gedoogde.” In het nu volgend huiselijk tafereeltje, dat hij 1643 dateert, tekent Schimmel niet slechts Cromwell en zijn echtgenote maar ook twee van zijn zoons, Richard (de latere Protector) en Henry; de beide jongens blijken oneerlijk te zijn geweest en worden door hun vader bestraft. In de wijze, waarop zij de hen door hun vader gestelde vragen beantwoorden en de opgelegde straf aanvaardden, geeft Schimmel als het ware met een paar lijnen hun karakter aan, zoals zich dit later zou ontwikkelen. Cromwell wordt door deze kwestie met zijn zoons gestoord in zijn berekening van de uitgaven, die hij voor zijn huishouden en voor zijn soldaten deed. Terwijl hij nog bezig is, komt een uitsluitend geestelijk georiënteerd geloofsgenoot hem, die ook zozeer op de praktijk was ingesteld, raadplegen. Zij zijn nog niet uitgepraat als een boodschapper uit het leger Cromwell het bevel brengt een munitie onder zijn aanhangers te komen bedwingen, even later brengt een ander hem het bericht van het overlijden van zijn zoon Oliver. Zo wist Schimmel reeds in dit eerste gedeelte, zonder tot een onwaarschijnlijke samenloop van omstandigheden zijn toevlucht te nemen, een veelzijdig beeld van Cromwell en van de moeilijkheden, die hij ondervond, te geven. Maar al kan men niet van een onwaarschijnlijke samenloop van omstandigheden spreken, een vergelijking met de bronnen toont

16) Macaulay op. cit. Th. Carlyle: Oliver Cromwells' Letters and speeches. Phil. Chasles: Ol. Cromwell, sa vie privée, ses discours publics, sa correspondance particulière. 1847. M. Guizot: Histoire de Charles I en mogelijk nog andere.

wèl aan, dat Schimmel hier gebeurtenissen, die tussen 1643 en 1646 plaats vonden, alle binnen enkele dagen doet geschieden.

Het tweede gedeelte toont Cromwell tegenover muitende geestdrijvende soldaten, eens door hem zelf tot een regiment verenigd. Evenals het vorige, werd ook dit gedeelte met enkele noodzakelijk geworden coupures en naamsveranderingen bijna letterlijk overgenomen uit 'Mylady Carlisle', waar het — dat blijkt wel uit deze overname — in het verband van de roman vrijwel geheel gemist had kunnen worden. Wel moet gezegd worden, dat Schimmel in 'Mylady Carlisle' de muiterij, die hierop neerkomt, dat soldaten weigeren een beleg op te breken en zich daarom andere aanvoerders kiezen, doet ontstaan door het stoken van den voor alle ondergrondse acties verantwoordelijk gestelden Jezuiet, zodat een verbinding met de roman aanwezig is. In de novelle ontstaat de muiterij, doordat enkele der meest geestdrijvende soldaten menen, dat het verdoemelijke zwakheid zou zijn het beleg op te breken. Het in 'Mylady Carlisle' behandelde onderwerp bood Schimmel weinig gelegenheid deze tegenstanders van Karel I te beschrijven; zonder hen heeft hij het beeld van Engeland omstreeks 1645 blijkbaar toch onvolledig geacht; vandaar dat zij met hem, die ze wist te regeren, Cromwell, nog een plaatsje in het voorlaatste hoofdstuk kregen. In de novelle, die in de eerste plaats aan Cromwell gewijd is, is het verband tussen Cromwell en de zijnen duidelijker, is de invloed, die hij op hen heeft, begrijpelijker, terwijl ook, al is het maar zeer terloops, wordt aangetoond hoe andersdenkenden Cromwell op slinkse wijze trachten tegen te werken. Schimmel eindigt de novelle met de mededeling, dat Cromwell spoedig Luitenant-Generaal werd, en van die tijd af was: „voor de Kavaliërs een geesel, voor de Presbyterianen een noodzakelijk kwaad, voor de Heiligen der Heiligen de gezalfde des Heeren, voor allen de meester.” Hij vervolgt dan: „hij zelf scheen te blijven wie hij geweest was: voor Bessie een licht op haar pad, een lamp voor haar voet; voor zijn kinderen een streng en tevens teerhartig vader, voor zijn vrienden een trouw en krachtig broeder, voor allen een groot, maar slechts weinig begrepen man.” In zijn volgende novelle 'Een laatste worp' licht Schimmel het hier gebruikte „scheen” toe, daar schrijft hij: „in de laatste maanden was de vader (Cromwell) veel veranderd; ook in den huiselijken kring was de vroegere gemeenzaamheid zoo niet geweken, dan toch verminderd.” Hij toont dan aan, dat ook Cromwell niet vrij van eierzucht bleef. De opmerking waarmede Schimmel eindigt, dat Cromwell voor allen een groot, maar slechts weinig begrepen man was, is ongetwijfeld ook op hem zelf toepasselijk; hoe gemakkelijk hij ook de tale Kanaäns weet weer te geven en Bijbelteksten weet te citeren het geloof, dat daaraan ten grondslag ligt, kent en begrijpt hij niet. Tegenover een figuur als

Cromwell staat hij op dit gebied even vreemd als hij tegenover Alberdingk Thijm is komen te staan.

'Uit de zeventiende eeuw' werd niet herdrukt in de 'Romantische werken'. In de gedeelten, die hij uit 'Mylady Carlisle' overnam, bracht Schimmel enkele verbeteringen en vereenvoudigingen aan in zinsbouw en woordgebruik. Zo wordt „de berende veste, statig en prachtig als een reusachtige zwaan drijvende op het kristalheldere water” veranderd in: „het aeloude kasteel, statig en plechtig als een reusachtige zwaan drijvende op het kristalheldere meirtjen dat het omspoelde”, een „aerolieth” wordt een „meteoorsteen”, „het gantsche deel der schuld” wordt „het grootste deel”, „mannen die hij liefhad als het voertuig door den Heere hem geschonken” wordt „... als het werktuig ... hem geschonken”, „aflei” voor afleidde” laat hij echter staan en „legt” verandert hij zelfs eens in een praeteritum „lei”.

De hier opgesomde wijzigingen werden bij de herdruk van 'Mylady Carlisle' in de 'Romantische Werken' niet opgenomen; de tekst is daar geheel gelijk aan die van de oorspronkelijke afzonderlijke uitgave van 1864.

Een laatste worp.

Deze novelle verscheen in 1866 in het tijdschrift 'Nederland'. Schimmel beschrijft hierin gebeurtenissen, die aan de terechtstelling van Karel I voorafgingen. Het sluit dus wat de historische feiten betreft aan bij 'Mylady Carlisle'. De stof vond hij in hoofdzak bij Macaulay en Guizot; wel heeft hij hier, evenals in de vorige novelle, enkele feiten bij elkaar gebracht, die in werkelijkheid met een aanzienlijk langer tussenpoos plaats vonden.

Het eerste hoofdstuk is een illustratie van Macaulay's karakteristiek van Karel I: „at the same time it became more evident than ever that the King could not be trusted..... Charles was not only a most unscrupulous but a most unlucky dissembler His defeats, they (his most devoted friends) said, gave them less pains than his intrigues . . .”¹⁷⁾ Schimmel toont hoe Karel I nog intrigeert, terwijl zijn positie — 't is December 1648 — al vrijwel hopeloos is, en hij juist verklaard heeft zich naar de wensen van Cromwell en de zijnen te zullen voegen.

Het volgend hoofdstuk toont Cromwell, die zijn fanatieke aanhangers weet te overreden om Karel I onder de gestelde en door hem aangenomen voorwaarden aan de regering te laten. Ook dit vond Schimmel bij Macaulay: „the truth is that Cromwell had, at one time, meant to mediate between the throne and the Parliament..... In this design he persisted till he was compelled to

17) Macaulay op. cit. dl. I bldz. 94.

abandon it by the refractory temper of the soldiers, and by the incurable duplicity of the King." 18) Schimmel legt vooral de nadruk op 's konings „duplicity”, op zijn ongeneeslijke neiging tot intrige. Terwijl Cromwell nog met de zijnen vergadert, ontvangt hij bericht, dat Karel I een brief, verstopt in een zadel, naar de koningin, die aan het Franse hof vertoeft, verzonden heeft. Karels volslagen onbetrouwbaarheid blijkt nu, en Cromwell kan en wil hem niet meer handhaven. Het vinden van de in een zadel genaaide brief vond, volgens Guizot 19), in een herberg plaats. Van dit gegeven maakt Schimmel een dankbaar gebruik: lichtzinnige en loslippige Kavaliers, die het plan hebben Karel I te bevrijden, Cromwell en zijn schoonzoon, een waard, die met beide partijen goede vrienden tracht te blijven, brengt hij bij elkaar. De overige gegevens verwerkt hij op eigen wijze. Guizot vertelt, dat een man, die niet in het geheim was, met het bewuste zadel op zijn hoofd aan de herberg een wisselpaard kwam vragen, dat hem door Cromwell en Ireton het zadel een ogenblik werd ontnomen, dat zij het in een zijkamertje openmaakten, de brief eruit haalden, het weer dicht naaiden en den drager weer meegaven. In Schimmels novelle komt de man, die wel in het geheim is, met het zadel half onder zijn jas binnen, vraagt om een wisselpaard en wil daarop zijn eigen zadel gebruiken; terwijl buiten in het donker bij het licht van een klein lantaarntje zijn paard en die van Cromwell en Ireton opgezadeld worden, ziet één van hen kans zich van het paard van den boodschapper meester te maken en daarop weg te rijden. Schimmels voorstelling van deze gebeurtenis is zeker niet onaannemelijker dan die welke Guizot er van geeft.

Het laatste gedeelte speelt zich af op de dag vóór de terechtstelling van Karel I. De echtgenote van Fairfax, in haar hart de partij der Presbyterianen toegedaan en ontstemd over de ondergeschikte positie van haar man, tracht, nadat zij reeds gedurende de terechtzitting protesteerde tegen een veroordeling, Cromwells vrouw te overreden om bij haar man op clementie aan te dringen. Niet zijn vrouw maar zijn dochter Elizabeth tracht hem hiertoe te bewegen, doch zonder succes. Zij merkt nu, dat ook haar vader eerezuchtig is. In een van zijn bronnen vond Schimmel, naar hij zelf schrijft, aangekend „dat te midden der grootheid, die allen (het gezin Cromwell) omringde, Lady Elisabeth Cromwell met neergeslagen oog Whitehalls gaanderijen en zalen doorliep en zij 's vaders zedelijke grootheid, die tot een zelfverloochening in staat ware geweest, hooger zou hebben gesteld dan het politieke en militaire genie, dat niet falend in zijne berekeningen zich zelve het hoog gezach, zijn land een ongekend vermogen gaf, maar dit alles tot een prijs

18) Op. cit. dl. I hfdst. I.

19) Op. cit. dl. II bldz. 233.

des bloeds".²⁰⁾ Het hierboven aangeduide gesprek geeft de illustratie van dit gegeven. De hele novelle is trouwens als zodanig geslaagd te noemen: zonder historische uitweidingen wist Schimmel door daden en gesprekken de personen te karakteriseren. Hiermee hangt het ongetwijfeld samen, dat hij zich slechts een paar maal tot zijn lezers wendt: „op het oogenblik dat wij binnentreden”, „wij hebben Lady F. reeds te lang doen staan . . .” Hij dwaalt in deze novelle niet af; is een historische toelichting nodig, dan is deze kort en met onmiddellijke betrekking tot de genoemde persoon. Het verband met een vorig gedeelte behoeft nergens moeizaam hersteld te worden.

Deze novelle werd opgenomen in de bundel 'Uit verleden en heden' en daar gedateerd 1863. In deze herdruk werd de spelling aangepast aan die, geldend in 1894. Verder zijn enkele verouderde uitdrukkingen gewijzigd en verving Schimmel ge en gij door U of je en jij; dit laatste doet hij soms op plaatsen waar zulks minder goed past. Zo laat hij b.v. Karel I, weliswaar in ogenblikken van heftige gemoedsbeweging, Cromwell een paar keer met je aanspreken. Sommige gedeelten van de novelle werden daardoor wat meer familiaar dan wel met het behandelde onderwerp overeenkomt. Meestal zijn de aangebrachte wijzigingen echter een verbetering of verduidelijking van de oorspronkelijke tekst. Opvallend is het daarom, dat sommige minder juiste uitdrukkingen en zinsdelen bleven staan, zo b.v. 'terechtstelling', waar 'terrechtzitting' bedoeld is, „dat hij Windsor verlaten en overgebracht zou worden naar Londen”, „voelde de postbode iemand tusschen zich en het paard, dit een seconde later steigeren en in de duisternis wegschieten”.

De vooravond van de Revolutie.

In de tamelijke uitvoerige historische schets 'De vooravond van de Revolutie'²¹⁾ vestigt Schimmel de aandacht op een verschijnsel, dat hij reeds eerder terloops aangeroerd had, n.l. het in de toekomst kunnen zien. In 'Sinjeur Semeyns' liet hij Brechtje, een niet geheel normaal meisje, enige voorspellingen doen.

Noch aan de inhoud hiervan, noch aan die van mediamieke mededelingen²²⁾ hecht Schimmel bovenmatig grote waarde. Hij wil er slechts op wijzen, dat in den mens krachten kunnen werken, die men niet kan of mag loochenen. Zijn opvattingen daaromtrent verneemt men echter pas in het naschrift; in het verhaal zelf wordt de z.g. profetie van Cazotte zonder commentaar weergegeven.

Deze 'Prophétie de Cazotte' werd oorspronkelijk verhaald door

20) Voorzover ik kan nagaan moet dit nog een andere bron zijn dan de reeds genoemde.

21) Eigen Haard. Januari, Februari 1887.

22) Opstellen over Spiritisme. In 1908 uitgegeven met een voorwoord van H. N. de Fremery.

La Harpe (1739—1803) in zijn 'Oeuvres posthumes'. Sainte Beuve beschouwt dit als La Harpe's beste novelle en neemt een groot gedeelte daarvan als proeve van La Harpe's kunnen in zijn 'Causeries du lundi'²³⁾ over. Ook Louis Blanc citeert de belangrijkste passages in zijn 'Histoire de la Révolution Française'.

Volgens La Harpe zou Cazotte, schrijver van sprookjes en enkele komische opera's, in 1788 na een diner, waar veel leden der Académie en dames uit de meest vooraanstaande kringen mede aanzaten, aan enige met name genoemde aanwezigen voorspeld hebben, hoe het hun tijdens de revolutie zou vergaan.

La Harpe's novelle neemt Schimmel als slot en hoogtepunt van zijn schets vrijwel letterlijk over. Slechts enkele details werkt hij wat meer uit of brengt ze op een ander ogenblik te pas.

Typerend voor Schimmel's werkwijze is o.a. het volgende: La Harpe vertelt: „un des convives nous raconta en pouffant de rire que son coiffeur lui avait dit tout en le poudrant: voyez vous monsieur quoique je ne sois qu'un misérable carabin, je n'ai pas plus de religion qu'un autre”

Schimmel laat dit niet vertellen maar gebeuren. In het eerste gedeelte van de schets toont Schimmel ons de hertogin de Grammont, een der gasten, zich gereedmakend om naar dit diner te gaan. Terwijl zij gekapt wordt, ontvangt zij bezoek van den hertog de Brancas en van een verwereldlijkt monnik, le père Chabot, een in de revolutie bekend geworden persoon. In het gesprek, dat zich tussen hen ontspint, mengt Mevrouw de Grammont af en toe haar kamenier Lizette; als er gesproken wordt over het toenemend ongelooft, zegt de laatste: . . . „Mevrouw”, en het werd met een ongewone drift geuit, „al ben ik er maar een van het gepeupel, zooals Uw Genade mij soms laat voelen, toch heb ik, Goddank! niet meer godsdienst dan de adel.” De Brancas lachte hartelijk en mevrouw de Grammont vertoonde haar gewonen satyrieken trek om de lippen.” Dit begin herinnert enigszins aan dat van Schimmel's eerste historische schets, 'Een avond bij Madame de Staël'. Daar diende het intime gesprek vóór het officiële feest eveneens als historische inleiding. Maar daar diende het ook om de hoofdpersoon (Mme de Staël) te leren kennen, en dat is hier niet het geval, want Mme de Grammont treedt aan het slot niet méér op de voorgrond dan één der andere gasten. Wat, naar de opzet te oordelen, een novelle leek te zullen worden, blijkt een historisch exposé te zijn. Vooral in het middelste gedeelte met de encyclopedische levensbeschrijvingen van de later door Cazotte te noemen personen, treedt dit karakter sterk naar voren.

Schimmel legt er in zijn nabericht de nadruk op, dat hij een historisch feit heeft willen weergeven. Dit geldt in de eerste plaats

23) Dl. V 103.

het onderwerp: de authenticiteit van de aan Cazotte toegeschreven voorspelling werd nl. geruime tijd in twijfel getrokken, daar het gebleken was, dat La Harpe zijn verhaal pas nà het in vervulling gaan van de voorspelling had geschreven. Een later, door Schimmel met name genoemd, onderzoeker (Prof. Gregory) citeert echter verklaringen van personen, die de voorspelling hadden horen vertellen, vóórdat zij in vervulling was gegaan.

Een zinsnede uit een recensie van Busken Huet werd aanleiding, dat Schimmel deze naar zijn oordeel volkomen bewezen historische gebeurtenis meedeelt.

Aan het slot van zijn beschouwing over Renan's 'Le Prêtre de Nemi' ²⁴⁾ schrijft Huet: „Hoe het komt weet niemand, maar het onzinnige stelt de wet aan het verstandige en het verstandige leeft eerst met zichzelf in vrede wanneer het voor het minst als leus aanneemt naar het onzinnige zich te regelen”.

Schimmel wil door zijn verhaal dus blijkbaar de juistheid van deze bewering staven, met dien verstande, dat hij hetgeen Huet „het onzinnige” noemt, beschouwt als het „onwraakbaar” bewijs van een onzienlijke wereld.

Zo zeer voelt Schimmel zich één van overtuiging met Cazotte, dat de beschrijving die hij van diens geestelijke ontwikkeling geeft, a. h. w. gelicht is uit zijn eigen autobiografie. ²⁵⁾

De nadruk, die Schimmel op de historische juistheid van het meegedeelde legt, geldt echter ook de vorm. De als een verontschuldiging klinkende slotzin, waarin hij spreekt van „een zeer eenvoudige schets, welke alleen, omdat zij historisch mag heeten, op eenige aandacht aanspraak maakt”, wijst er wel op, dat hij het verwijt van romantische historie gegeven te hebben, verwacht en tracht te voorkomen. Toch kan deze aanduiding van het door hem ingenomen standpunt het feit niet ongedaan maken, dat hij hier, zij 't dan met uitgebreide kennis van zaken en voor een, in zijn ogen, zeer belangrijk doel, een genre, dat hij steeds trachtte hoog te houden, misbruikte. Zo verviel hij in een wijze van bewerken, die hij altijd heftig had afgekeurd.

In de serie 'Volledige Romantische Werken van H. J. Schimmel' door H. A. M. Roelants uitgegeven, verscheen deze schets in 1904 afzonderlijk. De spelling werd daarbij nog weer gemoderniseerd; het verkleinwoord op -jen wordt veranderd in -je; enige zinnen worden gewijzigd, en verder wordt, wanneer een oudere zich tot een jongere of een meerdere zich tot een mindere wendt, ge in je veranderd, terwijl ge ook soms in u wordt gewijzigd.

24) De Lantaarn 1886 I.

25) De vooravond van de revolutie: blz. 126.

HOOFDSTUK IV.

VORM EN INHOUD VAN SCHIMMELS HISTORISCHE ROMANS EN NOVELLEN.

Vorm.

De hier besproken werken van Schimmel verschenen tussen 1850 en 1890. Zeer veel is er in die 40 jaar in zijn persoonlijk leven en in het leven om hem heen veranderd: op een moeilijke jeugd volgden jaren van ingespannen werken om in het onderhoud van de zijnen te kunnen voorzien; pas na 1865 werd zijn maatschappelijke positie van dien aard, dat financieel een onbezorgder tijd voor hem aanbrak. Op letterkundig gebied had hij al eerder succes. Reeds vóór 1850 werden twee van zijn drama's gespeeld; hij had toen al meegewerkt aan het tijdschrift van Alberdingk Thijm, en de verschillende almanakredacteuren begonnen hem om bijdragen te vragen. Van 1850 tot 1857 redigeerde hij alleen en met de Bull de 'Nederlandsche Volksalmanak'. Voor de waarde van zijn letterkundige productie bewijst dit weliswaar nog niet zo veel; van meer belang is in dit opzicht het feit, dat hij in 1850 in de Gidsredactie werd opgenomen, het tijdschrift, waarin toen de meest moderne letterkundige opvattingen werden voorgestaan. Daarnaast was hij gedurende verscheidene jaren (van 1854 tot 1867 en wederom van 1882 tot 1886) redacteur van het tijdschrift Nederland, en werd hij nog in 1891 redacteur van het nieuw opgerichte Elseviers Maandschrift. Dit laatste was hij samen met Jan ten Brink; daarmee is de richting van het maandschrift reeds aangegeven: behoudender dan de Nieuwe Gids, want Jan ten Brink en de Nieuwe Gidsers waren heftige tegenstanders. In een brief van Januari 1898 schrijft Ten Brink aan Schimmel: „.... alleen doet het mij leed te vernemen, dat gij toenadering tot wat men de moderne richting noemt, ook goedkeurt. Ik dacht dat zooiets beter bij mannen als Mr. J. N. van Hall geplaatst was. Nu is het mogelijk dat ik niet geheel onpartijdig kan zijn. Toenadering tot die richting beteekent voor mij: zelfmoord. Die richting, althans sommige woordvoerders, van Deyssel, hebben mij met scheldwoorden overstelpt, en getracht mijn arbeid zoo verdacht te maken, dat niemand er meer prijs op zou stellen. Als ik strijd tegen deze kerels dan is het noodweer, zelfverdediging. Niemand kan eischen dat ik mij in alle stilte doe afmaken naar geest en

lichaam . . ." De verhouding van de Nieuwe Gidsers tot Schimmel was geheel anders; zij stonden met een zekere eerbied tegenover hem, en hij wist veel in hun werk te waarden. In het Voorbericht (gedateerd 7 Augustus 1889) van de bundel 'Innerlijk Leven' schrijft hij: „De nieuwe richting” kent weinig piëteit; zij heeft slechts oog voor wat in hare gelederen optrekt; zij slingert den voorgangers op zeer beslist toon het afdoend vernietigingswoord: „verouderd in beeld, in gedachte, in vaersbouw, zinwending en woordkoppeling” toe. Geen wonder! Deden wij in '40 tegenover onze voorgangers anders? Toch waren wij wel iets, misschien wel veel, aan die voorgangers verplicht, en velen onzer erkenden dat later met deemoed. Laat ons hopen dat het ook de volgers der nieuwe richting dús moge gaan! Bedrieg ik mij niet, dan is 't hun ideaal het peillood uit te werpen in de diepten der menschenziel, met verwerping uit minachting van het bijkomstige van het uitwendige, van het toevallige, waaraan het hun voorafgaande tijdperk onzer Schoone Letteren zulke een groote waarde toekende. Uitnemend! Blijken zij bovendien verwant te zijn aan de nieuwste richting, die in Duitschland zich een weg poogt te banen, en uit spot of in ernst „de transcendentale” wordt genoemd, en blijken zij breed genoeg van opvatting om van hun verouderde voorgangers de klaarheid der gedachte, de duidelijkheid der uitdrukking en de aesthetische kieschheid over te nemen, dan behoort hun voorzeker de toekomst, totdat het geslacht, dat hen opvolgt, tegen hen optrekt met dezelfde leuzen en dus ook hun het woord „verouderd” als afscheid toeroept”.

Zijn leven lang heeft Schimmel een open oog gehad voor de mogelijkheden, die het nieuwe op welk gebied ook bood. Op godsdienstig-geestelijk gebied denkt hij aan evolutie van de mens en hij past dit consequent ook op de kunst toe. Hij is geen 'stilstaander', in 1850 niet, en evenmin in 1890. Er waren richtingen in de kunst, die hij niet kon waarden: in 1850 was dat de kunst van Hofdijk, die alleen wist te beschrijven, en later de kunst van Zola, evenzeer voor een groot deel beschrijvingskunst, waarbij de geest en het verstand geheel op de achtergrond blijven. Maar anderzijds trachtte hij het nieuwe in zijn eigen werk toe te passen, hoewel dit slechts ten dele lukt. In het Voorbericht van de bundel 'Innerlijk Leven' wijst hij er op, dat de invloed van 'de school', 'de leer' het bij hem en zijn tijdgenoten telkens won van 'de natuur': „Wij verweten Tollens en zijn vele navolgers: gebrek aan diepte, 't blijven hangen aan bijzaken, 't niet doordringen in het menschenhart, 't doof zijn voor de gewichtigste vragen van het leven des geestes. En wat gaven de meesten onzer? Even weinig als ik het vermocht in de twee

1) Brievencollectie uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

eerste tijdperken ²⁾ van mijn innerlijk leven, zooals dat in dezen bundel wordt afgeschaduwde. In onze zoogenaamde epische poëzy begroeven wij als het ware de helden en heldinnnen onder tal van kleurrijke gewaden en sieraden, uit vrees zeker dat hoorder of lezer anders de innerlijke armoede der pronkende figuren eens gewaar mocht worden.

Lang, zeer lang duurde 't eer ik tot eenige zelfkennis opklom, en zóózeer was „de manier” wet en regel voor eigen denken geworden, dat ik, na soms als bij toeval bij de natuur en niet bij „het systeem” ter schole te zijn gegaan, telkens weer terug viel in de armen van het laatste.”

In de kritische aantekeningen bij zijn poëzie en zijn drama's wijst hij deze gebreken ook weer aan. Zijn romans liet hij onbesproken; zijn eigen oordeel daarover en de wordingsgeschiedenis, die juist bij zijn drama's zoveel wetenswaardigs geeft, missen wij dus.

Bij de herziening van zijn poëzie viel hem als fout op: het teveel aan uiterlijke details, waarbij de vorm alles was en op de inhoud te weinig gelet werd. Van zijn historische romans kan dit over het algemeen niet gezegd worden; daar heeft de inhoud zijn volle aandacht, al zijn er vooral in zijn begintijd hier en daar wel bijfiguren aan te wijzen op wie zijn opmerking van toepassing kan zijn. Wel zijn ook daar zijn beschrijvingen meestal wat overladen met adjectieven — het veelvuldig gebruik van het adjectief 'onbeschrijflijk' bij Schimmel en zijn tijdgenoten wijst anderzijds op een zeker tekort aan beeldend vermogen — en bepalende zinsdelen; dikwijls plaatst hij enige ongeveer synonieme woorden naast elkaar: „het lover scheen te krimpen en te schrompelen”, „wielen knarsen en knetteren”, „wrokken en mokken”; „verbaasd verrast maar in geen deele bevreesd of angstig voor de toekomst”, „schelle, scherpe zelfs schrille geluiden”, „wat geraas, wat gegons, wat gejoel, wat verward gesuis en gebruisch van piepende, krijschende, schorre, hooge en lage stemmen”, „luimen en grillen”; ook gebruikt hij gaarne beelden waarin een sterke tegenstelling ligt: „een gevoel alsof de warmgestoofde hand eensklaps in de verschgevalen sneeuw werd begraven”, „geheimzinnige aandoening, die hare wortelen schiet in het dierlijke der menschelijke natuur en hare kruin verliest in de nevelen van het goddelijke, die de grootste zelfzucht is en tevens de grootste zelfverloochening, die verlaagt en veredelt, die den jonkman plotseling tot man kan doen rijpen en den rijpen man tot den kinderlijken leeftijd terugbrengt”.

Wie nu de historische romans van Schimmel en zijn tijdgenoten leest, wordt getroffen door een aantal andere gemeenschappelijke eigenaardigheden, die men dus ook op rekening van 'de school' zal kunnen stellen. Kenmerkend voor deze schrijvers, die toch trachten

2) D. i. tot ca. 1860.

zich in het verleden, in een tijd dus waaraan zij zelf geen deel hebben, te verplaatsen, is het feit dat zij bij alles wat ze meedelen zelf als explicateur aanwezig zijn en dit ook vanzelfsprekend vinden. In *De Spektator* van 1848 schrijft H: 3) „de dramaturg verschijnt nimmer in zijn waereld; de romancier voert de personen naar de eerste mijlpaal vanwaar zij aan zijn hand de reis aanvaarden; bij den wandelaar die hij ontmoet, leidt hij ze in”, en in de aantekeningen op het drama *Juffrouw Serklaes* van 1885 schrijft Schimmel: „in de roman komt de handeling tot ons door 't verhaal, in 't tooneelspel door de voorstelling. In de roman beweegt de auteur zich tusschen zijn kompositie, in 't tooneelspel mag dit niet”. Natuurlijk, wie bij het schrijven van een toneelstuk allereerst aan de opvoerbaarheid denkt, kan onmogelijk de schimachtig nu en dan verschijnende figuur van den auteur-explicateur gebruiken. Dat Schimmel zelfs in 1885 een dergelijke figuur in zijn romans vanzelfsprekend acht, plaatst hem in dit opzicht in een vorig tijdvak. *Mevrouw Bosboom-Toussaint* betoogt hetzelfde in het eerste hoofdstuk van *De Engelschen te Rome*: „dat (het St. Pietersplein te Rome) ik niet beschrijven zal, omdat het reeds duizend maal beter gedaan is, omdat ieder het weet en eindelijk ook omdat ik slechts vertel en niet schilder”. Op het vertellen valt alle nadruk; de roman is een vertelling en als zodanig veel minder een genre op zich zelf dan tegenwoordig. De roman in brieven en de in dagboek-vorm geschreven herinneringen waren aan de historische roman voorafgegaan, en niettegenstaande de gewijzigde opzet bleef de oude vorm gedeeltelijk gehandhaafd: de auteur in deze in ik-vorm geschreven werken altijd aanwezig, treedt nu enigszins terug, maar toch „hij beweegt zich tusschen zijn kompositie”, „hij leidt zijn personen in bij den wandelaar, dien hij ontmoet”. Het spreekt vanzelf, dat zó gezien, de auteur het volste recht, ja zelfs de plicht heeft zijn eigen mening over de personen, die hij inleidt, den lezer mee te delen; wanneer zij niet handelen, zoals de auteur dat zou wensen, dan moet de lezer (hoorder) dat vernemen, en wanneer een gezegde voor den ongewijde niet duidelijk zou zijn, treedt de inleider te voorschijn en geeft een toelichting. Dit leidt tot de vele, in onze ogen volkomen overbodige, vaak langdradige uitweidingen, die de gang van het verhaal zo menigmaal onderbreken. Een nadere beschouwing leert, dat deze uitweidingen weliswaar niet in streng gescheiden categorieën, maar dan toch wel enigszins naar hun aard gerangschikt kunnen worden, waardoor het mogelijk werd hun frequentie in Schimmels werk, vergeleken met dat van sommige zijner tijdgenoten, na te gaan.

Allereerst is er: *A. de eigen mening van den schrijver over personen en gebeurtenissen*; deze wordt niet als nabeschouwing, maar

3) H. is wel peudoniem van Schimmel. Zie aanhangsel bldz. 147.

als inleiding gegeven. De lezer, die nog van niets weet, moet toch het gevoelen van den schrijver delen, en daartoe geeft deze een vaak lyrische en bijna altijd min of meer rhetorische beschouwing over een persoon bij diens eerste optreden of over een gebeurtenis voordat deze plaats vindt, zo b.v. over Mme de Staël, Joséphine en Napoleon, Rijkert Claesz de Geuzenprediker, de Regentenkooplieden, de inval in Engeland in 1688 enz. enz. Hierin blijft Schimmel zich zelf tamelijk gelijk; de aangehaalde voorbeelden zouden nog met vele te vermeerderen zijn en men behoeft de romans van Van Lennep, Bosboom-Toussaint en Oltmans maar op te slaan om hetzelfde te vinden. Soms ligt er in de benaming van een hoofdstuk (Schimmel doet dit alleen in 'Een Haagsche Joffer' en daar geeft de titel slechts de hoofdinhoud van het betrokken gedeelte aan) al een aanwijzing, b.v. in *Mevrouw Bosboom-Toussaints 'Leycester in Nederland'* waar een hoofdstuk getiteld is: *Het Trojaansche paard gestald*.⁴⁾

B.: *De schrijver acht het nodig, al is het maar door toevoeging van een enkel woord, zijn mening bij het vertelde kenbaar te maken:* ... Barras, die kinderachtig genoeg was om alles aan den wederpartij te openbaren; ... toch hadden de grijze haren van Gohier eenig ontzacht verdiend (Generaal Bonaparte en zijn tijd); ... hij stond gereed een daad te plegen, die in onze dagen zelfs de kinderen zou doen glimlachen ... (Enkhuyzen in 1572); ... gij dwaalt; hernam de priester scherp genoeg (Mylady Carlisle); ... gelukkig dat C. niet wist .. (Mary Hollis; ... behendig had hij zijn positie gered (Sinjeur Semeyns); ... dat was hier de kogel geweest. Zachtzinnig waren de Hollandsche generaals niet! (De Kaptein van de Lijfgarde). Bij *Mevrouw Bosboom Toussaint* vindt men dergelijke opmerkingen ook: ... hernam de kanselier fijn; ... ruw maar niet onhandig soldatenmiddel (*Leycester in Nederland*); bij Van Lennep eveneens: ... en hiermede liep dit merkwaardig gesprek ten einde (De Pleegzoon).

C.: *De schrijver beperkt zich niet tot een enkel woord, maar voegt een meestal vrij uitvoerige commentaar toe; deze betreft:*

I *de daden of gevoelens van de personen:* Talleyrand meende genoeg gewaarschuwd te hebben. Het toonde de lichtzijde — duid mij het woord hier gebruikt niet te euvel — van zijn karakter (Generaal Bonaparte en zijn tijd); ... de eerlijke Robert bevroedde niet, dat een goudstuk de strakke lippen in beweging zou hebben gebracht, .. en de deur doen openen (Mylady Carlisle); ... sneller en sneller vloeiden en stroomden de woorden den verontwaardigden Christen, den zoogenaamden armen van geest, maar werkelijk reinen van hart van de lippen (Mary Hollis); ... de harde strenge

4) Zie hiervoor J. M. C. Bouvy; *Idee en werkwijze van Mevrouw Bosboom-Toussaint*, bldz. 150.

vrouw, die Christinne heette, maar door haar geloof niet behouden zou worden, hoorde de stem der natuur en deze was machtiger dan de aangeleerde maar onbegrepen leerstellingen (Sinjeur Semeyns); . . . „jelui schuilen hier maar altijd bij je zijden galstrig spek en wormstekkerig vleesch” — Kit, Kit, hoe de hitte van den geloofsijver je tot beschimpen verleidt van wat je met smakkende lippen steeds beschouwdet (uitroep van den schrijver) — (De Kaptein van de Lijfgarde).

Men is menigmaal geneigd hier van zedepreekjes te spreken. Bij Mevrouw Bosboom-Toussaint, die door haar werk wil leren, is het dit ook wel, men zie b.v. wat zij in 'Leycester in Nederland' schrijft over den predikant Taco Sijbrandsz., die naar haar mening zijn plicht niet naar behoren vervulde.⁵⁾ Dergelijke uitweidingen zijn bij haar in de regel dan ook veel uitvoeriger dan bij Schimmel. Schimmel schrijft, in zijn toneelstukken niet te willen moraliseren; wanneer hij dit in zijn romans blijkbaar toch doet, moet dit m.i. niet alleen aan het 'plichtsgevoel' van den 'inleider-verteller' worden toegeschreven, maar ook aan een zeker onvermogen om fijnere psychologische nuances weer te geven: wat hij veronderstelt aanwezig te zijn, wordt nu over de hoofden van zijn romanfiguren heen aan den lezer meedeeld.

II de *politieke gebeurtenissen*: . . . wij mogen den tijdgenoot niet van kortzichtigheid of verblindheid betichten, omdat wij weten dat zij verkeerd oordeelden (Mary Hollis); . . . het waren de laatste woorden die hij sprak, en weinig seconden later had het Engeland der 17de eeuw zijn grootsten vijand, neen, de zedelijke vrijheid des menschen haar sterksten tegenstander verloren (Mylady Carlisle); . . . men zegt, dat de krachtsinspanning, van deze Raden gevergd, het vitale vermogen van alle volgende uitputte. Laat het niet volstrekt waar zijn: toch hopen wij, dat deze grootsche daad in de weegschaal der Gerechtigheid moge opwegen tegen zoo vele andere van kleinheid, van lafheid, van bekrompenheid en onbeduidendheid, als later, hetzij in datzelfde kapitoel of wel in nederiger woning, door de hoofdstad van Nederland zijn verricht (Sinjeur Semeyns); . . . naar de barbaarsche gewoonten in het woeste, nauw aan de Middeleeuwen ontworsteld, Engeland dier dagen waren de overwonnenen het eigendom der overwinnaars (De Kaptein van de Lijfgarde). Dit is de politieke moraliteit (men vindt haar evenzeer bij Schimmels tijdgenoten), die Busken Huet in zijn recensie van 'Mylady Carlisle'⁶⁾ zo heftig afkeurt, daarbij verwijzend naar Shakespeare, van wien men nooit heeft kunnen uitmaken of hij op de hand der Yorks of der Lancasters was. Anders dan Schimmel heeft Busken Huet in dezen voor drama en roman dezelfde maatstaf.

5) Op. cit. II bldz. 15.

6) De Gids 1864 IV.

III *wat reeds in het voorafgaande duidelijk werd aangegeven:* ... ik verlang de oogen een wijle te sluiten en de leden te strekken; reeds valt mij de reis naar uwe woning zoo lang. Het mocht van zijn matheid getuigen daar de tocht niet verre ging (Enkhuyzen in 1572); ... een donkerrood vloog over het gelaat van den bastert, die zeer goed het kwetsende van 's Prinsen woorden begreep (Mary Hollis); ... het gejoel achter hen vermeerderde en werd luider en luider; het mocht een blijk zijn, dat de vervolgers de gesloten poort hadden opengebroken! (Mylady Carlisle); ... Gelief mij tot uw Heer Vader te geleiden, of is ook die ongesteld? In de laatste vraag school eenig ongenoegen (Sinjeur Semeyns); ... ik weet al wat er volgt: „ik ben van steen . . ik ben lichtzinnig . . oneerbaar . . al het onrecht is aan mijn kant. De heer Kaptein gaf mij altijd zulke goede lessen en voorbeelden . . ! voorbeelden vooral!” Ze wierp hem de haar toegeslingerde verwijten terug met zoo veel handigheid, dat hij te blozen had over 't geen hij had gedaan (De Kaptein van de Lijfgarde).

Meestal is de situatie of zijn de gevoelens in het voorafgaande reeds voldoende duidelijk aangegeven en zou de opmerking gevoelig gemist kunnen worden.

De aard van deze romans maakt een toelichting van den schrijver soms onmisbaar; in de eerste plaats moet de historische situatie duidelijk gemaakt worden. Weer treedt de schrijver-verteller naar voren:

D *in soms zeer gerekte historische uitweidingen*, die naar aanleiding van de naam van een persoon of stad of de vermelding van een onbeduidend feit begonnen, veel te veel het eigenlijke verhaal onderbreken. Meestal volgt er dan een soort verontschuldiging: ... zou die vreemde, dien wij eene wijle uit het oog verloren . . (Mylady Carlisle); ... wij twifelen of wel alle onze lezers den moed zullen gehad hebben, de laatste bladzijden te doorlezen . . (Bosboom-Toussaint; Leycester in Nederland), toch heeft de schrijfster vóór bovengeciteerde zinsnede getracht de politieke toestand in een gesprek uiteen te zetten; zij laat er echter nog een commentaar of eigenlijk een samenvatting van het behandelde op volgen. Ook bij Schimmel worden de beide methoden: de uiteenzetting in een gesprek en het betoog van den schrijver, soms dooreengemengd, b.v. in een passage in 'Mary Hollis' waar de schrijver eerst zelf over de wreedheden van de Sterrekamer uitweidt, om dan voort te gaan: ... hoe geheel anders handelden de Episkopalen bij de restauratie van het huis Stuart. Hooren wij het uit den mond van den thans reeds grijzenden Jakob, en van die lippen klinkt het 't roerendst. De gedachte daaraan beheerschte hem, toen hij een wijle in gepeins voor het venster stond. „Ja”, vernemen we eindelijk, als dacht hij zich alleen, „voor negen jaar...” De overgang is hier nog wat onbeholpen; in zijn later werk slaagt

Schimmel er beter in de historische uiteenzetting in een gesprek te verwerken.

Om een tijdvak in zijn verschillende aspecten te doen kennen, voeren deze schrijvers soms vrij veel personen ten tonele, wier eigen 'roman' naast die van de hoofdpersoon wordt behandeld. Schimmel doet dit in bijna al zijn romans (ook in die uit de eigen tijd), evenals de meeste van zijn tijdgenoten. De verschillende personen kunnen historische uitweidingen vervangen; al wordt het verhaal daardoor levendiger, het wordt ook meer ingewikkeld en meer overladen. In zijn recensie van 'Sinjeur Semeyns' ⁷⁾ vergelijkt Boelen Schimmels methode om zoveel verschillende milieus te beschrijven met de werkwijze van Alma Tadema, die vijf aquarellen in één lijst bij elkaar bracht. Maar ook op deze wijze kan niet al het tot goed begrip noodzakelijk geachte meegedeeld worden en blijven er historische uitweidingen voorkomen; daarenboven kan de schrijver niet altijd de verleiding weerstaan om wetenswaardigheden, die hij optekende, te vertellen: . . . de musketten voorzien van de bajonet, een nieuwe vinding van Martinot, of liever, een nabootsing en volmaking van hetgeen de Hollanders het eerst van de Maleiers hadden afgezien, wier krissen ze met touwen op den loop hunner musketten vastbonden (Sinjeur Semeyns); . . . de fijn batisten nieuwerwetsche cravate — een regiment Kroaten, dat zulk een halsbekleding droeg, had er den naam aan gegeven — omwond den hals (De Kaptein van de Lijfgarde).

Opzettelijk ingewikkeld zijn de intrige-romans. Schimmel wil echter meer geven dan b.v. Scribe, in wiens stukken, zoals hij later schrijft, wel intrige, vinding en dialoog te vinden zijn, maar geen innerlijk leven, en toeval in plaats van noodzakelijkheid. ⁸⁾ Dit brengt mee, dat getracht wordt de karakters te verklaren. Nu heeft de auteur zich uit zijn gegevens of uit zijn fantasie een voorstelling gemaakt van zijn personen en laat ze dienovereenkomstig spreken en handelen; de lezer moet ze nu ook van die kant bezien. *In deze romans, waarin een zekere snelheid en geheimzinnigheid eis zijn, ontbreekt de gelegenheid om als vanzelf den lezer tot die opvatting te leiden.*

E. I verklaringen zijn dus noodzakelijk, die dan veelal als een conclusie van den schrijver bij het meegedeelde aansluiten: . . . het mocht ondersteld worden, dat die subsidiën eens vreemden monarchs den echt Engelschen Clinton een doren in het vleesch waren; . . . hij overlaadde den gast met schimp, en allen stemden met hem in; maar niet het bijtend vernuft slechts de eigenliefde liet zich hooren, die zich gekwetst, die zich vertrapt gevoelde door dien mageren, schijnbaar zoo koelen, zoo duttenden, zoo onnoozelen

7) De Gids 1876 III.

8) Voorbericht 'Juffrouw Serklaes'. Dram. Werken II.

jonkman, voor wiens blik hij evenwel een oogenblik had gesidderd, en wiens houding was als die eens machtigen monarchs (Mary Hollis); ... twee knechten, die zich terugtrokken tot aan den steenen trap en weldra deze afslopen, toen de officier vertrokken was, daar zij het aangener vonden bij de kameraden te zitten dan doelloos op de wacht te staan (Mylady Carlisle); ... Zweder kende die bijzonderheid niet en zou haar, al had hij haar gekend, niet veel aandacht hebben geschonken nu zulke andere, meer belangrijke, gedachten zijn brein doorkruisten (Sinjeur Semeyns). In Schimmels later werk komen deze toelichtingen minder voor. Bij Mevrouw Bosboom-Toussaint, die in de eerste plaats de psyche van haar personen tracht te benaderen, vindt men ze zelden.

II *Verklaringen zijn ook noodzakelijk, wanneer in de gesprekken gezinspeeld wordt op actualiteiten of op feiten uit het verleden van historische personen.* Een enkel maal wordt een karakter daardoor verklaard, vaak dient het slechts om wetenswaardigheden mee te delen: ... de uitval — het was er een — mocht stout heeten, want hij bedoelde niets minder dan Karel II te verwijten, dat hij on dankbaar was en genoten weldaden spoedig kon vergeten. De balling, die gastvrijheid in de Republiek had genoten, had haar herhaaldelijk beoorloogd (Mary Hollis); ... om te begrijpen hoe lomp de zinspeling was, wete men, dat... (De Kaptein van de Lijfgarde).

Zo treedt telkens de verteller naar voren. De verteller, die altijd merkbaar boven zijn verhaal staat, die van alle personen alles weet en van die veelheid naar willekeur meedeelt. Potgieter wijst in 'Eene novelle'? op deze eigenschap van den verteller: „vertellers weten alles, maar zoo ver ben ik in de kunst nog niet gevorderd”.

De kunst van vertellen brengt echter ook mee, dat soms iets nog verzwegen wordt, hetzij om de spanning bij den lezer te vernogen, hetzij omdat het van geen belang is voor het verhaal.

F *in beide gevallen kan de schrijver-verteller in de regel niet nalaten er toch op te zinspelen:* ... Antonio naderde hem en fluisterde hem enige woorden toe, en die woorden ze schenen wel vreeselijk te zijn, want de jongeling huiverde en werd doodsbleek (Enkhuyzen in 1572); ... weet ge wat bij Laveillère is gebeurd? fluisterde een der omstanders. De vraag scheen belangrijk, want allen sloten zich dichter aaneen. Er volgde een verhaal — het was een bladzijde uit de chronique scandaleuse van Barras (Generaal Bonaparte en zijn tijd); ... wij dringen niet in het geheim van het tête à tête, dat hem weldra door Mylady Carlisle geschonken werd. Slechts vermelden wij terloops, dat zij hem meldde wat ze dien morgen in het kabinet Harer Majesteit had vernomen (Mylady Carlisle.)

Dergelijke wendingen vindt men ook bij mevrouw Bosboom-Toussaint. Bij Van Lennep zijn zij soms gewild grappig: ... vertellingen en aardigheden, welke ik hier niet zal opnemen, al ware het om geen

andere reden, dan dat ik ze liever bewaar om bij een soortgelijke gelegenheid, als waar ze toen opgedischt werden, zelf te pas te brengen (Elizabeth Musch); Oltmans maakt ergens een episode met een soortgelijke wending wat naïef onhandig af: „van hetgeen Frank verder op de heide bejegende kunnen wij den lezer niets berichten, omdat het niet te onzer kennis is gekomen (De Schaap-herder).

In telkens andere vorm wordt zo het verhaal onderbroken. Er is geen continuïteit in de historische sfeer, en dit hindert de lezende tijdgenoten ook blijkbaar niet, evenmin als onhistorische costuums en decors het schouwburgpubliek hinderden. Op het toneel werd onder invloed van de vereniging Het Nederlandsch Tooneel sinds 1876 gestreefd naar juiste costumering en decors, maar Schimmel is zijn prozawerk altijd met een andere maat blijven meten. De vele tijdgenoten, die Schimmels werken in de loop der jaren recenseerden, maakten aanmerkingen op eventuele historische onjuistheden, keurden te romantische situaties, te conventionele karakters, te onnatuurlijke gesprekken af, maar met uitzondering van Busken Huet maakt niemand aanmerking op de persoonlijke inmenging van den schrijver. In zijn recensie van 'Mylady Carlisle',⁹⁾ welke sterk onder invloed van Taines opvattingen staat, schrijft Busken Huet: „het past den romandichter niet tegen den gehangen dief partij te trekken. Moet men het systeem van Cromwell bewonderen dan evenzeer dat van den Paus". Schimmel maakt hier, nadat hij beschreven heeft hoe de Jezuiet Rosetti, die van zijn medewerkers slechts slaafse gehoorzaamheid verwachtte, door Cromwell ter dood werd veroordeeld, de opmerking: . . . en weinig sekonden later had het Engeland der 17de eeuw zijn grootsten vijand, neen, de zedelijke vrijheid des menschen haar sterksten tegenstander verloren". Busken Huet begint met te constateren, dat het genre historische roman een bastaard-genre is, en eindigt met de veroordeling van het door Schimmel ingenomen standpunt, die als verteller zijn lezers niet in het onzekere omtrent zijn sym- en antipathieën wil laten.

Onderging Schimmel bij de uitwerking van zijn romans de invloed van de toen heersende opvattingen, in details kan soms de invloed van zijn lectuur, i.c. veelal zijn bronnen, geconstateerd worden; zo zijn b.v. in 'Generaal Bonaparte en zijn tijd' gallicismen als: „de straat Chantereine", „in die cirkels" (d.i. kringen), „het had niet plaats", aan te wijzen. In 'Enkhuizen in 1572' evenals in sommige van zijn novellen gebruikt hij, voorzeker mede onder invloed van zijn bronnen, enigszins archaïserende taal- en stijlvormen. De meeste van Schimmels tijdgenoten deden dit in meerder of minder mate eveneens. Mevrouw Bosboom-Toussaint hield het in al haar

9) De Gids 1864 IV.

historische werken vol,¹⁰⁾ Potgieter deed het in zijn begintijd, toen hij nog zo juist met Drost had samengewerkt, o.a. in de schets 'De eerste schilderij van Rembrandt van Rhijn'¹¹⁾

De tijdgenoten van deze schrijvers zijn het aanvankelijk niet eens over de vraag of het gebruik van archaïsmen aanbevelenswaardig is. In een recensie van 'De roos van Dekama'¹²⁾ constateert Bakhuizen van den Brink, dat publiek en kunstrechtters nog niet voldoende uitgemaakt hebben, welke taal (oude of nieuwe) men in historische romans in de dialogen zou moeten gebruiken. Hij raadt daarom aan, de gesprekken niet nodeloos te vermeerderen en ze slechts dan te gebruiken, wanneer het gewicht van zaken en gedachten de taal bijna zou doen vergeten. In 1857 laat D — d. in zijn recensie van Mulders roman 'Jan Faessen'¹³⁾ een beslister uitspraak horen: hem bevalt niet de eigenaardige taal die sinds Bosboom-Toussaint de personen spreken; het is noch hún taal noch de onze. Over een onderdeel is dit reeds de kritiek, die Taine in zijn 'Histoire de la littérature Anglaise' over de historische roman in het algemeen uitsprekt: „on en vint à comprendre que les résurrections tentées sont toujours imparfaites, que toute imitation est une pastiche, que l'accent moderne perce infailliblement dans les paroles que nous prêtons aux personnages antiques.”¹⁴⁾

In Schimmels na 1858 geschreven werken komen archaïsmen vrijwel niet meer voor. Wél blijft hij, hoewel in mindere mate dan voorheen, verouderde woordvormen als: weeze, vrouwe, huive e.d. gebruiken. Mevrouw Bosboom-Toussaint schrijft daar in haar brieven soms enigszins spottend over: . . . en ik laat dus mijne penne en mijne luime haren wille doen (zou Schimmel zeggen), (aan Potgieter 19 November 1860);^{14a)} . . . eigenlijk omdat de vrouwe van N. (Ijburg) naar zijn zin te veel de hooge vrouwe scheen, zoo als Schimmel zou zeggen (aan Busken Huet September 1877).¹⁵⁾

Slechts een enkele maal herinnert een passage onmiddellijk aan Schimmels dagelijks werk, de handel. In 'Mylady Carlisle' zegt Strafford tot de Koningin van Engeland: „. Zijne Majesteit gaf mij te laat kennis van hare veranderde beschikking over de gelden, die zij mij ten behoeve van het leger had afgestaan. Ik beschikte daarover en gaf wissels af op den Lord der Schatkist, die nu hij de klinkende munt die hij bezitten moest niet meer in kas heeft,

10) Bouvy op. cit. bldz. 273.

11) Nederlandsche Volksalmanak 1836.

12) De Gids 1837.

13) Vaderlandsche Letteroefeningen 1857 I.

14) Op. cit. IV.

14a) Brieven van A. L. G. Bosboom-Toussaint aan E. J. Potgieter, bewerkt en toegelicht door J. Bosboom Nzn.

15) De Gids 1905 I.

genoodzaakt zal zijn wissels te trekken op Uwe Majesteit", een zin, die bijna onveranderd in een zakenbrief zou passen.

Hoewel veel minder vaak dan Mevrouw Bosboom-Toussaint¹⁶⁾ gebruikt Schimmel in zijn beschouwingen over de politieke toestand en in zijn beschrijvingen van landschappen, van karakter en uiterlijk van personen, de rhetorische figuur der herhaling: in 'Generaal Bonaparte en zijn tijd' worden, in een beschouwing over de politieke toestand van vóór de revolutie, bij een opsomming hunner voorrechten eerst vier maal 'adel en geestelijkheid' genoemd, vervolgens de lasten der bevolking in drie met 'voeg hierbij' beginnende zinnen opgeteld, welke lasten culmineeren in een tweemaal herhaald en toegelicht 'de onrechtvaardigheid'; in 'Mylady Carlisle' vestigt hij bij de beschrijving van een legerkamp achtereenvolgens de aandacht op de tenten, de colonnes van aanval op de achtergrond, de soldaten in rust op de voorgrond, welke gedeelten met de woorden „het was een schilderachtig gezicht" en vervolgens met „het was een schilderachtige aanblik" beginnen; een uitzondering is een herhaling als die bij de karakteristiek van den geuzenprediker Rijkert Claesz (Enkhuyzen in 1572): „hij had stormen boven zijn hoofd zien losbarsten en had niet gebogen. Hij had de houtmijt in het verschieft gezien en hij was niet gedeinsd. Hij had in zijne jeugd eene mate van welvaart gekend, die hem het brood zijns bescheiden deels iederen dag had verzekerd; hij had de voor den Hollander zoo zoete huiselijke vrede en ruste genoten en met vrouw en kind aangezeten, waar vroeger zijne ouderen het brood hadden gebroken en de bierkan geleêgd. En dat alles, hij had het prijs gegeven! Hij had het verlies geacht om de uitnemendheid der prediking Christi en Diens Woord. Hij had zijn bedrijf, hem zoo lief, daar het hem vader en grootvader herinnerde, zien te niet gaan. Hij had zijn huisvrouw en trouwhartigen jongen verlaten, zoo vaak zijn plicht het gebod. Hij had gezworven van vlek tot vlek: de nacht was zijn dag geworden, zonder dat de zon hem de ruste na de moeilijke wake bracht. Hij had vrienden gehad, teder-geliefde, met wie hij was opgewassen, met wie hij had gedroomd en gewaakt, geweend en gejubeld, en den een was hij een gruwel geworden en van den ander had hij moeten scheiden, misschien op den dorpel des grafs. En toch had hij vrede in het hart en dikwerf blijmoedigheid in het oog; had hij troost voor elken lijdende, en een toesprake voor een iegelijk, die hem het oor wilde leenen. Hij was geen man, doorvoed met de wetenschap der scholen; hij had niet nedergezeten aan de voeten eens leeraars, wiens uitspraak wet en regel gaf; hij had slechts begrepen met het gezonde verstand, en hij had deelgenomen aan de beweging, die een gantsch waerelddeel schokken deed. Hij had het den wijzen der aarde dan ook verkon-

16) Bouvy op. cit. bldz. 267 vgg.

digd....." In vele gevallen ligt er in de herhaling een tegenstelling besloten, waardoor een bepaalde eigenschap met te meer nadruk wordt aangewezen: ... was zij een vrouw van zeer gevorderden of middelbaren leeftijd? Die vraag scheen gewettigd, al deukte ook hier en daar een witte hairvlok uit het mutsjes, al kringden bij wijlen diepe rimpels op het voorhoofd, dat de natuur hooger had gewelfd dan het gebezigde hoofddekseel wel toeliet op te merken, al vertoonde de huid ruime plooiën en de verflenste kleur, welke meestal kenmerken zijn van den ouderdom, al lag er een diepe groef, blauwachtig getint, onder de oogen, al was de blik van deze ook flauw en dof en de lijn langs den fijnen kleinen neus en den even fijn besneden mond scherp en diep. In het geheel lag er iets wat de gevolgtrekking weersprak, waartoe de beschouwing der deelen aanleiding gaf".

Gewoonlijk herhaalt Schimmel een woord of zinsdeel niet zo vaak als in de hier geciteerde passages, meestal gebeurt dit maar drie of viermaal. Hij maakt van de herhaling ook niet zo'n systeem als Mevrouw Bosboom-Toussaint, al zal zij, evenals trouwens Potgieter, hem hierin wel beïnvloed hebben.

Voor al bij de beschrijving van personen, hun karakters en gevoelens is Schimmels taal menigmaal gezwollen, en zijn zijn beelden gezocht: ... de pen ontviel haar (Mme de Staël) de hand; zij zweeg en wachtte betere dagen, even als de duive het kopjen verbergt in de veëren, zoo lang het onweder loeit (Generaal Bonaparte en zijn tijd); ... zooals zij daar binnentrad, zweefde zij als de gazelle over de weiden (Een Haagsche Joffer); ... die koude woorden vielen op hem neder als een stroom ijskoud water op den gloeienden erts; ... hij geleeke het Hollandsche landschap: geen hoogten maar ook geen laagten; geen bergtop, die de wolken draagt maar ook de lawine geboren doet worden!; ... het kouter der beproeving had den eens zoo rijken maar in de laatste jaren zoo verwaarloosden, akker (de Republiek) doorsneden, wat er op de oppervlakte wies en tierde ontworteld, afgesneden en vernield, maar tevens den ondergrond, waar nog zoo veel vruchtbaars lag verborgen, naar boven gebracht (Sinjeur Semeyns); ... hoe hij (Johan de Witt) hoogten zou hebben ontdekt, waar hij nu slechts vlak land meende te zien; murmelende en bevruchtende beekjes, waar hij slechts dorheid ontwaarde; zeeën van vuur hooren bruischen onder de ijsvlakten, welke laatste alleen zijn oog kon opmerken, (hiermede wordt het karakter van Willem III aangeduid); ... te begrijpen wat er omging in den verdorden boezem van die misschien ontkinderde weduw; ... om zijn begroeiden mond te kunnen drukken op de slappe lippen der oude vrouw (De Kaptein van de Lijfgarde).

Ook zijn natuurbeschrijvingen lijden nogal eens aan dit euvel: ... de Theems die zich door de weelderigste, maar thands onder

den adem des winters verstijfde landouwen heenslingert; ...waar de den zijn donkergroene pluimen wiegde naast het geel van het verdorde eikenloof, dat nog den moedertak niet vaarwel kon zeggen, en zich nog aan het leven als vastklemde (Een laatste worp); ...het landschap, dat schoon mocht heten, zoodra de lente haar groene wade sloeg over het woud van olmen in het verschieft of haar zoelen adem deed suizen over; een kleed van sneeuw dekte weide en bosch, verborg de ijskorst, die de slotgracht bevloerde en spreidde den doodsluier over de landstreek, zoo ver de blik kon gaan (Sinjeur Semeyns).

Over het algemeen komen deze verschillende vormen van rhetoriek in Schimmels later werk minder voor.

Hiertegenover staat soms een zekere onzekerheid in de beschrijving, die den lezer een keus tusschen enige mogelijkheden laat: ...Aafken bloosde even en sloeg de oogen neder. Hetzij dat ze begreep ongelijk te hebben, of dat ze, bekend met het doordrijvend karakter haars mans, het beter vond..... (Enkhuyzen in 1572); ...sloeg er geen acht op of werd bij het begin van verzet, dat zij er uit had opgemerkt, nog driftiger (Mylady Carlisle); ...jeugdig frisch is haar voorkomen; hetgeen wellicht mag gedant worden aan de lichtblonde haren en den blanken gelaatstint; ...aan zijn verzoek of begeerte werd voldaan (Een ziekbed).

Ook bij Mevrouw Bosboom-Toussaint vindt men dit soms: ...hetzij dan uit kieschheid....., hetzij zonder bijgedachte als onwillekeurig (Leycester in Nederland).

Uit de voorberichten van de Dramatische Werken blijkt, dat Schimmel slechts moeizaam en vaak bijna met tegenzin de zo juist genoemde rhetorische vormen uit zijn drama's heeft trachten te weren. Vooral door zijn intrige-stukken leerde hij de waarde van het gewone gesprek kennen.¹⁷⁾ In zijn romans vindt men daarvan de weerslag: in tegenstelling met de beschrijvende gedeelten zijn de dialogen, die daarin een zo belangrijke plaats innemen, bijna altijd vlot geschreven. Wel zijn zij, vooral in zijn intrige-romans, soms té scherpzinnig, zodat zij onnatuurlijk worden, niet door langdradigheid, maar door tempo en ingewikkelde bedoeling, welke niettegenstaande de vluchtige aanduiding door de toegesprokene — met een soms meer dan normaal bevattingsvermogen — toch terstond wordt begrepen en in gelijk tempo beantwoord. In zijn later werk weet Schimmel de gesprektoon steeds beter te vatten. In 'De Kaptein van de Lijfgarde' tracht hij door een veelvuldig gebruik van „je” in plaats van „U” de natuurlijkheid te vergroten; hij overschrijdt daarin zelfs weleens de grenzen van de waarschijnlijkheid. Zeer vaak geeft Schimmel de gedachten van zijn personen in de vorm van een alleenspraak weer: ...was hij boos of was hij

17) Dr. B. Hunningher op. cit.

het niet? vroeg Nel zich af, uit haar kamertjen getreden en in de lange gang hem nastarend. Maar wat had ze dan nu weêr voor kwaads gedaan? Als ze dan maar eens goed wist, wat kwaad was, dan zou zij beproeven het na te laten, maar niemand dan Tim en Bessie hielpen haar op den weg. Zij had nu weêr niet genoeg gehoord, en vroeger werd haar verweten dat zij te veel hoorde..." (Mylady Carlisle).

Ook gebeurtenissen uit het verleden, het noodzakelijk exposé, zelfs de inhoud van historische stukken worden menigmaal in deze vorm gegoten: ... zij heeft al haar aandacht noodig voor de vellen druks op haar schoot, pamfletten voor het volk van de straat gedacht ... met innige voldoening las ze verder, hoe er gewroet werd in 's Hollanders intiem leven, hoe zijn schranderheid sluwheid werd gescholden enz. enz.... (De Kaptein van de Lijfgarde).

De levendigheid van het verhaal wordt evenzeer bevorderd door Schimmels methode om plaats gehad hebbende feiten, waar zulks mogelijk is, als een gesprek tussen de betrokken personen weer te geven: ... weinig tijds te voren waren een viertal soldaten tot voor zijn tent gekomen, en hadden zich Mylord bekend gemaakt als te behooren tot de Lankastersche train bands. Kort en krachtig werd Mylord gemeld, dat de maand, die zij moesten dienen, verstreken was, en zij derhalve hadden besloten 's avonds weg te trekken na vooraf de hun beloofde soldij ontvangen te hebben. Of Mylord hun ook op hoogen toon beval te blijven en hen waarschuwde; of hij er al van gewaagde, dat de hoogste ongenade Zijner Majesteit hen zoude treffen, dat zij zich schuldig zouden maken aan hoogverraad, het mocht niet baten. Zij hadden voor eene maand dienst gedaan, en wie het langer verkoos te doen, zij niet. Op de aanmerking, dat zij eigenlijk nog geenerlei diensten hadden verricht, daar zij den vijand nog niet onder de oogen hadden gezien, kreeg Mylord bescheiden ten antwoord, dat zij gedaan hadden wat Mylord hen geheten had te doen en dat zij in het kleed der train bands hun plicht genoeg kenden, om niet meer te willen verrichten dan hun kommandant. Mylord liet ze gaan zonder eenige belofte van hen te ontvangen en vernam nog de bedreiging dat zij, zoo zij dien avond hun geld niet ontvingen, zelven hun soldij van Zijne Majesteit in York zouden gaan vragen (Mylady Carlisle). ... Of het vonnis al ter bekrachtiging was aangeboden? vroeg hij. Ja, het was eenige oogenblikken te voren in de werkkamer Zijner Hoogheid gebracht. Of hij ter audiëntie zou kunnen worden toegelaten? Waarschijnlijk niet, daar de Engelsche Heeren met Zijn Hoogheid en Mijnheer Bentinck in een zeer vertrouwelijk gesprek waren en een stoornis ten strengste verboden was (De Kaptein van de Lijfgarde).

In zijn beschrijvingen van vertrekken wordt de romanschrijver soms verdrongen door den dramaturg, die toneel- en decoraanwij-

zingen geeft: . . . het groot vierkant vertrek, waarin Sir Henry zich thands bevond, had vier ramen, waarvoor op dit oogenblik dikke groen saaien gordijnen waren geschoven. Op den dag als zij een karig licht door de kleine ruiten doorlieten, gaven zij het gezicht aan den eenen kant op het voorplein, aan den anderen in den tuin, Tusschen de vensterkozijns en ook aan de beide zijden, waar er geen vensters waren, zag men de wanden beschoten met eikenhout, dat hier en daar wel een spleet maar in de hoeken geen enkele spinrag vertoonde. Aan weërszijden van den schoorsteen hing een portret; het eene stelde Karel I, het andere Lucy Morton voor, Sir Henry's dierbre wederhelft op achttienjarigen leeftijd. De vloer was wit geschuurd, waarop sierlijk de spijskast afstak, welke van eikenhout was, belegd met ebbenhout en voorzien van het schoonste en weelderigste snijwerk; eenige potten van Delfsch aardewerk prijken daarop, Een spiegel van Venetiaansch glas, in een lijst van gepolijst metaal, een massive langwerpig vierkante eikenhouten tafel op vier pooten, en waarvan het blad aan de beide uiteinden kon worden uitgeslagen, benevens een zestal stoelen met hooge ruggen, welke, evenals de zittingen, met leder waren bekleed, voltooiden de degelijke, maar niet weelderige stoffeering (Mary Hollis); . . . de houten vloer was met frisch zand bestrooid, de vierkante houten tafel glom van de was, even als de vier stoelen met matten zittingen en recht opstaande ruggen, door kruiselings aangebrachte latjens van greenen hout gestevigd. Op de glimmende hardplaat knapte een vroolijk vuurtjen, uit dennentakken en stronken gebouwd, en daarover hing aan een ijzeren ketting een groote ijzeren pot, waaruit voor een grage maag een liefelijke geur opsteeg. De wanden waren helder gewit. Tegenover den schoorsteen stond een bruine kast, waarop eenige pullen van hetzelfde aardewerk als de borden die achter twee rijen latjens op den rand van den wijd vooruitstekenden schoorsteenmantel pronkten; op den achtergrond tegen den muur een glad houten tafeltjen, van zulk rijk hout en in zulk een sierlijken vorm, dat het eenigszins vreemd afstak bij den eenvoud van het andere huisraad; op dat tafeltjen lag een bijbel en naast dezen prijken een zeer fraai gesneden kopstuk van serpentine-steen; daarboven aan de wand hing een friesche klok. Van de donker geverfde zoldering en tusschen de kleine schoorbalkjes hingen ter zijde van de schouw groote stukken gerookt vleesch, in de meest volkomen orde, naar de lengte, in rijen verdeeld (De Kaptein van de Lijfgarde).

Een enkele maal komt men in Schimmels romans een zin tegen, die niet vermeldde actie veronderstelt: . . . Niet waar? toen jij nog meê deedt had de bende immers overal vertakkingen en deelde men een rijken buit altijd broederlijk van Wales tot aan York. . . . Bedaar, man! ge hebt immers het pardon van Zijne Majesteit? (Mary Hollis). 'Bedaar, man!' is een uitroep, die in het verband van

de roman, waar de toegesprokene alleen maar niet vrolijk en begerig om zijn tegenwoordige verblijfplaats te verlaten heet te zijn, toelichting behoeft, maar op het toneel door een gebaar van den toegesprokene zin zou hebben.

Recenserende tijdgenoten wezen reeds op de in Schimmels werk nogal eens voorkomende taalkundige slordigheden als: zag zijn hoop vervuld en den hoogen gast aan wal stappen; trad de hellebaardiers voorbij en 't vertrek binnen, naar buiten en beneden staarden; zij bleefden niet gediend van; zich zelf gelukkig wenschen; misschien had de vos een wolf gebleken; een divan wiens blauw satijnen kussens e. d. m.

Schimmel gebruikt — het werd reeds opgemerkt — in zijn na 1858 geschreven werken vrijwel geen vercuderde constructies meer; wel behoudt hij enkele enigszins ongewone zinswendingen; de meest voorkomende zijn wel die ingeleid met 'wat' en 'hoe': . . . hoe ge doorslaat, mijn lief vinkjen!; . . . dien Otto, hoe hij hem haatte!; . . . wat gij Hollanders toch familieziek zijt; . . . wat ze je gehavend hebben!. Een andere eingenaardigheid is zijn constructie van gebiedende zinnen: . . . Opgestaan, of ik doe je naar beneden tuimelen, . . . Op, de kannen klaar gemaakt en water gehaald! Het brood gesneden en rondgebracht! Maar eerlijk verdeeld, hoor je, en niet den een meer dan den aâr, zoo als ik je laatst zag doen! Geen enkele kruimel ingeslikt, of ik zet je voor een etmaal op water alleen (Mylady Carlisle); . . . Niet altijd aan 't verleden gedacht! (De Kaptein van de Lijfgarde).

Al onderging Schimmel in velerlei opzichten de invloed van zijn voorgangers en tijdgenoten, al heeft hij zich wat de vorm van zijn romans betreft aan de toen geldende normen gehouden, toch draagt zijn werk ook hierin een eigen karakter door zijn streven naar levendige handeling en natuurlijke dialoog, welk streven in de loop der jaren eer toe dan afnam.

Inhoud.

Is wat de vorm betreft de tijd van ontstaan van een historische roman in de regel wel vast te stellen, ook de inhoud, de keuze en belichting van het onderwerp zijn veelal een weerspiegeling van of een reactie op de tijdsomstandigheden, waaronder de schrijver leefde.

Schimmel, die bovendien door zijn werkkring gedwongen vele jaren in het volle leven van elke dag heeft gestaan, maakt hierop geen uitzondering. Toen hij zijn schrijversloopbaan begon en o.a. in zijn historische romans en novellen uitdrukking wilde geven aan hetgeen er in hem leefde, stonden hem zowel practische voorbeelden als theoretische beschouwingen ter beschikking. Een herinnering aan zijn practische voorbeelden vindt men in taferelen, die wat de gebeurtenissen of het optreden der personen betreft een

zekere overeenkomst vertonen met momenten in het werk van zijn voorgangers en tijdgenoten. Vissink¹⁸⁾ wijst op dergelijke overeenkomsten tussen Schimmels werk en dat van Scott. Hij stelt tevens vast, dat men dit als het einde van Scotts invloed in Nederland kan beschouwen. Kalff¹⁹⁾ noemt een motief, dat ook bij Goethe voorkomt. Ten Brink acht in een recensie van 1876²⁰⁾ een zekere overeenkomst aanwezig tussen het eerste deel van 'Sinjeur Semeys' en het derde deel van Victor Hugo's 'Quatre vingt treize'. In een latere, eveneens tamelijk uitvoerige bespreking van Schimmels werk²¹⁾ komt hij hierop niet meer terug. Een diepergaande overeenstemming ligt er in het feit, dat Schimmel, evenals Victor Hugo, gaarne scherp contrasterende karakters kiest en heftige hartstochten weergeeft. Een parallel tussen Schimmels 'De eerste dag eens nieuwen levens' en het werk van Oltmans en Mej. Toussaint werd reeds getrokken.²²⁾ Dit zijn invloeden, die door de meeste auteurs vermoedelijk meer onbewust dan bewust ondergaan worden. Anders is het met de theoretische beschouwingen, die tot het bepalen van een eigen — al of niet afwijkend — standpunt aanleiding geven. Daar doet de schrijver bewust een keuze.

Potgieter, met wien Schimmel na 1850 zo nauw in aanraking komt, had in zijn eerste uitvoerige letterkundige kritiek²³⁾ reeds uiteengezet wat zijn ideaal van een schrijver van historische romans was; hij ging daarbij uit van D. J. van Lenneps bekende verhandeling²⁴⁾ en wees met nadruk op de noodzaak van historische studie en uitgebreide mensenkennis, terwijl verder „geene wetenschap of kunst den schrijver vreemd, geen enkele vorm der wereldlike wereld hem onbekend” mag zijn. In de een paar jaar later geschreven recensie van 'Guy de Vlaming' (1837) noemt hij een wereld „als bij toeval ontstaan, met wezens bevolkt, die onderling de grilligste tegenstelling opleveren, als Quasimodo, de Esmeralda en Claude Frollo b.v.; — waarin, om een treffende verwarring te doen plaats grijpen, een bruiloftsstoet eene lijkstaatsie overrijdt; — waarin, dat erger is, zoowel de tuchtigende roede van de Nemesis der Ouden, als het Alziend oog onzer Voorzienigheid ontbreekt, en even teugellooze als redeloze driften aldus heerschappij voeren; neen, elkander doelloos bestrijden, horrible, horrible, most horrible”. En het volgend jaar betreurt hij 't, dat Jacob van Lennep geen

18) H. Vissink: Scott and his influence on Dutch literature. diss. Amsterdam 1922.

19) Geschiedenis van de Nederlandsche Letterkunde dl. VII, bldz. 665.

20) Vaderlandsche Letteroefeningen 1876 I bldz. 487 vgg.

21) Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren in de negentiende eeuw. Dl. II bldz. 325 vgg.

22) Bldz. 30 vgg.

23) Naar aanleiding van 'Galama' van J. E. Schut. 1834. Kritische Studiën I.

24) Over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding.

aandacht aan „onze zeehelden, onze wereldhandelaars, onze Staats- en Prinsgezinden” gewijd heeft.²⁵⁾ Hier wijkt hij reeds enigszins af van D. J. van Lenneps betoog, die juist de aandacht op de riddertijd had gevestigd. Ongeveer tegelijkertijd gaf Bakhuizen van den Brink in een uitvoerige recensie van Van Lenneps 'Roos van Dekama'²⁶⁾ zijn ideeën over de historische roman. Hij acht hiervoor wijsgerige beschouwing, grondige studie van de vaderlandse geschiedenis, taal en zeden, dichterlijke verbeelding en bevallige voorstelling onmisbaar. Voorts moet een afgetrokken begrip, een bepaalde stelling de onderscheiden voorvallen van de roman tot een geheel verbinden en het plan van den schrijver rechtvaardigen, waarom hij die toestand en dat tijdperk koos; zelfs mag hij een gedachte, die de geschiedenis bij hem opwekt, wederkerig in historische vorm steken en a. h. w. met vlees en been bekleeden, opdat zij aanschouwelijker worde en te zekerder ingang vinde door de historische mogelijkheid. Hij betreurt het, dat bij Van Lennep die verheven beschouwingwijze van de geschiedenis, die er de afspiegeling van de wetten van de menselijke geest in tracht te doorzien en daarin of de noodzakelijke aaneenschakeling van oorzaken en gevolgen of de trapsgewijze ontwikkeling van het plan van een verheven wezen eerbiedigt, niet te vinden is. Tenslotte is hij van oordeel, dat een historische roman nationaal moet zijn en dat dan die tijdvakken te verkiezen zijn waarin de aard van de natie sprekend uitkomt (daartoe behoort zijns inziens de riddertijd niet). In zijn recensie van 'Een Haagsche Joffer'²⁷⁾ komt hij op deze eisen terug; hij stelt vast, dat in een goede historische roman feiten en mensen zo ineen geweven moeten zijn, dat beide elkander vormen en het meestal twijfelachtig is of de gebeurtenissen de mens of de mens de gebeurtenissen meer beheerst. Hij wenst een juiste weergave van de historische feiten en het zien van deze in een groter verband. Over de aard van dat verband laat hij zich niet uit; hij constateert slechts waardierend: „wij hebben eerbied voor den kunstenaar, die ons het spel der gebeurtenissen als een noodzakelijk geheel als de zichtbare werking eener ideale wet voorstelt”, vermoedelijk doelt hij hiermee op Mevrouw Bosboom-Toussaint, op wier Leycester-cyclus deze uitspraak toepasselijk is. Verder hadden ook bijna al Schimmels tijdgenoten (Drost, Oltmans, Mej. Toussaint) in voorberichten bij hun werk hún opvatting over de historische roman gegeven.

Het lijkt waarschijnlijk, dat Schimmel deze opvattingen reeds vóór hij in aanraking met Potgieter kwam gekend en gedeeltelijk gedeeld heeft. Ook de theorieën van buitenlandse schrijvers dien-aangaande bestudeerde hij, en weldra gaf hij zijn eigen mening te

25) Recensie van 'De Graaf van Devonshire'. Kritische Studiën I.

26) De Gids 1839.

27) Konst en Letterbode 1857.

kennen in enkele recensies: ²⁸⁾ hij dringt aan op historie-kennis, die zich tot het intieme leven der personen moet uitstrekken. Een gedachte, een idee moet aan het meegedeelde ten grondslag liggen; de consequente weergave daarvan is zelfs belangrijker dan de volkomen zuivere weergave der feiten; hij voelt zich daarom ook niet verplicht uitsluitend taferelen uit de vaderlandse geschiedenis te beschrijven. Hierin wijkt hij dus bewust af van het door Potgieter en Bakhuizen van den Brink betoogde. Typerend daarvoor is het oordeel, dat Potgieter en Schimmel over Scotts roman 'Woodstock' vellen. Eerstgenoemde schrijft: „... maar dan Woodstock! Britsche kunstregters beweren, dat de Karel II uit dit verhaal even historisch onwaar is als de Cromwell, en wij mogen eerbied gevoelen voor den man, die zijn talent geweld aandeed, om den schuldenlast van zijne neergekromde schouders af te wentelen; niets roept ons zijn genie onrecht aan te doen, door deze ongelukkige poging onder zijne meesterstukken aan te halen”. ²⁹⁾ Schimmel schrijft in 1857, ³⁰⁾ dat de dichter, al ontleent hij zijn stof aan den geschiedvorser, deze zelfstandig en schier onafhankelijk van dezen bewerkt. Als voorbeeld noemt hij Walter Scotts 'Woodstock': voor den geschiedvorser slechts een weinig betekende episode uit het leven van Karel II. Maar Scotts werk doet ons Karel II kennen. Toch kan de gestaafde historie niet verzekeren dat het ontworpen beeld waarlijk gelijkend is. Het 'devinatorische' van den kunstenaar vulde hier aan wat de geschiedvorser ontdekte.

Bij den Fransen criticus E. Montégut ³¹⁾ vond hij een samenvatting van de kenmerken van de historische roman, die hem blijkbaar zeer goed voldeed, want niet minder dan driemaal citeert hij deze: ³²⁾ *décrire les beautés naturelles d'une contrée privilégiée, ressaisir les nuances de son originalité locale, c'est l'oeuvre de l'observation pittoresque, c'est l'oeuvre de cette éloquence de l'imagination qui sait faire revivre un paysage et trouver des traits saisissants pour peindre le ciel et la mer. Décrire les hommes, leurs lutttes, leurs révolutions même, c'est l'oeuvre de l'observation morale, historique ou politique, soit qu'on cherche autour de soi quelque image rajeunie de la vie humaine, soit qu'on recompose une époque dans sa variété, soit qu'on cherche à faire jaillir une idée d'une combinaison nouvelle de personnages et de caractères. Le roman historique a parfois le mérite de réunir ces traits divers*".

Door geen dezer critici wordt echter sterk de nadruk gelegd op het feit dat ideeën van het heden ook in het verleden te vinden

28) Zie hiervoor ook bldz. 30.

29) Recensie van 'De Graaf van Devonshire' 1838.

30) Recensie van 'Een star in de nacht'. De Gids 1857 II.

31) Geboren 1826. Medewerker aan de 'Revue des deux Mondes'.

32) In recensies in De Gids 1856 II en 1857 II, en als motto bij 'Sinjeur Semeyns'.

zouden zijn. Een uitlating in een recensie van 1853³³⁾ geeft een aanwijzing wie Schimmel daartoe geïnspireerd kan hebben. Hij merkt daar op, dat er veel waars ligt in de beschouwing van Carlyle, die het verleden slechts waardeert in zijn betrekking tot het heden.³⁴⁾ Op het verband tussen heden en verleden had Schimmel reeds zeer nadrukkelijk gewezen in het voorbericht bij zijn drama 'Giovanni di Procida', in welke stof hij ideeën meent te hebben teruggevonden „die ook nu nog leven”. Zijn grondidee is dan „het ontwaken van een volk tot het bewustzijn van zijn kracht”. Terecht noemt Hunningher³⁵⁾ dit werk een tijdsdrama. Maar de gebeurtenissen van het jaar 1848 en met name de wending, die zij in ons land onder leiding van Thorbecke aanvankelijk namen, gaven Schimmel méér dan de inspiratie tot een drama, zij gaven hem een overtuiging. Dat Thorbeckes opvattingen ingang bij hem vonden, blijkt al dadelijk uit de formulering van zijn grondidee, die zoveel overeenkomst vertoont met Thorbeckes opmerking in de memorie van toelichting bij het voorstel tot grondwetsherziening: „de grondwet sloot de volkskracht buiten; zij moet die nu in alle aderen des staats trachten op te nemen”. Wie met „het volk” in liberale zin bedoeld worden, is genoeg bekend. Illustratief hiervoor zijn de volgende regels uit een brief van S. J. van den Bergh aan Schimmel: „... De Parijsche zaken hebben mij zeer geschokt en waarlijk, wie heeft er niet over verbaasd gestaan, en zoowel over deze als over al de gebeurtenissen van Europa en waar is het eind? Gelukkig dat de Koning hier aan de algemeene wensch heeft voldaan, en zijn volk is voor gekomen: het volk — dat wil zeggen U en mij, de burgers, de kern der natie — niet het plebs, dat niet weet waarom het lawaait...” (27 Maart 1848).³⁶⁾ In al Schimmels romans slagen de omwentelingen door de medewerking van hen, die weloverwogen een keus deden, niet door die van de massa. Zo b.v. in 'De eerste dag eens nieuwen levens': de titel wijst er reeds op, dat er iets veranderd is in het leven der burgers van Enkhuizen. De opstand is gelukt, doordat ook de meer gezeten burgerij zich heeft durven stellen aan de kant van den Prins. Hoe zeer Schimmel juist hun medewerking onmisbaar acht blijkt o.a. uit het volgende: Kolterman een afgezant van den Prins heeft al enige malen vergeefs getracht de burgerij tot deelname aan de opstand te bewegen. Op een van zijn tochten overreedt hij de bemanning van een boot van de Watergeuzen om geen strooptocht

33) De Gids 1853 I.

34) Twee van Carlyle's Heroes, Cromwell en Napoleon, hebben ook Schimmels belangstelling. Schimmel schenkt echter de meeste aandacht aan Napoleon, terwijl Carlyle Cromwell hoger stelt.

35) Dr. B. Hunningher op. cit. bldz. 87.

36) Collectie brieven uit het bezit van wijlen Mevrouw de Fremery-Schimmel.

te land te ondernemen; zij varen weg: „... in diep gepeins verzonken had hij de scheidende boot nagestaard, en dat de bij hem oprijzende gedachten geen genoegelijke waren duidde de pijnlijke trek op zijn gelaat. Gold het de vrienden, die hem pas het vaarwel hadden geroepen? Het zou dan getuigen, dat hij twijfelde aan de zegepraal waar de strijd aan de eene zijde met zulke bondgenoten moest worden gevoerd, dat hij twijfelde aan de zegepraal, zelfs al bleef hij gelooven aan de reuzenkracht van het genie van Willem van Oranje...” De Watergeuzen vormden zeker niet de kern van de natie.

In 'Mylady Carlisle' bestrijden Cromwell en zijn medestanders met voorbijzien van de gevaren die hen bedreigen, met succes Karel I, die de vrijheden die het volk toekomen, naar willekeur beknot.

In 'Sinjeur Semeyns': Stadhouder Willem III begint pas met succes de binnengedrongen Fransen te bestrijden, als ook de burgerij hem waarlijk steunt. Aan het slot zegt hij tot Semeyns: „... al hadt ge niets meer gedaan dan de burgers en huisluiden te leeren vechten voor hun have en goed, dan reeds zoudt ge het Patria een eminente dienst hebben bewezen...” In 'De Kaptein van de Lijfgarde' heeft Stadhouder Willem III de steun van het Engelse volk (in liberale zin) nodig. In het inleidend hoofdstuk schrijft Schimmel: „... hij (Willem III) zag hoe Engeland, door volkscharacter en ligging bestemd tot een reus op te wassen, in zijn groei gewelddadig werd gestuit door de ontrouw, de lafheid en dubbelhartigheid zijner regeerders, alle in soldij van Frankrijk”. Wanneer de Prins in Engeland is aangekomen voegt zich aanvankelijk vrijwel geen Engelsman van „digniteit en qualiteit” bij hem, wel is de schamele landbevolking eensgezind bereid hem te steunen. Als de Prins daarvan bericht krijgt, zegt hij „katvisch is er altijd genoeg”.

Reeds in het in 1847 geschreven drama 'Joan Woutersz', een episode uit het begin van de opstand tegen Spanje, kan men deze gedachte, hoewel nog weinig overtuigend uitgedrukt, vinden. Aan het slot van dit drama redt de titelheld met verlies van zijn eigen leven dat van Prins Willem van Oranje. Deze zegt nu tot Charlotte de Bourbon, die tot op dat ogenblik weinig vertrouwen in het Nederlandse volk had:

Zie ... Nederland mag thands Uw achting wel verwerven.

Gij hebt het volk miskend — het weet voor mij te sterven.

En Charlotte de Bourbon antwoordt:

De vrees baart argwaan, vriend! maar dat ze thands verdwijn:

Het volk, dat dit vermag, is waardig vrij te zijn.

Eenzijds moet men natuurlijk rekening houden met het feit, dat dit beginwerk is, en dat Schimmel nog niet al wat hij wenste, vermocht uit te drukken; anderzijds had zijn opvatting van de

geschiedenis ook nog geen vaste vorm aangenomen. In de voorrede bij de tweede druk ³⁷⁾ accentueert hij de in 1847 nog maar vaag aangegeven idee door de opmerking: „de gegeven ontkenning was noodzakelijk ter belichaming van de idee, die mij voor de geest zweefde”. De gebeurtenissen van het jaar 1848 stuwden hem in een bepaalde richting; twee dingen werden hem duidelijk: wat er nodig was om een verandering tot stand te brengen, en van welke aard eventuele veranderingen behoorden te zijn. Nog vóór er resultaten te zien zijn, schrijft hij 'Giovanni di Procida', het 'ontwaken' van een volk. Hier breekt het oproer los, aangestoot door Procida die, zich aanstellend als een krankzinnige, het volk ophitste. Schimmels romans geven, zowel wat de persoon van den aanstoker als wat de resultaten van de omwenteling betreft, meer. Kolterman, Cromwell en zijn medestanders, Semeyns sporen met gevaar voor lijf en goed, als redelijke mensen en niet onder het mom van krankzinnigheid, aan tot verzet tegen wat zij beschouwen als onderdrukking van de ieder mens toekomende vrijheid. Dit blijft een belangrijk motief in al Schimmels romans, dat n.l. zijn personen zich, hetzij als enkeling hetzij als volk, zelfstandigheid en gewetensvrijheid verwerven.

Voor hem blijft de beschrijving van de omwenteling en de voorbereiding daarvan altijd hoofdzaak; de gevolgen worden meestal slechts in een nabeschuiving in grote lijnen aangegeven. De ontwikkelingen en de spannende handeling die Schimmel zo gaarne geeft, zijn daar niet meer op hun plaats, maar ook ligt de oorzaak hiervan wel voor een deel in het feit, dat Schimmel, wat de resultaten betreft, in het heden soms bitter teleurgesteld is: de verwachte opbloei bleef uit, hij constateert zelfs achteruitgang. In de beschouwingen, die hij bij zijn eerste en zijn laatste historische roman gaf, toont hij aan welke z.i. de oorzaken zijn van opkomst en verval. In de toewijding van 'De eerste dag eens nieuwen levens' schrijft hij: „der stede van Enkhuizen, die het eerst door *eigen* kracht het juk der dwingelandij heeft verbroken, den grondslag heeft gelegd tot de vrijheid welke een machtige republiek deed verrijzen uit een nietig wingewest”, in de nabeschuiving is hij uitvoeriger: „ want evenals zij de eerste was geweest in moed, werd zij de eerste in welvaart, in handel en macht. De dagen harer heerschappij zijn echter vervlogen, hare huizen waggelen op de grondvesten en storten in puin; hare havens zijn ledig, hare paleizen zijn gesloopt. Ik heb haar gezien in haren rouw en getreurd bij hare vernedering. Haar rest niets dan een roemrijk verleden, en ook dit, het bestaat voor hare meeste inwoners niet. Nergens toch eene herinnering, nergens eene grootsche gedachte, door de hand des kunstenaars op het doek gebracht! Getuigt het niet tegen hare burgers, dat deze in de dagen van welvaart de vaders, aan

37) Februari 1850.

wie zij haar verplicht waren, hebben kunnen vergeten, en wordt het vonnis: verzink en verga, over hare vesten uitgesproken, schier niet gewettigd en verklaard?"

Ruim dertig jaar later schrijft hij in het voorbericht bij zijn laatste historische roman: „... Van overschatting en eigenwaan toch is bij ons volk thands geen spoor meer te vinden. Mij dunkt zelfs, dat de uiterste grens van het tegenovergestelde reeds overschreden is. Daarom ook voelde ik mij gedwongen een stem uit het verleden te laten spreken, een stem, die ons volk toeroept: „Gij zijt van goede afkomst; gij hebt het recht fier te zijn!" En een *fier* volk, het moet een *levend* volk zijn." Ook in zijn op verzoek van Zimmermann in 1876 gemaakte 'Thorbecke-Cantate'³⁸⁾ vindt men dezelfde gedachte, zij het dan met iets meer optimisme aangaande het heden uitgedrukt:

Nieuwe tijden, nieuwe vormen!
De oude hadden uitgeleefd,
Voorspoedszon na onspoedsstormen
Wacht een volk dat *wil* en *streeft*.

Dat Ge op den stroom der moderne gedachten
Meê wordt gevoerd naar de klaarheid en 't licht;
De erfenis raapt der verstorven geslachten,
't Oog op de ontwikkeling van *allen* gericht;
Dat Gij uw eigene kracht leerdet kennen,
Meiren verkeerend in zeeën van goud;
't Stoomkaros over Uw vlakten doet rennen;
Niet slechts den Schuldbrief uw rijkdom vertrouwt;
Dat van uw steden de gordelen bersten,
Handels- en raadszaal weerklint van uw stem, —
Wat ook de laster of de ijverzucht knersten —
Dankt het aan *hem!*

Zijn beeld verrees. Het doe ons weten:
Al wat hij menschelijks had vergeten
Om 't geen de Staatsman bood!
Zijn beeld verrees. Het moge ons leeren:
De volken die hun groote mannen eeren,
Zijn zelven groot!

Schimmel acht de ondergang van een volk verklaarbaar en zelfs gewettigd, als het vergeet, hoe en ten koste waarvan het tot welvaart en grootheid geraakte. Want een roemrijk verleden legt ver-

38) Ter gelegenheid van de onthulling van Thorbeckes standbeeld met muziek van Nicolai uitgevoerd in de Parkzaal te Amsterdam.

plichtingen op voor de toekomst, schrijft hij in zijn gedicht 'Leiden in 1574'.³⁹⁾

Wij voelen 't het zijn onze *vaadren* die streden;
 Zij lieten ons na wat door hen werd gesticht.
 Wij zonen en erven, *met zulk een verleden*
Zijn wij aan ons zelve een toekomst verplicht.

Het volk, dat dus zijn verleden al of niet opzettelijk vergeet, vergeet zijn verplichtingen, en dat leidt tot achteruitgang. Het daarvoor te behoeden is één van de redenen waarom hij zijn historische romans schrijft. Wat voor een volk geldt, geldt ook voor ieder persoonlijk. Bij de mens is er echter geen sprake van een verleden in bovengenoemde zin, want ieder moet zijn eigen leven maken, wel van een zich-zelf-vergeten. Immers de mens is niet enkel materie, hij is ook geest, en deze „getuigt van den Hoogsten Geest, voor Wiens Majesteit wij ons omsluiëren evenals de Serafim van het Oude Verbond”.⁴⁰⁾ Tussen deze en de onze is slechts gradueel verschil. De mens moet leren zich zelf te verstaan, zich zelf te beschouwen als de nimmer uit te putten mijn, die het kostelijkst en kostbaarst in zich vat. Wie in deze zin bewust is van zich zelf, wie zijn hoge waarde niet vergeet, zal het meest kunnen bereiken, en omgekeerd zal hij die dit niet is in alle opzichten ten onder gaan. Hoe komt men echter tot dit zelfbewustzijn? Wanneer men, op zich zelf aangewezen, moeilijkheden heeft moeten overwinnen. Want ontwikkeling van kracht wordt alleen door botsing van kracht verkregen, en slechts wat de mens zich zelf verworven heeft, is zijn eigendom; dat alleen maakt zijn waarde uit, al het andere is voor een tijd slechts geleend en doet tot zijn waarde niets af.

Ook zonder nadere aanwijzing van den schrijver zou men het uitgangspunt voor deze gedachtengang in de grondbeginselen van het liberalisme zoeken. Ten overvloede tekent Schimmel ons in zijn 'Thorbecke-Cantate' het prototype van vrijwel alle hoofdpersonen uit zijn historische romans in de regels:

Geen reeks van geslachten plaveiden zijn pad;
 Hij steunde op 't Geloof van geen Kerk;
 't Was zelf zich verworven al wat hij bezat,
 Hij, vader en zoon van zijn werk.
 Beminnelijk niet, en toch vurig bemind,
 Stug dikwijls, maar 't stugst in zijn buiging;
 Verbitterend vaak, toch vergevensgezind,
 Waar 't *niet* gold zijn heilige overtuiging.

³⁹⁾ Verschenen in 'Tien bladzijden uit de geschiedenis van Neerlands roem en grootheid'. J. J. van Brederode, Haarlem 1860.

⁴⁰⁾ Men vindt dit uitvoerig uiteengezet in 'Sinjeur Semeyns' III bldz. 47 vgg.

De resultaten van het liberalisme mogen hem teleurgesteld hebben, den grondvester daarvan en de grondbeginselen bleef hij aanhangen. In 1858 verscheen in het tijdschrift 'Nederland' een tamelijk uitvoerige novelle van zijn hand, getiteld 'Drie tijdvakken uit een leven', later afzonderlijk uitgegeven onder de titel 'Twee vrienden'. In een paar episodes behandelt hij daarin de levensloop van twee politici, van wie de een, een niet te miskennen overeenkomst met Thorbecke vertoont: een schijnbaar stug, zeer geleerd, (jarenlang slechts buitengewoon) hoogleraar, overtuigd liberaal, die tenslotte lid van de Kamer wordt. Een dieper indringende vergelijking zou moeten uitwijzen of er niet zoveel overeenkomsten zijn, dat men de novelle vrijwel een vie romancée zou kunnen noemen.

Naar het verleden teruggaand, meent Schimmel in Napoleon en den Koning-Stadhouder Willem III ⁴¹⁾ vele der hier aangeduide eigenschappen en der tot ontwikkeling daarvan noodzakelijke factoren gevonden te hebben. Wat Napoleon betreft, is het merkwaardig de oorzaken, die Schimmel voor diens later zo krachtig optreden geeft (moeilijke jeugd, die hem leerde zich zelf te beheersen en van geen ander iets te verwachten), te vergelijken met het betoog van Van Loon, ⁴²⁾ waarin deze tracht aan te tonen, dat Napoleon, Robespierre, en vele andere dictatoren met hen, in hun jeugd liefdevolle zorg misten, en ter compensatie daarvan later zo bars optraden. Van Loon noemt den Koning-Stadhouder niet, maar deze zou in menig opzicht ook in zijn reeks passen. Taines opmerking dat het moderne accent altijd doordringt, is in nog veel algemener zin en op veel ruimer gebied — want ook op dat der geschiedschrijving menigmaal — waar, dan hij wel bedoeld heeft.

Verscheidene van Schimmels onhistorische personen groeien onder soortgelijke omstandigheden op; sommige andere blijken zich na een tijdelijke verwijdering uit de eigen omgeving gunstig ontwikkeld te hebben. Daartegenover tekent Schimmel de ondergang van hen, die zich van hun hoge waarde niet bewust zijn en zich door hun hartstochten en tengevolge daarvan meestal ook door mensen, laten beheersen. Heftig spreekt Schimmel zich steeds uit tegen hen, die er een systeem van maken het eigen initiatief bij een medemens te doden en hem, in strijd met zijn hoge bestemming als geestelijk en redelijk wezen, tot een willoos werktuig trachten te maken. Aan het in die mate doden van iemands gevoel van eigenwaarde maken zich in zijn romans veelal Rooms Katholieke geestelijken schuldig. Wel beschouwt hij dit als een excès (de figuur zal trouwens terwille van de intrige ook wel eens zo

41) Een door Thorbecke eveneens bewonderde figuur. D. Hans: Thorbecke bidz. 225.

42) Prof. H. W. van Loon: Van Loon on the air, verzamelde radio-lezingen,

fel hebben moeten worden), want daarnaast stelt hij dan meestal een ruimer denkend priester, die deze handelwijze veroordeelt. Zijn methode in dezen is te vergelijken met die van Mevrouw Bosboom-Toussaint, die meestal ook een geestdrijver en een waarlijk evangelisch priester of predikant naast elkaar stelt. Maar ook afgezien van deze excessen, behoort naar zijn mening geen regering of kerkgenootschap zich enig gezag over 's mensen geest en geweten aan te matigen; dit kan slechts tot zedelijke en dientengevolge ook stoffelijke achteruitgang van de betrokkenen leiden. Steeds betreurt Schimmel het dan ook, wanneer vervolgd tot vervolgers worden, en zo in de fouten van hun voorgangers vervallen.

Schimmel heeft zich nooit tevreden gesteld met een oppervlakkig constateren van feiten. Evenals Mevrouw Bosboom-Toussaint, die, zoals hij in een brief na haar overlijden aan haar echtgenoot schrijft, „hem een gids en een niet na te volgen voorbeeld is geweest”,⁴³⁾ heeft ook Schimmel zowel in de historie als in ieder mensenleven een grote lijn gezocht en trachten aan te geven. Uit zijn werk blijkt welk een moeizame weg dit voor hem geweest is. Reeds in zijn eerste twee werken, 'Generaal Bonaparte en zijn tijd' en 'De eerste dag eens nieuwen levens', waarin hij nog slechts de feiten vermog vast te stellen, staan hem de oorzaken voor de geest, die hij dan in een commentaar aanstipt. In 'Mary Hollis' en 'Mylady Carlisle' dringt hij tot de feitelijke oorzaken door; de diepere oorzaken voorvoelt hij, maar pas in zijn laatste twee romans kan hij een levensbeschouwing aangeven, waarin naar zijn mening een verklaring en een oplossing te vinden zouden zijn.

De door de gebeurtenissen van 1848 gewekte idee der historie heeft hij nooit meer prijsgegeven; hij heeft deze aan de hand van beschouwingen van spiritualistische wijsgeren, o.w. vooral Ulrici te noemen valt, trachten te funderen en te verklaren.

De algemene voorkeur voor historische romans in de tijd, dat hij begon te schrijven, zijn eigen den romanticus kenmerkende behoefte „om de waereld om zich heen te verlaten” deden hem de historische roman kiezen als de vorm om zijn denkbeelden te ontwikkelen. Maar hier openbaart zich bij hem een eigenaardig dualisme: hij wil het heden verlaten en wil toch ook actueel zijn, zowel als dramaturg als als romancier. De meeste van zijn drama's schreef hij met de bedoeling ze onmiddellijk te doen opvoeren, omdat hij mede daardoor het toneel meende te kunnen verbeteren.⁴⁴⁾ Door zijn historische romans wilde hij zijn tijdgenoten a.h.w. wakker schudden en de ogen doen openen voor het moreel

43) Brief aan J. Bosboom. Universiteits Bibliotheek Leiden. Ned. Letterkunde 1770.

44) Dr. B. Hunningher; op. cit. bldz. 133.

gevaar, waarin zij verkeerden. In de loop der jaren stelt hij deze bedoeling — men zie slechts het voorbericht van 'De Kaptein van de Lijfgarde' — steeds meer op de voorgrond. En dat is niet verwonderlijk, als men in aanmerking neemt, dat Schimmel leefde in een overgangstijd: de ontwikkeling van realisme en naturalisme. De groei van de sociale roman en novelle maakte hij mee, en al had hij bezwaren tegen de wijze van uitvoering, aan de invloed der gedachte die daaraan ten grondslag lag, heeft hij zich niet geheel kunnen onttrekken. Op oudere leeftijd zei hij van zijn romans: „ik ben gelezen door mijn tijdgenooten en dat is mij voldoende”.⁴⁵⁾ Evenals in het voorbericht van 'De Kaptein van de Lijfgarde' klinkt m.i. ook hier de berusting door van wie, door zelfkritiek geleerd, het te bereiken doel lager is gaan stellen, dan hij oorspronkelijk beoogd had. Schimmel heeft tenslotte de waarde van zijn historische romans gezocht in hun actueel doel, en als zodanig geven zij ongetwijfeld een belangwekkende kijk op den auteur en zijn tijd. Maar met hoeveel zorg en toewijding de gedeelten, waar zijn idee der historie uit moet blijken, ook bewerkt zijn, Schimmels eigenlijk talent blijkt in de eerste plaats daar, waar hij zonder bijgedachte een historisch gegeven dramatiseert, en waar, geheel los van het heden, het „devinatorische van den kunstenaar” — om met zijn eigen woorden te eindigen — „aanvulde wat de geschiedvorscher ontdekte”.

Toen ik mijn keuze op het hierboven behandelde onderwerp vestigde, kon ik allerm minst voorzien, dat ik dit zou voltooien in een tijd, dat het genre historische roman weer in het middelpunt van de belangstelling zou staan. In de, gedurende de laatste jaren in zo groten getale verschenen, historische romans komt weer sterk de neiging naar voren een parallel of contrast tussen heden en verleden te constateren, waartoe dan geen gefingeerde personen in een zekere historische sfeer worden geplaatst, maar historische personen en feiten worden behandeld. De impulsieve behoefte van de mens om onder bepaalde tijdsomstandigheden in het historisch vaststaand verleden een spiegel of een bemoediging te zoeken, is, alle betogen van critici omtrent de onjuistheid en onwetenschappelijkheid van een zodanige voorstelling ten spijt, blijven bestaan.

45) Dr. B. Hunningher op. cit. bldz. 133.

AANHANGSEL.

Schuilnamen van Schimmel in 'De Spektator'.

In een brief aan Alberdingk Thijm¹⁾ gedateerd 3 Jan. 1847 (dit moet wel 1848 zijn, daar Schimmel in Januari 1847 nog niet in contact met Alberdingk Thijm stond) schrijft Schimmel: „hierbij het mij toevertrouwde terug met mijn opstel over Graaf Willem”. In 'De Spektator' van Febr. 1848 bespreekt — H. onder het algemeen opschrift 'De Amsterdamsche en Haagsche tooneelen', 'Graaf Willem II te Aken' van Mr. Voorbeytel Cannenburg.

Deze — H. schrijft in 'De Spektator' van Augustus en September: 'Shakespeare en de Fransche School', naar aanleiding van 'De kinderen van Eduard IV' van Casimir Delavigne.

In een brief van 9 Maart 1848 aan Alberdingk Thijm schrijft Schimmel: „ik zal die 'Kinderen van Eduard' op mijn gemak gereed maken; de plaatsing heeft toch geen haast en zou misschien in de zomermaanden te pas komen” en 29 Juli 1848: „hiernevens iets over 'De kinderen van Eduard'.

Men mag hieruit dus wel concluderen, dat H. een pseudoniem van Schimmel is. Deze H. schrijft verder nog:

1848: aankondiging van 'De Flesch', leerrijk zedespel, vrij naar 't Engelsch van Taylor.

: Amsterdamsche en Haagsche Tooneelen VIII.

: onder de titel 'Mozaiek' scherpe kritische opmerkingen over verschillende onderwerpen.

: Amsterdamsche en Haagsche tooneelen XI; hierin wordt o.m. besproken 'Anna van Oostenrijk' naar Dumas door Birch Pfeiffer, in het Hollands vertaald door Veltman.

H. schrijft hier: „de dramaturg verschijnt nimmer in zijn waereld; de romancier voert zijn personen naar de eerste mijlpaal vanwaar zij aan zijn hand de reis aanvaarden; bij den wandelaar die hij ontmoet, leidt hij ze in”. In 1885 schrijft Schimmel in de aantekeningen bij het drama 'Juffrouw Serklaes': „in de roman beweegt de auteur zich tusschen zijn kompositie, in 't tooneelspel mag dit niet”.

H. noemt 'Anna van Oostenrijk' een romanverhaspeling, Schimmel merkt op dat de roman 'Juffrouw Serklaes' al bijna een toneelspel was, zodat de omwerking weinig tijd kostte.

1) Bibliotheca Thymiana, St. Ignatius-college te Amsterdam.

1849 (Juni): Amsterdamsche en Haagsche tooneelen.

Vermoedelijk schreef Schimmel ook onder de letter S.

Hunningher²⁾ acht het waarschijnlijk, dat het artikel 'De hervorming van het tooneel' in 'De Spektator' van Mei 1849, getekend S. van Schimmel is. Deze veronderstelling wordt bevestigd door het feit, dat in bovengenoemd artikel vrijwel woordelijk hetzelfde citaat voorkomt, als in een Gidsartikel van Schimmel van 1852. Bouterweck citerend, schrijft hij in 'De Gids': „de mensch is niet geboren om altijd te leeren; niet om altijd pligten te volbrengen met de strenge bewustheid, dat hij ieder oogenblik slechts doet hetgeen hij verschuldigd is, veel minder om altijd aan God en het bovenaardsche te denken. Hij is ook bestemd om in het gevoel van de harmonie zijner krachten, zich over zijn aanzijn te verheugen en we huiveren niet er aan toe te voegen: zoodanig gevoel wordt hem slechts door zijn gevoel voor schoonheid bereid”.

In 'De Spektator' schrijft S.: „De mensch is niet alleen geboren om te werken, evenmin om altijd God te dienen en te eeren, nog minder om immer strenge plichten te leeren betrachten. Hij moet zich ook in 't gevoel van de harmonie zijner krachten over zijn aanwezigen verheugen. Dit genot biedt de kunst. Het dramatisch genre, de poëzij bij uitnemendheid voldoet aan alle eischen, die het gevoelend hart tot de kunst richt”.

Met de letter S getekend zijn eveneens:

1848: Het Juni-oproer te Parijs.

De mensch in de natuur.

In laatstgenoemd artikel wordt 'Een kunstenaars Idylle' van W. J. Hofdijk behandeld. Er is overeenkomst met een artikel van Schimmel 'De dichter-schilder' in 'De Gids' van 1851, eveneens naar aanleiding van Hofdijks dichtwerk geschreven. In 'De Spektator' schrijft S.: „in Hofdijks stuk echter verschijnt de mensch om de wille van de natuur en niet omgekeerd. Hij heeft dus niet alles teruggebracht op het meesterstuk in de schepping, 'teenige zich zelf bewuste, zelfstandige wezen, den mensch”.

In 'De Gids' schrijft Schimmel: „toch hoop ik, dat Hofdijk eens zijn schepper zal verheerlijken niet alleen in diens redeloze natuur, maar in de redelijke bij uitnemendheid, in den mensch”.

In 'De mensch in de natuur' staan beweringen, die Alberdingk Thijm niet kan onderschrijven en ook eigenlijk geen plaats kan geven in 'De Spektator'. Aan het slot van zijn weerlegging, (in een brief van P. Foreestier) schrijft hij: „Ik geloof niet dat gij tot de partij der chimisten behoort, die beweren, dat de mensch uit een beetje schimmel is voortgekomen. Ik wou, dat ik Schimmel heette als ik daardoor Gondebald geschreven had; maar van 't plantje afstammen — merci!” Het is geen bewijs, maar het pleit er wel voor, dat Schimmel de schrijver van het bedoelde artikel is.

2) Op. cit. bldz. 61.

Een dergelijke wending heeft Alberdingk Thijm in zijn bespreking van 'Gondebald',³⁾ waarvoor hij in het algemeen slechts lof heeft; er zijn enkele details, die hij afkeurt. Voordat hij deze opsomt, schrijft hij het geheel eens te zijn met den medewerker S., die in 'Het Juni-oproer te Parijs' als zijn mening te kennen gaf, „dat het Christendom de eenige gids is, die ons leiden kan op het steile pad, dat naar de bergtop voert.” Ook hier zou hij dan een goed- en een afkeuring over denzelfden naast elkaar geplaatst hebben.

Mogelijk schreef Schimmel ook nog onder letter -L.

Deze -L. schrijft in het Juninummer van 1847: 'De dichter Ter Haar en zijn St. Paulusrots', hierin staan opmerkingen over het descriptieve in Ter Haars poëzie, zoals Schimmel later naar aanleiding van Hofdijks werk maakt.

Eveneens met L. getekend is: de recensie van J. van Lenneps 'Rembrandt van Rhijn', historische schets met zang in één bedrijf, onder de titel 'Aard en strekking van de Vaudeville'. Ook dit zou Schimmel geschreven kunnen hebben. L. constateert n.l.: „de titel is nonsensicaal: een schets geeft geen handeling, hoe dus in één bedrijf?”

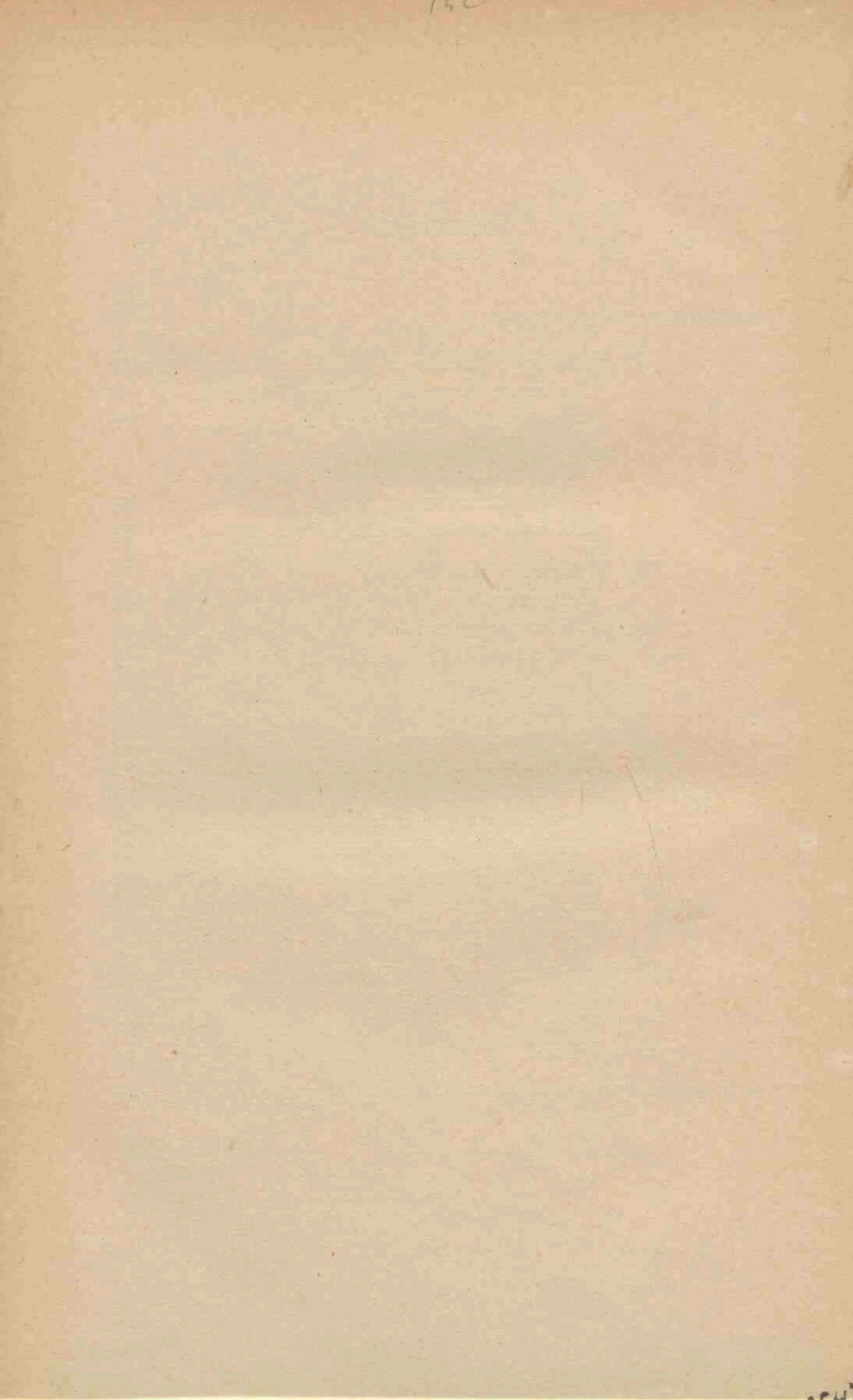
In de jaargang 1848 is 'Amsterdamsche en Haagsche tooneelen XII' met L. getekend.

3) De Spektator December 1848.

157

I N H O U D.

		Bldz.
Hoofdstuk	I. Levensloop	1
„	II. Historische romans	29
	De eerste dag eens nieuwen levens	34
	Een Haagsche Joffer	40
	Mary Hollis	44
	Mylady Carlisle	51
	Sinjeur Semeyns	63
	De Kaptein van de Lijfgarde	74
„	III. Historische novellen.	
	Een deugniet	92
	De laatste vriend	94
	Een avond bij Mevrouw de Staël	95
	Het Directoire	98
	Achtten Brumaire	99
	Een zestiende eeuw	100
	Een voetval	103
	Een ziekbed	105
	Eene secrete resolutie	107
	Een konfidentieel onderhoud	109
	Uit de zeventiende eeuw	111
	Een laatste worp	113
	De vooravond van de Revolutie	115
„	IV. Vorm en inhoud van Schimmels Historische romans en Novellen.	
	Vorm	118
	Inhoud	134
Aanhangsel	— Schuilnamen van Schimmel in ‚De Spektator’	147

STELLINGEN.

I.

In het voorbericht van 'De Kaptein van de Lijfgarde' doelt Schimmel niet in de eerste plaats op het verval van de Nederlandse Letterkunde, zoals Jan ten Brink (Gesch. der N. Ned. Letteren in de XIXe eeuw, dl. II. 360) veronderstelt.

II.

Tot goed begrip van de 19de eeuwse schrijvers is ook de kennis van de voorberichten en motto's hunner werken noodzakelijk. Het is een fout, dat deze bij herdrukken zo menigmaal weggelaten werden.

III.

Ten onrechte verzuimt Dr. J. M. C. Bouvy (Idee en werkwijze van Mevrouw Bosboom-Toussaint) in de beknopte levensbeschrijving van Mevr. Bosboom-Toussaint de Open Brief te noemen, die zij Busken Huet toestond haar te zenden.

IV.

Het is niet nodig met Mej. Kronenberg het bestaan van een prozaverhaal aan te nemen, waarvan de Engelse versie van Marieken van Nimwegen een vertaling en het Nederlands mirakelspel een omwerking zou zijn.

V.

Maignon's opvatting (Le roman historique à l'époque romantique), dat de historische roman uitsluitend zedeschildering behoort te zijn en dat de personen daarin slechts typen en geen karakters moeten zijn, is eenzijdig.

VI.

In zijn Drost-studies (Tijdschr. voor Ned. Taal en Letterk. 1941) toont P. N. van Eyck overtuigend aan, dat door verschillende beoordelaars (A. Verwey, Mej. J. M. de Waal) een te groot gedeelte van 'De Pestilentie te Katwijk' aan Drost wordt toegeschreven.

VII.

Wanneer P. N. van Eyck in zijn Inleiding bij Drost's 'Hermingard van de Eikenterpen' betoogt, dat Drost's conceptie een gecompliceerder en subtieler psychologische behandeling van zijn hoofdfiguur uitsloot, en dat daarom de gevolgde oudere methode van persoonsuitbeelding nergens zo verantwoord juist is als in 'Hermingard van de Eikenterpen', zou aangetoond moeten worden dat Drost elders wel de andere methode volgde. Nu dit niet het geval is, kan slechts gezegd worden, dat Drost de toen algemeen gebruikte methode meesterlijk wist aan te wenden.

VIII.

Het is niet nodig in het Spel van den Heiligen Sacramente van der Nyeuwervaert in regel 546: alle manieren van vreughden vermeren, 'vermeren', zoals Leendertz (Mnd. Dram. Poëzie) en Rogier (in de Zonnebloemboekjes-serie) veronderstellen, als een vorm van 'vermaren', 'bekend maken' te beschouwen.

IX.

Ten onrechte verklaren Dr. A. A. Verdenius en Dr. A. Zijderveld Granida 1023 'sijns vollix knagen' als 'de geweldenarijen van eigen volk'. De door Dr. F. A. Stoett (Volledige uitgave van Hoofts Gedichten) gegeven verklaring: *sijn* = 'van den tyran', is hier de juiste.

X.

Totdat gebleken is, dat ook bij Hooft 'ontkennen' in de betekenis 'vergeten' voorkomt, kan 'ontkennen' in Granida 573 beter in de betekenis 'niet erkennen' worden opgevat.

XI.

In zijn recensie van 'Mylady Carlisle' (Litt. Fant. en Krit. II) is Busken Huet zeer subjectief en weinig consequent.

XII.

Een beschrijvende catalogus van de, ten onrechte op de achtergrond gedrongen, Historische Galerij (Stedelijk Museum te Amsterdam) met vermelding bij ieder nummer van de naam van den schilder en van de datering, is wenselijk als een belangrijke bijdrage ter vaststelling van de invloed, die in het midden van de 19de eeuw van deze schilderkunst op de letterkunde uitging.

XIII.

De voorstelling van „une longue action” (A. Rodin: l'Art, entretiens réunis par P. Gsell), waarvan Rodin als typisch voorbeeld Watteau's 'l'Embarquement pour Cythère' noemt, vindt men, zij het dan in mindere mate, in vrijwel al diens werken en mist men bij zijn navolgers.

XIV.

Watteau onderging evenzeer de invloed van Venetiaanse meesters (Titiaan, Veronese) als van Rubens.

